

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGISTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

HACIYEV TURAL ELBRUS OĞLU

«MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN FORMALAŞMASININ DÖVLƏT
MEXANİZMİ» MÖVZUSUNDA

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstiqamətin şifri və adı 060404

İxtisaslaşma

Elmi rəhbər

(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

Dos. Hüseynov A.K.

İqtisadiyyat

«İqtisadiyyatın tənzimlənməsi»

Magistr proqramının rəhbəri

(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

dos. Mahmudova İ.M.

Kafedra müdiri

(A.S.A., elmi dərəcə və elmi ad)

i.e.d., prof. Əhmədov M.A.

BAKİ - 2015

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3-6
I FƏSİL. MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ ƏSASLARI.....	9-44
1.1. İnnovasiya anlayışı:nəzəri aspektlər.....	9-19
1.2. Milli innovasiya sistemlərinin formalaşmasının nəzəri məsələləri.....	19-32
1.3. Milli innovasiya sistemlərinin formalaşmasının xarici təcrübələri.....	32-44
II FƏSİL. AZƏRBAYCAN MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN FORMALAŞMASININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ.....	45-70
2.1. Azərbaycanda elmi - texnoloji inkişafın mövcud durumu.....	45-60
2.2. Azərbaycanda innovasiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti.....	60-70
III FƏSİL. MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ...71-87	
3.1. Azərbaycanda dövlət elmi - texnoloji inkişaf siyasətinin təkmilləşdirilməsi yolları.....	71-82
3.2. Milliinnovasiya sisteminin formalaşdırılmasında korporativ sektorun rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri.....	82-87
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	88
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYATLAR SİYAHISI.....	91
PE3IOME.....	93
SUMMARY.....	95

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Dünya iqtisadiyyatında hələ də davam edən neqativ tendensiyalara baxmayaraq, Azərbaycanın iqtisadi tərəqqisi davam edir və 1995–2014-ci illər ərzində ÜDM 28 dəfəyə yaxın yüksəlib, 2014–cü ildə 59 mlrd manata çatıb. (3, səh. 61 və 2, səh. 384. cədvəl 14.1.) 2000-2014-cü illər ərzində iqtisadiyyata yönəldilən investisiyaların həcmi 17 dəfəyüksəlibvə 1,3 mlrd manatdan təxminən 22,6 mlrdmanataqədərartıb. (4, səh. 413, cədv. 15.9) Qlobal böhrandan əvvəlki dövrdə– 2008–ci ildə 20,7 mld. manata bərabər olan əhaligəlirləri 2013–cü ildə 37,6 mlrdmanataqədər, orta əmək haqqı isə 215,8 manatdan 425,1 manataqədəryüksəlib. (4. səh. 39. cədvəl 1.1., səh. 144. cədv.5.1). Beləliklə, ümummilli liderH.Əliyevinfundamentalislahatkursuvəbukursunprezidentİ.Əliyevtərəfindən yaradıcılıqladavametdirilməsidünyanı saranqlobalböhranşəraitində dəAzərbaycan iqtisadiyyatınıninkişafdinamizminiqoruyub, saxlayıb. Cənabprezidentİ.Əliyevçoxdüzgünqeydedib ki, «Azərbaycan son 11 il ərzində dünyada iqtisadi artım templərinə görəən sürətlə inkişaf edən ölkədir». (1)

Formalaşan sosial-iqtisadi inkişafa yüksək qiymət verməklə yanaşı, onu da qeyd etmək vacibdir ki, respublikamız innovasiya fəaliyyətinin təşkili və inkişafı sahəsində bir çox ölkələrin müvafiq səviyyəsindən əsaslı şəkildə aşağıdır. Qeyd olunmalıdır ki, müasir mərhələdə ölkələrin uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişafı əvvəlki tarixi mərhələlərlə müqayisədə daha əhəmiyyətli dərəcədə elmi-texniki tərəqqinin özünün dinamikası ilə müəyyənləşir. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrin ixracının əhəmiyyətli hissəsini 20% və bəzən daha çoxunu elmtutumlu yüksək texnoloji məhsullar tutur və müasir yeni növ iqtisadiyyat ona qədər olan aqrar və sənaye iqtisadiyyatından fərqlənir. Bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə məhz bilik istehsalı iqtisadi artımın əsas mənbəyidir.

Son illər dövlət büdcəsindən elmin inkişafına ayrılan vəsaitin həcmi artsa da, onun ÜDM-dəki payı 0,2 %-dir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələrin eyni adlı göstəricisindən 10 dəfə aşağıdır. Ölkəmizə gətirilən məhsulların sayı ixrac edilən

məhsulların sayında 3 dəfə çoxdur. İxrac edilən məhsulların 95%-ə yaxını xam neft, təbii qaz, neft məhsulları, az sayda kənd təsərrüfatı məhsulları təşkil edir. Ölkəmizdə sənaye sahələrinin mövcud texniki-texnoloji durumu yüksək keyfiyyətli məhsul istehsal etməyə imkan vermir. Hələ ki, beynəlxalq standartlar emal sənayesi müəssisələrində özünə tam yer tapa bilmir.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafının müasir mərhələsində innovasiya fəaliyyətini həyata keçirən və ya həvəsləndirən amillərdən biri investisiya təminatıdır. Bununla əlaqədar bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin iş təcrübəsinin öyrənilib milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla iqtisadi fəaliyyət sahələrində tətbiqi vacibdir.

Bütün bu faktlar respublikamızda Milli İnnovasiya Sisteminin (MİS) formalaşması və inkişafını, bütün iqtisadi fəaliyyət sahələrində sistemli şəkildə nəzəri-metodoloji və əməli səpkidə əlavə tədqiqini, elmi cəhətdən əsaslandırılmış tövsiyələrin işlənib hazırlanmasını təkidlə tələb edir.

Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələrdən elmi-texniki geriliyini aradan qaldırmaq və onun tam tərəfdaş kimi qlobal innovasiya mühitinə daxil olması milli innovasiya sisteminin tezliklə formalaşmasından çox asılıdır. Bununla əlaqədar müvafiq inkişaf proqramını işlənilməsi bir çox problemlərin konstruktiv həllini, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan təsirli, səmərəli innovasiya sistemi nəzəriyyəsinin işlənilməsinin vacibliyini ön plana çəkir. Ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafı xəttinin düzgün müəyyənləşməsi həm də innovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin çox ətraflı öyrənilməsini, bu təcrübələrin Azərbaycan Respublikasında tətbiqi imkanlarının araşdırılmasını tələb edir. Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın davamlı və dinamik inkişafı innovasiya proseslərinin effektivliyindən birbaşa asılıdır və bu proseslərin effektivliyi isə məqsədyönlü idarəetməni tələb edir. Belə bir idarəetmə isə ayrı-ayrı innovasiya yönümlü tədbirlərin, makro və mikro səviyyədə hazırlanan və reallaşdırılan innovasiya siyasətinin ən müxtəlif komponentlərinin uzlaşdırılmasını, bir-birini tamamlamasını, bir sözlə, sistemli yanaşmanı zərurətə çevirir. Buna görə də Milli İnnovasiya Sisteminin (MİS) formalaşması innovasiya inkişafının ən zəruri mexanizmi hesab edilməlidir və bu

zərurət MİS-lərin çevik formalaşması üçün ən müxtəlif səviyyələrdə müvafiq tədqiqatların aparılmasını tələb edir. Buna görə də dissertasiyanın mövzusu aktualdır.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. Innovasiya inkişafı, milli innovasiya sistemlərinin formalaşması məsələləri və innovasiya inkişafının xarici təcrübələri Y.Şumpeter, B.Tviss, F.Aqion, P.Xeovut, D.Bell, Y.B.Lençuk, S.M.Valdaydev, S.Y.Qlazyev, L.N.Vasilyeva, Y.A.Muravyova, N.D.Kondratyev, N.Nelson, V.İ.Kuşlin, A.A.Dıkin, N.İ.İmanova, A.A.Akimov, V.Mau, V.O.Kolosov, P.K.Kuçeba, N.Y.Pavlyuk, V.D.Parxomenko, İ.G.Mantrusov, Y.N.Şeremetyeva, Y.V.Ovsiyenko, V.N.Perexodov, V.J.Kelle və s. kimi alimlər tərəfindən araşdırılıb.

Suverenlik illərində Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı və innovasiya prosesləri problemləri akademik R.Ə.Mehdiyevin, Ə.C.Muradovun, Ş.H.Hacıyevin, A.A.Nadirovun, Z.Ə.Səmədzadənin, M.Əhmədovun, X.Kazımlının, Ə.Əlirzayevin, T.Quliyevin, İ.H.Alıyevin, T.Ə.Hüseynovun, H.B.Allahverdiyevin, A.B.Abbasovun, R.P.Sultanovanın, S.V.Salahovun, R.A.Balayevin, A.Hüseynovun və başqalarının əsərlərində lazımi səviyyədə tədqiq edilmişdir. Z.M.Nəcəfovun, F.H.Qasimovun, T.N.Əliyevin tədqiqatları MİS-lərin formalaşmasının daha konkret istiqamətlərini əhatə edir, ancaq bütövlükdə innovasiya problemlərinin də, ayrıca MİS-lərin formalaşması məsələlərinin yeni tədqiqlərinə ehtiyac var.

Dissertasiya işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın çəqsədi innovasiya inkişafının və MİS-lərin formalaşmasının əsas xəttlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün araşdırmanın vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

– Innovasiya anlayışı və innovasiya inkişafına aid nəzəri baxışların təhlilini aparmaq və bu təhlillərlə innovasiya inkişafının nəzəri əsaslarını araşdırmaq;

– MİS-in nəzəri əsaslarını öyrənmək, MİS-lərin iqtisadi inkişafdakı rolunu aydınlaşdırmaq;

– Azərbaycan Respublikasında innovasiya inkişafı vəziyyətini dəyərləndirmək;

– Azərbaycan Respublikasında innovasiya inkişafına dövlət dəstəyi səviyyəsində dəyərləndirmək;

– MİS-lərin formalaşması və effektivliyi üçün zəruri olan makro iqtisadi tədbirlər dəstini müəyyənləşdirmək;

– Korporativ sektorun innovasiya inkişafındakı rolunu açıqlamaq və korporativ innovasiya inkişafı sistemlərinin formalaşmasının əsas istiqamətlərini aşkarlamaq;

– İnnovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin Azərbaycan Respublikasında tətbiqi imkanlarını araşdırılması.

Dissertasiyanın obyektı və predmeti. Araşdırma obyektı milli innovasiya sistemləridir.

Tədqiqat işinin predmeti. Azərbaycan Respublikasında milli innovasiya sistemlərinin formalaşması üzrə nəzəri metodoloji və əməli aspektləridir.

Dissertasiya işinin nəzəri metodoloji əsaslarını Azərbaycan Respublikası Prezidentinin problemlə bağlı fərman və sərəncamları, Azərbaycanın qanunvericilik və icra orqanlarının qərarları və normativ sənədləri, respublikamızın və xarici ölkələrin görkəmli alimlərinin iqtisadiyyatın optimal idarə edilməsi problemlərinə, elmi tədqiqat sektorunun fəaliyyətinin proqram məqsədli metodunun formalaşmasına həsr edilmiş əsərləri, inkişaf etmiş ölkələrin milli innovasiya sistemləri konsepsiyası, innovatika nəzəriyyəsi təşkil edir.

Araşdırmanın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin məlumatları, AMEA-nın Elmi İnnovasiyalar Mərkəzinin və digər elmi tədqiqat institutlarının hesabatları, respublika və beynəlxalq miqyaslı elmi-praktiki konfransların materialları təşkil edir.

Tədqiqat işinin yenilikləri aşağıdakılar hesab edilə bilər:

– Ölkələrin uzunmüddətli sosial-iqtisadi tərəqqisinin daha əhəmiyyətli dərəcədə innovasiya inkişafının dinamikası ilə müəyyənləşməsinin əsaslandırılmasına cəhd edilmişdir;

– İnnovasiya nəzəriyyəsinin əsas kateqoriyalarının iqtisadi mahiyyəti təhlili əsasında innovasiya fəaliyyətinin iqtisadi motivlərinin həyata keçirilməsinin obyektivliyi və səmərəliliyi təyin edilmişdir;

–Azərbaycan Respublikasının milli innovasiya sisteminin konseptual nəzəri əsaslarının işlənilməsinə cəhd edilmişdir;

– İnnovasiya inkişafının effektiv xarici təcrübələrinin sosial-iqtisadi tərəqqiyə cəhd edən hər bir ölkədə tətbiqinin səmərəliliyinin əsaslandırılmasına təşəbbüs göstərilmişdir;

– İnnovasiya inkişafının xarici təcrübələrinin müxtəlif ölkələrdə tətbiqinin səmərəliliyinin bu təcrübələrin əsaslı öyrənilməsi ilə hazırlanan tədbirlərlə reallaşmasının mümkünlüyü iddia edilmişdir;

– İnnovasiya fəaliyyətinin səmərəli təşkili və inkişafı üçün informasiya təminat sisteminin yaradılma zərurəti əsaslandırılmışdır;

– İnnovasiya proseslərinin maliyyələşməsi şərtlərinin optimallaşdırılması üzrə təkliflər işlənmiş və iddia edilmişdir ki, innovasiya inkişafının dinamizminə nail olmaq üçün ETT-yə dövlət büdcə ayırmalarının kəskin artımı, elmi – tədqiqat sektorunun maliyyələşməsində özəl sektorun iştirakının gücləndirilməsi, fəal dövlət dəstəyi ilə vençur fondların formalaşdırılması zəruridir;

–Azərbaycanın innovasiya sisteminin dolğunlaşması və effektivliyinin yüksəldilməsi üçün texnoparkların, biznes inkubatorların şəbəkəsinin genişlənməsi, ucuz kredit, güzəştli vergi, sürətli amortizasiya rıçaqlarından daha əhatəli istifadə müasir konseptual istiqamətlər kimi təklif edilmiş və onun həyata keçirilməsində dövlətin rolu, dövlət – sahibkarlıq əməkdaşlığı əsaslandırılmışdır;

–MİS-lərin formalaşması və effektiv fəaliyyətində korporativ idarəetmənin keyfiyyətinin əhəmiyyətli rola malik olduğu əsaslandırılmış və innovasiya yönümlü menecementin əsas istiqamətlərinin müəyyənələşməsinə təşəbbüs göstərilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti.MİS-lərin formalaşması imkanları üzrə nəzəri-metodoloji və əməli aspektlərin öyrənilməsinə cəhd edilməsindədir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, irəli sürülən təklif və tövsiyələr Azərbaycanın innovasiya sisteminin əsas elementlərinin sistemli şəkildə genişlənməsində, innovasiya sisteminin tamlığına təminat yaradan innovasiya infrastrukturunu obyektlərinin optimal yerləşməsində istifadə edilə bilər.

Tədqiqat işinin aprobasiyası və nəticələrinin tətbiqi. Tədqiqat işinin nəticələri üzrə üç tezis hazırlanmış və “İqtisadiyatın Tənzimlənməsi” kafedrasında bir qrup müəllim və magistrların iştirakı ilə müzakirələr aparılmış, tezislər çapa tövsiyyə edilmişdir. Tədqiqatın nəticələrinin “Dövlət investisiya – innovasiya siyasəti” fənninin tədrisində qismən istifadəsi tövsiyyə olunmuşdur.

Dissertasiya işinin quruluşu. Buraxılış işi giriş, 3 fəsil, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısı, 95 səhifədən kompüter mətnindən ibarətdir.

İFƏSİL. İNNOVASIYA İNKİŞAFININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. İnnovasiya anlayışı və innovasiya inkişafının nəzəri aspektləri

"İnnovasiya" ingilis dilindən "innovation" sözündən götürülərək, yenilik və innovatorluq mənalarını ifadə edir. Buna baxmayaraq, iqtisadi ədəbiyyatlarda "innovasiya" anlayışına dair müxtəlif fikirlərə rast gəlmək olar. A.Abbasov qeyd edir ki, "innovasiya anlayışı ilk dəfə XIX əsrdə mədəniyyətşünaslıq üzrə elmi tədqiqatlarda bir mədəniyyətin bəzi elementlərinin digər mədəniyyətlərə daxil olmasını ifadə edirdi. Söhbət Avropa mədəniyyətinə Afrika və Asiya cəmiyyətlərinin ənənələrinin daxil olmasından gedirdi" (7, səh.67)

İnnovasiya - layihənin hazırlanmasında, planlaşdırılmasında, istifadəsində keyfiyyət üstünlüklərinə çalır olan yeni məhsul, xidmət və texnologiyalar və ya yeni təşkilatı - iqtisadi forma şəklində ifadə olunan, əvvəlki məhsul və ya təşkilatı formalarla müqayisədə əlavə iqtisadi və ya ictimai mənfəəti təmin edən innovasiya fəaliyyətinin nəticəsidir. (15, səh 9)

İqtisadi ədəbiyyatlarda innovasiya fəaliyyəti sahəsində ümumi qəbul olunmuş terminologiya yoxdur. Tədqiqat obyektindən və predmetindən asılı olaraq, iqtisadi ədəbiyyatda innovasiyanı proses, sistem, dəyişiklik və nəticə kimi nəzərdən keçirirlər. XX əsrin 30-cu illərində innovasiya haqqında tədqiqatların əsasını qoyan Avstriya iqtisadçısı İ.Şumpeter özünün "İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi" əsərində innovasiyaya texniki dəyişikliyin iqtisadi təsiri kimi baxmışdır. O, istehsal funksiyası çərçivəsində innovasiya sahibkarlığının mahiyyətinin tapmağa cəhd etmiş innovasiya prosesləri nəzəriyyəsinin əsaslarını tədqiq etmişdir.

Yeniliyə texnologiyanın və idarəetmənin dəyişməsi kimi baxan alim, innovasiya prosesində sahibkarın rolunu qeyd etmiş və onu ixtira ilə yenilik arasında əlaqələndirici adlandırmışdır.

Dünya iqtisadi ədəbiyyatında "innovasiya" termini potensial elmi-texniki tərəqqinin yeni məhsul və texnologiyalarda öz əksini tapması kimi şərh olunur.

Müxtəlif alimlər "innovasiya" anlayışını öz tədqiqat obyekti və predmetlərindən asılı olaraq təhlil edirlər:

- T.Ə.Quliyev göstərir ki, innovasiya yenilikdir, yeni fikrin məhsuludur (14, səh.438)
- A.Abbasova görə innovasiya idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsi və iqtisadi, sosial, ekoloji, elmi-texniki və digər növ effekin alınması məqsədilə yeniliklərin tətbiqinin son nəticəsidir (7, səh.88).
- M.C.Ataşiyev, Q.S.Süleymanovun fikrincə, innovasiya bazar iqtisadiyyatına uyğun elm və texnikanın nailiyyətləri əsasında istehlakçıların tələbatını ödəmək məqsədilə yeni əmək məhsullarını təklif etmək üzrə tədbirlər olub, investisiyanın keyfiyyət tərəfini xarakterizə edir (16, səh.8)
- T.Q.Evdokimova, Q.A.Maxovikova, N.F.Efimovaya görə innovasiya prosesini elmi biliyin innovasiya şəklinə düşməsi kimi yaxud ideyanın məhsul, texnologiya və ya xidmətə çevrilməsi prosesi kimi müəyyən etmək olar (18, səh.12-13).
- V.Q.Medınskiy innovasiya dedikdə, aparılmış elmi tədqiqat yaxud edilmiş kəşf nəticəsində istehsalata tətbiq olunun və özündən əvvəlki analoqundan keyfiyyətə daha yaxşı olan obyekti nəzərdə tutur (19, səh 5).

Ümumiyyətlə, **İnnovasiya** dedikdə, bütünlükdə yeniliklərə fərdi tələbi, eləcə də cəmiyyətin tələbatını ödəmək üçün yeni və yaxşılaşdırılmış məhsulların (xidmətlərin) və onların istehsalının yeni üsullarının alınması məqsədilə elmi, elmi-texniki və intellektual potensial tədbirləri sistemi başa düşülür.

İnnovasiyaya olan baxışlar müxtəlifdir. Odur ki, innovasiyaya müxtəlif təriflər verilmiş və o müxtəlif formada izah edilir.Bunlardan bəziləri:

- İnnovasiya (yenilikşünaslıq)—istehsal orqanizminin ilkin strukturunda gedən dəyişikliklərdir, yəni onun daxili strukturunun yeni vəziyyətə keçirilməsidir;
- İnnovasiya—yeni praktiki vasitələrin yaradılması, yayılması və istifadə edilməsinin kompleks prosesidir (insanların məlum tələblərinin daha yaxşı təmin edilməsi üçün yeniliklərdir);

- İnnovasiya–yeni texnoloji ideyaların, təkliflərin elmi-texniki qərarların praktiki tətbiq edilməsi və həyata keçirilməsidir;
- İnnovasiya yeni texnologiya şəklində yeniliklərin, məhsul və xidmət növlərinin, istehsal, maliyyə, kommersiya və inzibati xarakterli təşkilati-texniki və sosial-iqtisadi qərarların mənfəətlə istifadə edilməsidir;
- İnnovasiya–aparılmış elmi-tədqiqatların və xidməti kəşflərin istehsala tətbiq edilən (əvvəlki analoqlardan fərqli) obyektlərdir.

Beləliklə, innovasiya müxtəlif sahələrdə yeniliklərin, yeni ideyaların, qaydaların yaradılması və təcrübədə istifadə edilməsi prosesidir.

İnnovasiya–praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya mütərəqqi texnoloji proses, bazarda realizə edilən yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsul formasını almış innovasiya fəaliyyətinin son nəticəsidir (20, səh.5).

Fraskati rəhbərliyinə əsaslanaraq, (OESP 1993-cü ildə İtaliya şəhəri Fraskatidə qəbul olunub) innovasiya–bazara daxil edilmiş, praktiki fəaliyyətdə istifadə olunan yeni və ya təkmilləşdirilmiş proses və yaxud da ki, sosial xidmətlərə yeni yanaşma, həmçinin yeni və ya mütərəqqiləşdirilmiş məhsul şəklini alan fəaliyyətin son nəticəsi kimi müəyyən olunur.

«Elmi–Texniki–Tərəqqi» lüğətində innovasiya yeni məmulat növlərinin, texnologiyaların, yeni təşkilati formaların tətbiqinə və işlənilib hazırlanmasına, yaradılmasına yönəldilmiş yaradıcılıq fəaliyyətini ifadə edir.

Beləliklə, innovasiyanın dərk edilməsinə müxtəlif yanaşmaların təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, innovasiyanın məxsusi məzmunu dəyişikliklərdən ibarətdir, innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya menecmentinin əsas funksiyası dəyişiklikləri optimal idarə etməkdir.

Y.Şumpeter bu cür dəyişikliklərin beş tipini fərqləndirirdi:

- 1) yeni texnika, yeni texnoloji proseslərdən və ya istehsalın yeni bazar təminatından istifadə edilməsini;
- 2) yeni xassələrə malik məhsulun tətbiqini;
- 3) yeni xammaldan istifadə edilməsini;

- 4) istehsalın təşkilində və onun material-texniki təminatında dəyişikliklər edilməsini;
- 5) yeni satış bazarının meydana çıxmasını.

Professor T.Quliyev həmin dəyişikliklərin təsnifatını aşağıdakı kimi verir: 1. Intellektual sferada; 2. Məhsuldar qüvvələrin maddi ünsürlərində; 3. Milli iqtisadiyyatın innovasiya bazasında; 4. İctimai əmək bölgüsündə; 5. Elmi potensialda; 6. Innovasiya fəaliyyətinin resurs təminatında; 7. Innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması sistemində; 8. Innovasiyanın investisiyalaşdırılmasında (14, səh.437)

İnnovasiya prosesi aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

1. yeni növ məhsulun mənimsənilməsi və buraxılan məhsulun modernləşdirilməsi;
2. yeni maşın, avadanlıq və materialların istehsala tətbiqi;
3. yeni texnologiyaların və məhsulun yeni istehsal üsullarından istifadə edilməsi;
4. istehsalın təşkili və idarəetmənin mütərəqqi metodları, vasitələri və qaydalarının tətbiqi.

İnnovasiya prosesi əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi, tədavül xərclərinin azaldılması və məhsul satışında keyfiyyət tələbatlarının yüksəldilməsi və qiymətin aşağı salınması ilə müşahidə olunur. Məhz yeniliklərin dəqiq mexanizminə arxalanaraq, şirkətlər öz məhsullarının rəqabətə davam gətirməsini təmin edir və tələbatın formalaşmasında təşəbbüsü əldə saxlayırlar.

Professor A.Abbasovun fikrincə, elmi–texniki–tərəqqi və istehsalın inkişafı nöqtəyi–nəzərindən innovasiya fəaliyyəti beş cür olur:

1. Böyük innovasiya. Bunların nəticəsində inqilabi yeniliklər həyata keçirilir ki, istehsal strukturunu, idarəetməni və iqtisadi inkişafın sürətini kökündən dəyişir.
2. Radikal innovasiya. Elmi ideyalar və ixtiralarla nəticələnir ki, bunların da əsasında texnoloji sistemlərin keyfiyyətinin kökündən dəyişdirilməsi və yeni istehsal sahələrinin yaranması mümkün olur.

3. Prinsipial innovasiya. Böyük ixtiralar və elmi-texniki təkliflərlə nəticələnir ki, bunların da bazasında texnikanın yenisi ilə əvəz edilməsi, fundamental elmi prinsipin saxlanması şərti ilə yeni texnologiya yaranır.

4. Təkmilləşdirilmiş innovasiya. Mövcud texnologiyanın, obyektlərin, məhsulun və texnikanın təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş innovasiyadır. Bunun nəticəsində yeni ixtiralar meydana çıxır ki, onlar da buraxılan məhsulun əsas texniki-iqtisadi göstəricilərinin yaxşılaşmasına nail olur.

5. Sadə innovasiya. Bunun vasitəsilə istehsalda istifadə edilən texnika və texnologiyanın texniki-iqtisadi parametrlərinin bir müddət saxlanmasına nail olunur.

İnnovasiyanın belə siniflərə bölünməsi dünya bazarında liderliyi əldən verməmək, kapitalın investisiya riskini azaltmaq və elmi-texniki inkişafın idarə olunması strategiyasının formalaşması zamanı istifadə etmək üçün lazımdır. Yenilikləri əsasən iki qrupa bölmək olar:

➤ Maddi-texniki yeniliklər:

- a) texnika (avadanlıqlar, cihazlar, EHM və s.);
- b) texnologiya (istehsal prosesləri);
- c) sənaye materialları (xammal və son məhsul) aid edilir.

➤ Sosial yeniliklər:

- a) iqtisadi (yeni vergilər sistemi, qiymətləndirmə, əmək haqqı sistemi, göstəricilər və s.);
- b) təşkilati-idarəetmə (yeni təşkilati strukturlar, qərarların hazırlanması və onların yerinə yetirilməsinə nəzarət və s.);
- c) sosial idarəetmə (icra, səhmdar cəmiyyətin fəaliyyətində dəyişikliklər, tərbiyə işi, rəhbərin seçilməsi və s.);
- d) hüquqi (əsasən təsərrüfat qanunvericiliyində baş verən dəyişikliklər);
- e) pedaqoji (tədris metodları, tərbiyə metodları) aid edilir.

Maddi–texniki və sosial yeniliklər arasında qarşılıqlı əvəzetmələr vardır. Belə ki, müəssisədə əmək məhsuldarlığı yeni texnikanın və texnologiyanın tətbiqi vasitəsilə

və həmçinin əməyin təşkili və stimullaşdırılmasının müntəzəm formalarının tətbiqi sayəsində yüksələ bilər. Bir sıra hallarda ikinci yol daha əlverişli və ucuz başa gəlir.

Beləliklə, İnnovasiya fəaliyyəti deyərək istehsal, kommersiya, idarə etmə və sosial proseslərin səmərəliliyini artıran elmi tədqiqatların və təcrübi-konstruktor işlərinin (ETTKİ) nəticələrinin praktiki tətbiqi nəzərdə tutulur. İnnovasiya prosesi nəticəsində yeni və ya təkmilləşmiş məhsul, xidmət təklif olunur. Eyni zamanda innovasiya texnoloji prosesləri, idarə və təşkil etmə proseslərində tətbiq oluna bilər. Daha dəqiq ifadə etsəm, innovasiya fəaliyyəti cəmiyyətin intellektual fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə yönələn nəticədir.

Biliklərin artırılması özündə investisiya və innovasiyanı – yeni təkmil maşın və avadanlıqları, enerji mənbələrini və s. təcəssüm etməyə iqtisadi və ya digər effektin əldə olunmasına gətirib çıxarmayacaq. Ona görə də onlar bütün mərhələləri - elmi ideyanın yaranmasından, ixtiraların rəsmiləşdirilməsindən emi-texniki və texnoloji modifikasiya əsasında texnoloji inkişaf və innovasiyaya qədər olan mərhələni əhatə etməlidir. Bildiyimiz kimi ETT ayrı-ayrı sahələrdə, regionlarda, ölkələrdə müxtəlif elmi-texniki istiqamətlərdə qeyri-bərabər olaraq həyata keçirilir. Bunlardan bəziləri texnoloji inkişaf lokomotivində liderliyi ələ keçirir, bəziləri isə əksinə olaraq “kölgə” altında qalaraq öz mövqelərini əldən verirlər. Liderliyin dəyişilməsi əsasən texnoloji inqilablar dövründə texnoloji inkişafın xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur. Bu barədə XX əsrin ikinci yarısı və XXI əsrin birinci yarısına olan texnoloji inkişaf göstəricilərinə nəzər salmaq yerinə düşərdi. (Cədvəl 1)

Göründüyü kimi texnoloji inkişafın IV mərhələsi 1929-1933 il maliyyə böhranından sonra yaranmağa başlayıb. İlk əvvəllər bu hərbi xarakter daşısa da sonralar, 50-ci illərdən başlayaraq dinc yolla-EHM-lərin tərtibi, atom enerjisindən istifadə, “Yaşıl İnqilab” , kosmosun tədqiqi ilə davam edib. 70-ci illərin ortalarında baş verən dərin enerji və texnologiya böhranı texnoloji inkişafın V mərhələsi üçün böyük təkan vermiş oldu. Bunun əsasında mikroelektronika, personal kompyuter, biotexnologiya, gen mühəndisliyi, internet şəbəkəsi dayanırdı. Həmin dövrün lider ölkələrinə ABŞ, Yaponiya, Q. Avropa və keçmiş SSRİ daxil idi. Lakin XXI əsrin

əvvələrində artıq V mərhələnin başa çatdığı aydın görünməyə başladı. Belə ki 2001-2002-ci illər böhranı ilk dünya informasiya böhranı sayılırdı. Və bununla da VI texnoloji inkişaf mərhələsinə keçidin əsası qoyuldu. Bir qrup mütəxəssislərin fikrincə bu period XXI əsrin 20-50-ci illərini əhatə edəcək. Eyni zamanda istehsalın postindustrial texnoloji üsulu humanit xarakter daşıyaraq yaxın 200 ildə bütün planetin texnoloji simasını dəyişəcəkdir.

Cədvəl 1.

Elmi texnoloji inkişafın mərhələli təsnifatı (1950-2050).

Texnoloji inkişaf mərhələləri	IV	V	VI
Əhatə dövrü	1935-1980	1981-2020	2021-2060
Əsas texniki istiqamətlər	EHM, atom enerjisi, raket mühərrikləri, kosmik tədqiqatlar, neft-kimya sənayesi	Mikroelektronika, biotexnologiya, informatika, neft-qaz sənayesi, kosmik texnologiya.	Nanotexnologiya, gen mühəndisliyi, qlobal informasiya şəbəkəsi, alternativ enerji mənbələri.
Aparıcı sahələr	Cihazqayırma, atom maşınqayırması, radioelektronika, kima, telekommunikasiya.	İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyası, neft-qaz və kimya sənayesi.	Nanomaterial istehsalı, biotexnologiya, alternativ nəqliyyat və hidrogen yanacağı
Liderlik edən ölkələr	ABŞ, Yaponiya, SSRİ, Q.Avropa.	ABŞ, Q.Avropa, Yaponiya və yeni sənaye ölkələri.	ABŞ, Q.Avropa, Çin, Yaponiya, Hindistan, Braziliya, Rusiya.

Elmi texnoloji inkişafın VI mərhələsinin başlıca elmi-texniki istiqamətlərini nanotexnologiya, gen mühəndisliyi, qlobal informasiya şəbəkəsi, ekoloji təhlükəsizlik, hidrogen və sair yanacaq növlərinin kəşfi, alternativ nəqliyyat növlərinin (elektron nəqliyyat) yaranması təşkil edir. Bu mərhələdə lider ölkələrə ABŞ, Q.Avropa, Yaponiya daxildir. Çin, Hindistan, Braziliya və Rusiya kimi ölkələr isə ikinci qrup ölkələr hesab edilir.

İnnovasiya prosesi sosial-iqtisadi münasibətlərin keyfiyyətini dəyişməklə və özünəməxsus yığım forması, xüsusi sərvət strukturu və yığım effektivliyinin xüsusi qiymətləndirmə meyarları kəsb edən yeni innovasiya yönümlü iqtisadiyyatı yaratmaqla bütün təsərrüfatçılıq sisteminin fəaliyyətində hakim rol oynamağa başlayır. Bu zaman iqtisadi artım kimi istehsalın intellektləşdirilməsi çıxış edir, yəni ÜDM artımı, əsasən, elmtutumlu məhsul və xidmətlərin buraxılışı və reallaşdırılması hesabına əldə edilir. Ümumən, bu tipli iqtisadiyyatın maddi bazası yüksək inkişaf etmiş maşınqayırma ilə keyfiyyətə istehsalın yenidən təşkili ilə xarakterizə olunur ki, bunun da əsasında istehsal proseslərinin avtomatlaşdırılmasını, informasiyalaşdırılmasını və intellektləşdirilməsini təmin edən elmtutumlu sahələr dayanır (21 s.132). Elektronika, radiofizika, optoelektronika, lazer texnologiyaları, müasir materialşünaslıq, kimya və kataliz, müasir aviasiya və kosmonavtika sahələrində müəyyən edilən, bir sıra texnoloji və fundamental ixtiralar və kəşflər, müasir informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi, mikro və makroelektronika sahələrində alınmış nəticələr, habelə, nanotexnologiyalar *elmtutumlu* məhsulların yaranmasına səbəb olur. Belə məhsulların alınmasını təmin edən texnologiyalar *elmtutumlu texnologiyalar* adlandırılır. Elmtutumlu texnologiyalardan istifadə edilməsi iqtisadi inkişafın yeni bir istiqamətinin **“İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın”** yaranmasına səbəb olmuşdur. İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişaf modeli öz yüksək səmərəliliyini dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təmsalında sübuta yetirmişdir. Odur ki, innovasiyanın sürətləndirilməsi son onilliklərdə bir sıra yeni xüsusiyyətlər kəsb etmişdir. Bu keyfiyyət dəyişiklikləri özünü elm, texnika və istehsalın qarşılıqlı təsiri sferasında göstərir. Elmlə istehsalın qarşılıqlı təsiri bu sahədə yeni rəqabət formasının meydana gəlməsinə səbəb olur. Hal-hazırda yeni elmtutumlu texnologiyaları istehsalda mənimsəməyən müəssisələr dünya bazarlarında rəqabət apara bilmir. Deməli, müəssisələrin inkişaf strategiyasının işlənilməsində nəzərə alınacaq ən vacib şərt–elmi yeniliklərin və elmtutumlu texnologiyaların istehsala tətbiqi olmalıdır.

Yuxarıda qeyd edilən global meylləri ölkənin və onun iqtisadiyyatının bütün sahələrinin və ilk növbədə elmi-texniki və innovasiya sferalarının gələcək inkişaf ssenarilərinin işlənməsində mütləq nəzərə almaq lazımdır. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına qoşula bilməsinin mütləq şərtlərindən biri elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi, yüksək texnologiyaya malik elmtutumlu istehsalın inkişafı əsasında iqtisadiyyatın struktur cəhətdən yenidən qurulması, daha yüksək texnologiyalı ukladada keçid sayılır.

İqtisadi ədəbiyyatda qeyd olunduğu kimi, iqtisadi kateqoriya olaraq innovasiya iki əsas funksiyanı - təkrar istehsal və stimullaşdırma funksiyalarını yerinə yetirir (22, s.19). Təkrar istehsal funksiyası onu göstərir ki, innovasiya geniş təkrar istehsalın mühüm maliyyələşdirmə mənbəyi kimi çıxış edir. İnnovasiyaların bazarda satışından əldə edilən pul gəlirləri sahibkarlıq mənfəətini yaradır ki, bu da maliyyə resurslarının mənbəyi və eyni zamanda innovasiya prosesi səmərəliliyinin ölçüsü kimi çıxış edir. Sahibkarlıq mənfəəti istehsal-ticarət, investisiya, innovasiya və maliyyə fəaliyyəti həcmnin genişləndirilməsinə yönətilə bilər. Stimullaşdırma funksiyası da sahibkarlar tərəfindən innovasiyanın reallaşdırılmasından mənfəət alınması yolu ilə gerçəkləşir. Bu, sahibkar üçün yeni innovasiyalara stimulaşdırma yaradır, onu daim tələbi öyrənməyə, marketinq fəaliyyətinin təşkilinin təkmilləşdirilməsinə, maliyyənin idarə edilməsinin daha təkmil üsullarını tətbiq etməyə sövq edir.

Enerjinin minimumlaşdırılması qanununa tabe olaraq insanlar öz fəaliyyətini əmək məsrəflərinin azaldılmasına, vaxta qənaətə və digər effektlərin alınmasına yönəldir. Bu nöqteyi-nəzərdən, innovasiyaya sosial kateqoriya kimi baxmaq olar:

1. İnnovasiya yeni məhsuldar qüvvələrin istehsala cəlb olunmasına imkan yaradır, əməyin və istehsalın səmərəliliyini yüksəldir (praktiki olaraq bütün ixtiralar enerji xərclərinin, canlı əməyin azaldılmasına istiqamətləndirilmişdir).

2. İnnovasiya istehsal olunan məhsulların keyfiyyətini yüksəldir ki, bu da istehsal və istehlakın artımına, həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasına gətirib çıxarır.

3. İnnovasiyalar məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və xərclərin azaldılmasına imkan verir ki, bu da istehsalı təkmilləşdirərək tələb və təklif, istehsal və istehlak arasında nisbətlərin qorunub saxlanmasına kömək edir. (23 s. 30).

İnnovasiyaya “ehtiyatlar” və “axınlar” mövqeyindən yanaşılması daha düzgün olardı. Obyekt yanaşması mövqeyindən yanaşmada innovasiyalar ehtiyatlar kimi təmsil olunur. İnnovasiyanın axınlar kimi müəyyən edilməsi təkrar istehsal yanaşmasını tələbedir. Bu isə innovasiya prosesinin bütün mərhələlərini izləməyə imkan verir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiklərimi ümumiləşdirərək belə qənaətə gələ bilərəm ki, innovasiya dedikdə, yeni əmtəə, xidmət, texnologiyalar, təşkilati forma, idarəetmə metodu şəklində öz praktiki təcəssümünü və tətbiqini tapmış ideyaların reallaşdırılması üzrə yaradıcılıq prosesi başa düşülməlidir.

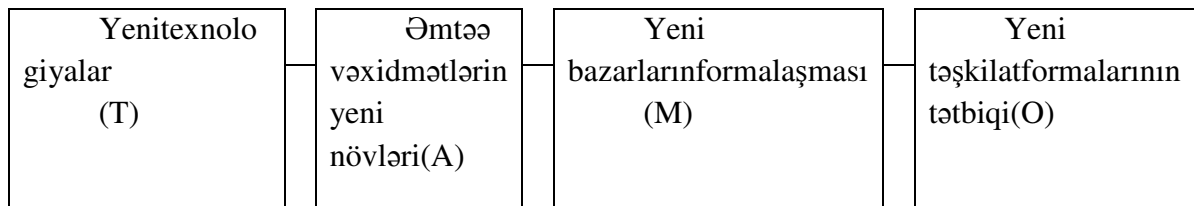
İnnovasiyanın mənşəyini izah edən iki ehtimal: “texnoloji məkan” və “tələbin çağırışı” ehtimalları mövcuddur. “Texnoloji məkan” ehtimalı Q.Menş tərəfindən irəli sürülmüşdür. Bu ehtimala görə, innovasiyanın meydana çıxması mənbəyi kimi istehsalın daxili qanunauyğunluqları çıxış edir. K.Frimenin tərəfdarı olduğu “tələbin çıxarışı” ehtimalına görə isə innovasiyanın yaranmasında müəyyənəddici amil tələbdir. Real həyatda innovasiyanın meydana çıxmasında bunlardan hansı birisinin ilkin səbəb kimi çıxış etdiyini müəyyən etmək çətindir.

İnnovasiya menecmentində iki əsas istiqamət ayrılır. Birinci istiqamətin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, innovasiya öz inkişafında(həyat tsiklində) ideyadan tətbiqə qədər hərəkət etməklə formasını dəyişir. İstənilən digər proses kimi innovasiyanın da formalaşması amillər çoxluğunun mürəkkəb qarşılıqlı təsiri ilə şərtlənir. İkinci istiqamət Azərbaycan üçün də son dərəcə aktual olan innovasiyadan sahibkarlığa hərəkətdir. Bəzi ədəbiyyatlarda bu nəzəriyyə *innovatika* adını almışdır. Burada artıq innovatikanın öz daxilində yeni müstəqil istiqamətləri meydana çıxır: yeniliyin formalaşması, yeniliklərə müqavimət, diffuziya (yeniliklərin yayılması); insanın yeniliklərə və onların insan tələbatına uyğunlaşması; innovasiya təşkilatları; innovasiya qərarlarının işlənilib hazırlanması və s.(20 s.52).

Amerika tədqiqatçısı F.Yansen innovasiyanı “şirkətin daim artımını və çiçəklənməsini təmin edən magistral yol kimi” səciyyələndirir (24, s.9). O, innovasiya trayektoriyası kimi ifadə olunan TAMO modelini işləyib hazırlamışdır(Sxem 1):

Sxem 1.

İnnovasiya traektoriyası

Bəzi iqtisadçıların fikrincə, TAMO modelinə vacib bir elementi-insan kapitalının inkişafına yönəldilmiş innovasiyanı (NR) əlavə etməklə genişləndirmək olar (14, s.46). NR özündə işçi qüvvəsinin intellektualkomponentinin yüksəlməsini ifadə etməklə, fasiləsiz təhsili, ixtisasınyüksəlməsini, təcrübənin ötürülməsini, yeni iş yerlərinin yaradılmasını, eləcə dəinsan qabiliyyətini aşkara çıxaran və yaradıcı əməyə kömək edən fəaliyyəntəşkilini nəzərdə tutur. Digər iqtisadçıların fikrincə isə, TAMO modelinə sosialinnovasiyaları əlavə etmək və yeni yaradılan model çərçivəsindəinnovasiya prosesinin inkişafı üzrə qeyri-xətti mexanizmlərin gücləndirmə,məhdudlaşdırma, bağlanma, əks əlaqə, müvəqqəti ləngimə mexanizmləri kimitəsnifləşdirilməsi daha məqsədəuyğun sayılır. (15, s.133-134).

1.2. Milli innovasiya sisteminin formalaşmasının nəzəri məsələləri

Milli İnnovasiya Sisteminin proseslərinin fəallaşdırılmasına yönəldilən işləri şərti olaraq iki qrupa bölmək olar. Birinci qrupa əsaslı dəyişikliklərə səbəb ola biləcək tədbirlər kompleksinin işlənməsi daxildir. Onlara elmi işləmələrin həyata keçirilməsinə investisiya axınını sürətləndirə biləcək güclü və qeyri-ordinar olan

tədbirlər aid edilir. Obrazlı desək, onları mərkəzləşdirilmiş dövlət iqtisadiyyatından bazar iqtisadiyyatına keçid zamanı qiymətlərin sərbəst buraxılması tədbiri ilə müqayisə etmək olar.

İkinci qrupa innovasiya fəaliyyətinin inkişaf proqramının əsasını təşkil edən təşkilati, hüquqi, iqtisadi və sair tədbirlər kompleksinin işlənməsi daxildir. Bu qruplardan hər biri ölkənin innovasiya imkanlarına təsir edir.

MİS-in formalaşmasına olan yanaşma aşağıdakı əsas əlamətləri ilə səciyyələnir:

- innovasiyaya olan tələbatı və elementlərinin sıx əlaqəsini nəzərə alan innovasiya prosesinin qeyri-xətti modelinə keçid baş verir;

- innovasiya prosesləri ölkənin tarixi inkişafının iqtisadi və sosial-siyasi milli xüsusiyyətlərinin təsiri altında inkişaf edir və nəticədə MİS yeni imkanların yaranmasından asılı olaraq daima uyğunlaşır və dəyişir;

- institutlara həm qaydaların müəyyən edilməsi (norma və qanunlar), həm də kompaniya və firmaların təşkilinə böyük yer verilir;

- MİS-in əsas elementləri arasında qarşılıqlı əlaqənin forma və intensivliyinə daha çox diqqət verilir;

- MİS konsepsiyasına siyasətin və proqnozların işlənilməsində istifadə oluna bilən mexanizm kimi baxılır.

İnnovatika – innovasiya fəaliyyətinin elmi bünövrəsi, nəzəri əsasıdır. İnnovatika altında elmi fəaliyyətin nəzəri əsaslarının innovasiyanın proqnozlaşdırılması və yaradılması elmi metodologiya və üsullarının hazırlanması və inkişafı ilə məşğul olan elmi fəaliyyətin istiqaməti, həmçinin innovasiya fəaliyyətinin, tətbiqinin planlaşdırılması və təşkili üsulları başa düşülür.

İnnovatikanın müasir təşəkkül vəziyyətinin təhlili, onun inkişafının proqnozu bir çox fundamental elmlərin əsasını təşkil edən problemləri ifadə etməyə imkan verir. Bu problemlərin həlli innovatikanın tədqiqat obyektı kimi nəzəri bazasının və metodoloji əsaslarının inkişafına təkan vermişdir.

Beləliklə, **innovatika** elmi istiqamət kimi yeni biliklərin, texnologiyaların, metodologiya və metodların daxili nizamlanmış tam sistemidir. Bu sistem innovasiya

prosesinin və onların vahid, qarşılıqlı əlaqəli və tamamlanan sisteminin məntiqi birləşdirilmiş konseptual sxemini əhatə edir.

İstənilən dövlətin müasir iqtisadiyyatının əsas məsələsi innovasiya aktivliyinin artmasıdır. Məhz bu istiqamət istənilən sahə və regional problemin rəqabət qabiliyyətliliyini təmin edir. İnnovasiya infrastrukturunu ölkənin istehsalat sektorunun ümumi inkişaf alətləridir.

İstehsalat sektorunun real inkişafı yeniliyin innovasiya fəaliyyətinin davamlı və məqsədyönlü təşkilinə əsaslanmalıdır.

Müasir dövrdə effektiv innovasiya bazarının yaradılması ən aktual məsələlərdən biridir. Məhz bu səbəbdən İnnovasiya strategiyaları işlənib hazırlanmışdır. İnnovasiya strategiyalarının işlənməsinin əsasını məhsulun yanaşma tsikli nəzəriyyəsi təşkil edir. Makroyenilik (makroinnovasiya) strategiyaların formalaşması yeniliklərlə bağlı dövlət idarəsinin müxtəlif aspektlərinin nəzərə alınmasını tələb edir. Aşağıdakılara həmin aspektlər kimi baxmaq olar:

- Dövlət tərəfindən elmi-texniki sahələrin və innovasiya fəaliyyəti istiqamətlərinin dövlət tərəfindən əhatə olunması diapazonu;

- Texnologiyaların yerdəyişmə xarakteri;

- İdeyaların yaradılması xarakteri;

- İnnovasiya proseslərinin dəstəklənməsinin xarakteri. (23, səh 108)

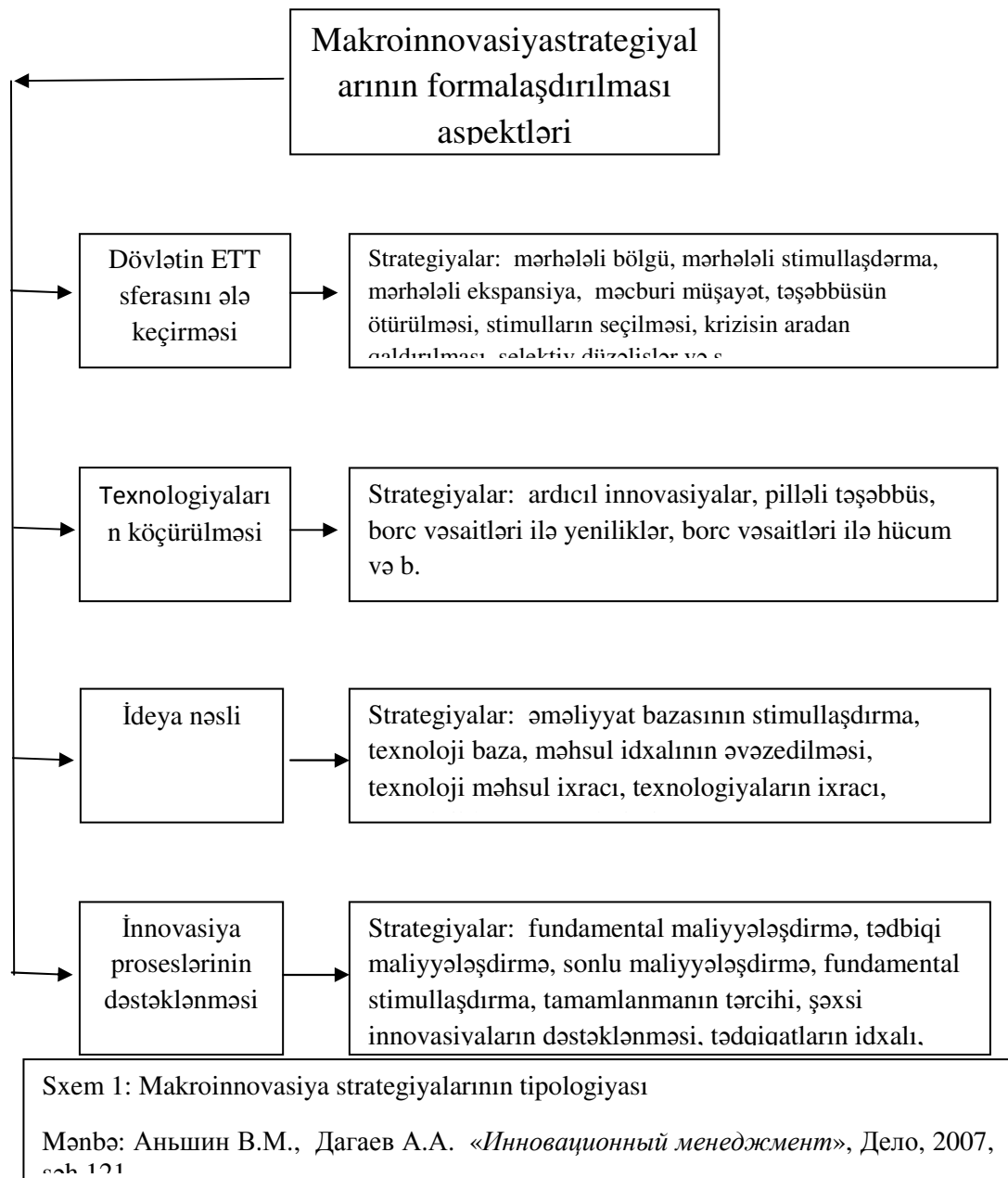
Makroinnovasiya strategiyalarının ümumi tipologiyası sxem 1-də verilib.

Aşağıda makroinnovasiya strategiyalarının formalaşma aspektlərinin nəzərə alınması mexanizmləri, həmçinin həmin strategiyaların müvafiq sistemi verilmişdir. Strategiyalar makroinnovasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması ehtiyacını və dövlət elmi-texniki prioritetlərinin reallaşdırılması nəzərə alınmaqla qurulmuşdur. Elmi-texniki sahələrin və innovasiya fəaliyyəti istiqamətlərinin dövlət tərəfindən əhatə olunması diapazonu. Bir qayda olaraq, bu klassifikasiya (təsnifatlandırma) əlaməti iki strategiyanın - ümumi və selektiv strategiyanın seçilməsini nəzərdə tutur. Mənim fikrimcə, bu cür yanaşma mümkün çoxsaylı strategiyaların dairəsini daraldaraq idarəetmə məsələlərini asanlaşdırır.

Nəzərdən keçirilən diapazon müxtəlif ola bilər. O, aşağıdakı amillərlə müəyyən olunur: elmi-texniki sahənin dövlət sektorunun inkişafı, dövlət büdcəsi vəsaitlərinin olması, firman elminin inkişad fəracəsi və yeniliklər bazarının inkişaf səviyyəsi ilə.

Birinci iki amil dövlətin iqtisadiyyatın elmi-texniki inkişafına təsir etmək imkanlarını müəyyən edir. Dövlətin elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri (ETTKİ) sektoru nə qədər irimiqyaslı olarsa, bir o qədər çox elmi-texniki araşdırma və istehsal dövlət nəzarət altında həyata keçirilə bilər.

Mərhələli bölmə strategiyası. Bu strategiya sadalanan amillərin ən yüksək göstəriciləri altında formalaşır. Bu şəraitdə dövlət və müəssisələrin səyləri innovasiya prosesinin müxtəlif mərhələləri arasında bölüşdürülür—fundamental araşdırmaları, həmçinin perspektiv təcrübələri dövlət öz üzərinə götürür, tətbiqi araşdırmaların, təcrübə-konstruktor işlərinin, əsas hissəsi, istehsala hazırlıq və s. isə - assosiasiya-korporativ səviyyələrin və mikrosəviyyələtin öhdəliyində olur. Yeniliklər bazarının yüksək səviyyəli inkişafı yeniliklərin tətbiq olunması sahəsində dövlət tərəfindən ciddi cəhdlərin göstərilməsini nəzərdə tutmur. Mərhələli həvəsləndirmə strategiyası. Bu strategiyanın formalaşması şərtləri əvvəlki strategiyanın şərtlərindən onunla fərqlənir ki, mərhələli strategiyada inkişaf etmiş yeniliklər bazarı mövcud deyil. Bu şəraitdə dövlət öz gücünü nəticələri bazar tərəfindən kifayət qədər tələb olunmayan yeniliklərin tətbiqi sahəsinə, həmçinin tədqiqat prosesinin ayrı-ayrı mərhələlərinə yönəldir. Burada daha çox yeniliklərin istehlakçılara həvəsləndirici təsir göstərilməsi nəzərdə tutulur.

Sintezli ekspansiya (genişlənmə) strategiyası. Bu strategiyayı inkişaf etməmiş firma elmi şərtləri altında istifadə etmək məqsədəuyğundur. ETTKİ-nin demək olar ki, bütün mərhələləri üzrə tədqiqat və istehsalın aparılmasını dövlət öz üzərinə götürməyə məcburdur. Belə ki, yeniliklər bazarı kifayət qədər yaxşı inkişaf etmişdir, dövlət öz səylərini tətbiq mərhələsinə yönəltmir.

Məcburi müşayiət strategiyası. Yuxarıda göstərilən strategiyanın istifadə olunması ilə bağlı dövlətin funksiyalarına əlavə olaraq hal-hazırkı strategiyada bazarın inkişaf etməməsinin nəticəsi olaraq yeniliklərin tətbiqi sahəsində dövlətin intensiv fəaliyyəti nəzərdə tutulur (həmçinin firma elminin bənzər vəziyyəti).

Səylərin ötürülməsi strategiyası. Bu və növbəti üç strategiya elm və texnikanın inkişafının maliyyələşdirilməsinə istiqamətləndirilən dövlət büdcəsinin kəskin çatışmazlığı şəraitində formalaşırlar. Nəzərdən keçirilən strategiya firma elminin və yeniliklər bazarının yüksək inkişaf səviyyəsinin şərtlərinə müvafiqdir. Bu halda dövlət öz səlahiyyətlərinin bir hissəsini firma səviyyəsinə ötürmək məcburiyyətində qalır. Dövlətin elmi-texniki təşkilatları öz yaşamını qoruyub saxlamaq üçün birbaşa bazar tələbatlarının ödənilməsi istiqamətində çalışmağa məcbur olurlar.

Selektiv stimullar strategiyası həm dövlət, həm də qeyri-hökumət sektorunda yeniliklərin tətbiqinə marağın artırılması məqsədi ilə yeniliklərin istehlakçılarının həvəsləndirilməsini nəzərdə tutur. Yeniliklərin tətbiq olunmasını maliyyələşdirmək üçün dövlət vəsaitlərə malik olmadığından həvəsləndirmələr daha çox bilavasitə yolla həyata keçirilir və elm və texnikanın daha önəmli sahələrinə cəmlənir.

Bazar opportunitizmi strategiyası firma elm sektoru inkişaf etmədikdə, lakin yeniliklərin tətbiqi üzrə həcmli bazar mövcud olarsa tətbiq olunur. Bu halda dövlət öz elmi-texniki sektorunu fundamental araşdırmaların maliyyələşdirilməsi üçün maliyyə ehtiyatlarının yaradılması məqsədilə bazar tələbatına yönəldir, həmçinin firma elminin inkişadı üçün bilavasitə stimullar (həvəslər) yaradır.

Mərkəzdənqaçan transformasiya strategiyası. Bu strategiyanın formalaşması şərtləri Rusiyanın müasir reallıqlarına təqribən uyğun gəlir: inkişaf etmiş dövlət ETTKİ sektorunun mövcud olması, onun dəstəklənməsi üçün vəsaitin olmaması, bütövlükdə firma elminin və yeniliklər bazarının inkişafının aşağı səviyyəsi. Bu halda dövlət onların inkişafı, dövlətin elmi-texniki təşkilatlarının transformasiyası və mərkəzləşdirilməmiş ETTKİ potensialının artırılması üçün stimullar yaratmalıdır.

Hədəfli reallaşdırma strategiyası. Bu və növbəti yeddi strategiya dövlət elm sektorunun aşağı inkişaf səviyyəsində formalaşır. Bu strategiya dövlət büdcəsi

vəsaitlərinin olması, firma elminin və yeniliklər bazarının yüksək inkişaf səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Bu halda dövlət prioritet istiqamətlər üzrə qeyri-dövlət təşkilatları tərəfindən aparılan təddidqatların maliyyələşdirilməsini həyata keçirir. Dövlətin əsas hədəfi elmi-texniki prioritetərin düzgün müəyyən olunmasıdır.

Yekun reallaşdırma strategiyası. Bu vəziyyətdə əvvəlki vəziyyətdən fərqli olaraq yeniliklər bazarı kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Bu səbəbdən dövlət yeniliklərin tətbiqini nəinki maliyyələşdirir, həmçinin tətbiq olunmadan əvvəl “müşayiət edir” və onun növbəti diffuziyasını dəstəkləyir.

Mərhələləri generasiya (yaranma) strategiyası. Bu strategiyanın tətbiq olunması strategiyası həm dövlət, həm də qeyri-dövlət sektorlarında elmi-texniki sahənin demək olar ki, heç olmaması, lakin inkişaf etmiş yeniliklər bazarının olması ilə seçilir. Elmi-texniki sektorun təbii olaraq yaradılması vəzifəsi ortaya çıxır (bu halda bunun üçün dövlət büdcəsinin olması şərtilə). ETTKİ prosesinin bir çox mərhələlərində fəaliyyət göstərən inkişaf etmiş elmi-texniki sektoru dəhal yaratmaq çətin olduğundan onun bazara istiqamətlənən ayrı-ayrı mərhələlərindən başlamaq vacibdir.

Böhranın yenilməsi strategiyası. Əvvəlki vəziyyətdən fərqli olaraq bu variantda vəziyyət yeniliklər bazarının olmaması ilə mürəkkəbləşir. Ona böhran adıvermək olar. Böhranın öhdəsindən gəlmək imkanı mərkəzləşdirilmiş maliyyələşmə mənbələrinin olmasında gizlidir. Strategiya həmin vəsaitlərin yeniliklər bazarının inkişaf məqsədlərinə yönəldilməsində, elmi-texniki sahənin təşəkkül tapmasındadır.

Selektiv düzəliş strategiyası. Dövlət innovasiyanın inkişaf etdirilməsində demək olar ki, iştirak etmir. İnnovasiya prosesləri firma elminin və yeniliklər bazarının yüksək səviyyəsi hesabına milro səviyyədə öz-özünə inkişaf edirlər. Dövlət firma elminin fəaliyyətinə ayrı-ayrı fundamental və perspektiv araşdırmaların yerinə yetirilməsi istiqamətində azca düzəliş edilməsi məqsədilə firma elminə çox kiçik ölçülərdə təsir edə bilər.

Qabaqlayıcı qoruma strategiyası. Firma elminin yüksək səviyyəsi ilə yeniliklər bazarının aşağı səviyyəsinin birliyi gec və ya tez staqnasiya proseslərinin firma

səviyyəsində basılmasına gətirib çıxaracaq. Bu səbəbdən dövlət almi nəzərdən keçirilən səviyyədə saxlaya bilmək üçün əvvəlcədən qabaqlayıcı tədbirlər gösrməlidir.

Cavab strategiyası. Bu strategiya “yeniliklərə olan tələbatdan başqa heç nə olmayanda” şərti altında reallaşdırılır. Dövlət, innovasiya sahəsinin yaradılması üçün ilk təkan olaraq bu məsələdən istifadə edərək, ona cavab verməlidir.

Bərpa olma strategiyası. Bu strategiya belə adlanmasının səbəbi innovasiya sahəsinin “boş yerdə” yaradılmasındadır. Dövlət əvvəlcə tələbata “təkan” verə bilər, məsələn yüksək qiymət əlavəsi ilə məhsul ixracının bilavasitə dəstəklənməsi yaxud idxalla əvəzlənməsi yolu ilə. Bunsan sonra yenə də bilavasitə yolla firma elminin müəyyən istiqamətlərini dəstəkləmək. Növbəti addım sirma və ali məktəb elminin dəstəklənməsi ola bilər.

Texnologiyanın yerdəyişmə xarakteri. Qoyulmuş məqsədlərdən və innovasiya tapşırıqlarından asılı oalraq texnologiyaların aşağı səviyyələrdən başlayaraq daha yüksək səviyyələrə doğru müxtəlif hərəkət formalarını seçmək mümkündür. Ən istisna hallarda bu hərəkət ardıcıl və ya sıçrayışlı ola bilər. Adıçəkilən inkişaf tiplərini reallaşdıran iki əsas strategiyanın adını çəkmək olar: ardıcıl innovasiyalar strategiyası və texnologiya bazarı strategiyası.

Ardıcıl innovasiyalar strategiyası texnologiyaların bir nəsildən növbəti nəsle tədricən keçməklə təkamüllü inkişafına yönəlməyi nəzərdə tutur. Bu strategiyadan bu və ya digər texnologiyalarda möhkəm rəqabətədavamlı milli istehsalçı olarsa, perspektivə tələbdən artıq elmi məhsul olarsa istifadə olunması məqsəduyğundur. Nəzərdən keçirilən strategiya kifayət qədər qənaətcildir, belə ki, texnologiyaların kənardan əldə olunması üçün xərclər tələb etmir, artıq “öz işini görüb bitirmiş” nəsillər üzrə lisenziyaların satışını istisna etmir.

Texnoloji bazar strategiyası “əvvəlki” mərhələlərdən yan ötərək daha yüksək texnoloji səviyyəyə “çıxmaq” meylidir. Bu strategiya milli texnologiyanın dünya səviyyəsindən kifayət qədər çox geri qaldığı halda, texnologiyanın ardıcıl yerdəyişməsi səmərəli olmadıqda tətbiq oluna bilər. Onun tətbiqi üçün bir qayda

olaraq çox xərc tələb olunur. Texnologiya bazarı strategiyasının həyata keçirilməsindən əvvəl, öz şəxsi intellektual ehtiyatlar hesabına olsa belə, ya şəxsi pul vəsaitləri toplanmalı ya da borc vəsait cəlb olunmalıdır. Bu strategiyanın həmləvər borc götürmə kimi tərkib hissəsinə malik ola bilər. Bunun isə mahiyyəti ondan ibarətdir ki, ölkə texnologiyaların idxalını ilk növbədə yeni nəsil texnologiyalarını yaratmaq məqsədilə öz istehsalına tətbiq etmək istəyir.

Texnologiyaların yerdəyişməsinin digər aspekti nəsillərin əvəzlənməsi, yəni “qeyri-perspektiv” sahələrdən əmək ehtiyatlarının və maddi ehtiyatların çıxarılması üçün şəraitin yaradılması ehtiyacının olmasıdır bu, istehsalda strukturun müvafiq şəkildə yenidən qurulmasına gətirib çıxaracaq. Beləliklə, daha yüksək səviyyəli nəsillərə keçid alınmasına gətirib çıxaracaq rəqabətədavamlılığın artırılması qarşısında duran vəzifə struktur dəyişiklikləri vəzifəsini şərtləndirir.

İdeyaların yaranması xarakteri. Dünyanın yüksək texnologiya sahələrində rəqabətədavamlılığın artırılması qarşısında duran vəzifə iki əsas üsulla həll oluna bilər – imitasiya əsasında, yəni xarici texnologiyaların borc götürülməsi hesabına və milli yeniliklərin tətbiqi əsasında. Üçüncü yanaşma göstərilən bu iki üsulun simbiozu (birliyi) əsasında reallaşır.

İstismar yolu ilə mənimsənilmənin stimullaşdırılması strategiyası. Bu strategiyaya müvafiq olaraq dövlət ölkədə istehsal olunmayan yaxud hazırlanma keyfiyyəti, texniki səviyyəsi və digər parametrlərinə görə önəli dərəcədə geriliyə malik olan məhsulların idxalına yardım edir. Onun mahiyyəti mürəkkəb texnikanın istismarı və texniki xidmət göstərilməsi bacarıqlarının əldə olunması yolu ilə yeniliyin mənimsənilməsindədir. Belə strategiya yapon sənayesi tərəfindən müharibədən sonra, həmçinin yeni sənaye ölkələri tərəfindən geniş istifadə edilirdi.

Belə ki, Cənubi Koreyada, Sinqapurda və Tayvanda hərbi texnikanın isthsalı xarici texnikanın təmiri və texniki xidmət göstərilməsi ilə başlamış, yerinə yetirilən işlərin xarakterinin sonradan mürəkkəbləşdirilməsi ilə, istehsalın təşkili məsələlərinin öyrənilməsi ilə davam etmişdir. Cənubi Koreyanın roket sənayesi amerikanın “Hoak” və “Nike” raketlərinin təmiri və texniki xidmət göstərilməsi üçün 1972-ci

ildə emalatxanalarının yaradılması ilə başladı. Emalatxanalarda iş amerika mütəxəssislərinin nəzarəti altında aparılırdı. Sonra özəl kommersiya şirkəti yaradıldı və ABŞ raketlərinin təmiri və texniki xidməti üçün bütün əməliyyatları həmin şirkətə ötürüldü. Sonra raket tikintisi sahəsində milli ETTKİ başlandı və özlərinin “yer-yer” raketlərinin yaradılması üçün kifayət qədər səy göstərildi. İstismarın mənimsənilməsi zamanı strategiya dəyişir və yeni strategiyaya – texnoloji mənimsəmə strategiyasına keçid baş verir.

Texnoloji mənimsəmə strategiyası. İnkişafın yeni mərhələsində məhsulun idxal edilmiş texnoloji proseslər əsasında müstəqil istehsalı vərdişləri əldə olunur. Burada dövlət onların idxalına yardım edir. Sonra idxal edilmiş texnologiyalara əsasən hazırlanmış məhsulun idxalından tədricən imtina edilir.

Məhsul idxalının əvəzlənməsi strategiyası. Dövlətin bu mərhələdə həvəsləndirici təsiri ölkə daxilində milli istehsalın təşkilinə yönəlib. Məhsulların idxalına qarşı marağın azaldılması istiqamətində təsirlər görülür.

Məhsulun ixracı strategiyası. Bu strategiyanın özəyində lisenziya əsasında həm daxili ehtiyaclar üçün, həm də ixrac məqsədi ilə məhsulun istehsalı durur. Dövlət ixraca həvəsləndirmək, bir sıra hallarda isə müəssisələri xarici bazara çıxarmalıdır.

Texnolojin idxalın əvəz olunması strategiyası. Bu strategiya texnologiyaların idxalı üzrə qadağanedici tədbirlərin yaradılması və öz texnologiyalarının yaradılması üzrə həvəsləndirici tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutur. Bu mərhələdə ölkə (və ayrı-ayrı müəssisələr) öz innovasiyalarının yaradılmasına, yeniliklərin mərhələləri tətbiqinin özülünün qoyulması strategiyasına, həmləli borc götürmə strategiyasına keçirlər.

Məhsul-texnoloji ixrac strategiyası. Dövlət məhsulların ixracı ilə bərabər həmin məhsulların istehsalının da ölkə hüdudlarından kənara çıxarılmasını həvəsləndirir. Tətbiqi əlavə maddi, əmək, maliyyə və intellektual ehtiyatların cəlb olunmasını tələb edən yeni proses və məhsulların yarandığıca (əvvəlki cümlədə qeyd olunan) proseslərə ehtiyac yaranır. Onların istehsalın fəaliyyət göstərən tərkib hissələrindən

çıxarılması ilkin mərhələlərdə istehsal proseslərinin qismən ölkədən xaricə çıxarılmasını tələb edir.

Texnoloji ixrac strategiyası. Bu strategiyaya müvafiq olaraq məhsulun istehsalı tam olaraq xaricə çıxarılır və ölkə xaricində satılır.

Texnoloji komponentlərin idxalı strategiyası texnoloji proseslərin ayrı-ayrı hissələrinin istehsalının xaricə çıxarılmasına, daha sonra isə bu proseslərin nəticəsi olan aralıq məhsullarının ölkəyə gətirilməsinə həvəsləndirilməni nəzərdə tutur.

Innovasiya proseslərinin dəstəklənməsinin xarakteri. Dövlət innovasiya proseslərini birbaşa və bilavasitə dəstəkləyə bilər. Hər iki halda dövlətin dəstəyi innovasiya prosesinin müxtəlif mərhələlərinə istiqamətlənib – tədqiqata, işlənilməyə, istehsalat. Dövlət dəstəyi həm daxili, həm də xarici innovasiya proseslərinə istiqamətlənə bilər.

Belə bir sual ortaya çıxır: yuxarıda sadalanan makroinnovasiya strategiyaları hansı hallarda tətbiq etmək olar? Bu və ya digər strategiya sisteminin tətbiqi ilə bağlı amillərin üç qrupunu göstərmək olar:

- innovasiya siyasəti tipi, sadalanan strategiyalar bu tipin çərçivəsi daxilində reallaşır;
- strategiyaların tətbiq olunduqları obyektlər xüsusunda dövlət prioritetlərinin xarakteri;
- adıçəkilən obyektlərin vəziyyəti.

Bazar institutsional infrastrukturun (pul-kredit bazarının, fond bazarının, sığorta, pensiya və sərmayə fondlarının) vəziyyəti elmi-texniki məhsul və yeniliklər bazarının inkişafını sürətləndirə yaxud əksinə, azalda bilər. Sırr deyil ki, ideya və ixtiraların maddiləşdirilməsi (həyata keçirilməsi, reallaşdırılması) kifayət qədər maddi vəsait qoyuluşunu tələb edir. Həmin vəsaitlərin formalaşması üçün əsas vasitələr uzunmüddətli kreditlər, həmçinin qiymətlər kağızları bazarının mexanizmidir.

Bahalı kredit elmi-texniki məhsul bazarının durğunluğunun əsas amillərindəndir. Az-çox ciddi elmi-tədqiqat layihəsi 2-3 il elmi tədqiqat işlərinə (ETİ), həmçinin

sınaq-konstruktor işlərinə (SKİ) bir o qədər vaxtın xərclənməsini və istehsala hazırlıq üçün də əlavə vaxt tələb edir. Kommersiya baxımdan reallaşdırılması üçün layihənin sərmayələrə ehtiyacı olduğundan onu kimsə maliyyələşdirməlidir. İnkişaf etmiş bazar infrastrukturuna olan ölkələrdə bu məqsədlər xüsusilə müştərək müəssisə (vençur) maliyyələşdirmə mexanizmindən istifadə olunur. Bu mexanizmdən fəal istifadə olunması elmi-texniki məhsul bazarının xüsusi segmentinin – riskli innovasiya layihələri bazarı- inkişafına kömək edir.

Qanunvericilik. Qanunvericilik bazasının yaradılması elmi-texniki məhsul bazarının xarakterində iz qoyur. Söhbət ilk növbədə patent-lisensiya qanunvericiliyindən gedir. Lisensiyalar bazarı özü elmi-texniki məhsulun əsas mövcud olma formalarından biridir. Əgər iqtisadi sistemdə patent və lisensiya yoxdursa, inkişaf etmiş elmi-texniki məhsul bazarı da yoxdur, belə ki, intellektual məhsulun bazarda ötürülməsinə dair əsas hüquqi formalar yoxdur. Məhsulu sadəcə ələ-belə götürmək olsaydı, istehlakçı məhsulu nə üçün satın alsın ki?

Patent–lisensiya sisteminin olmaması innovasiya proseslərinə ikili təsir edir. Bir tərəfdən istehsalçının yeniliklərə birbaşa çıxışı həmin yeniliyi işləyib hazırlayan şəxsin intellektual məhsulu satmaq istəyinin olmaması ilə bağlı olaraq həmin yeniliklərin qarşısında duran maneələri aradan götürür. Yenilik, sanki, ümumi əmlaka çevrilir. Bu vəziyyət həm elmi-texniki sistemdə, həm də istehsalatda dövlət mülkiyyəti hakim olan zaman mövcud olur. Digər tərəfdən belə şəraitdə məhsulun müəllifi orijinal, yüksək səmərəli intellektual məhsulların yaradılmasında az maraqlı olur, belə ki, həmin məhsullara görə alacağı mükafat onların tətbiq olunacağı sahədə əldə ediləcək səmərə ilə nisbətə müqayisə edilməyəcək qədər azdır.

Elm və istehsalatın integrasiyası. Elmi-texniki məhsul bazarının xarakterinə təsir edən əhəmiyyətli amil elm və istehsalın integrasiya səviyyəsi ilə əlaqədar olan və üstünlük təşkil edən ETSKİ təşkilat formasıdır. Burada elmi fəaliyyət həyata keçirilməsinin iki forması son həddlər ola bilər – istehsal vahidləri tərkibində və onlardan kənarda.

Əgər birinci forma hakimdirsə, o zaman satışa texnoloji tamalanmış formaya malik, istehsalda qismən yoxlanılmış intellektual məhsul çıxarılır. Lakin belə məhsul, bir qayda olaraq, daha az yeniliyə və progressivliyə malik olur. İş burasındadır ki, səmərəli texnologiyanın buraxılması şirkətə sərf etmir, belə ki, birincisi, bu, ona rəqabət yaradır, ikincisi isə yeni bazarlarda yaranan, əlavə gəlir formasında olan “qaymaqların götürülməsinə” imkan vermir. Əgər elmi-texniki məhsul bazarda müstəqil elmi təşkilat tərəfindən reallaşdırılsa, bu halda məhsulun progressivliyi və yeniliyi daha yüksəkdir, həmçinin qiymətinin daha aşağı olması da mümkündür. Sonuncu onunla bağlıdır ki, bu halda istehlakçı bazar və istehsal imkanları perspektivləri kifayət dərəcədə aydın olmayan elmi məhsulu əldə edir.

Bir çox hallarda məhsul müəllifləri özləri reallaşdırılan elmi məhsulun həqiqi qiymətini bilmirlər. Bundan başqa, belə məhsul istehsalatın istehlakçısının araşdırıcı şöbələrində “ağıla çatdırıla” bilər, nəticədə öz elmi-texniki məhsulu əldə edib, onu patentləşdirmək olar.

Texnologiyaların rəqabətə davamlılığı. Elmi-texniki məhsulun dünya bazarında rəqabətə davamlılığı məhsulun bazarının daxilə və ya xaricə istiqamətlənməsini təyin edir. İntellektual məhsulun dünya bazarında kifayət qədər rəqabətə davamlı olmaması bazarın genişləndirilməsi və keyfiyyət xassələrinin yaxşılaşdırılması məqsədilə elmi-texniki məhsul bazarına bir sıra təsirlərin göstərilməsini tələb edir, daha dəqiq desək: Yüksək texnoloji ETSKİ layihələrinin işlənib hazırlanmasına həvəsləndirmək məqsədilə ETSKİ dövlət bazarının süni genişləndirilməsi;

İntellektual məhsul sektorunun qeyri-bazar baxımından genişləndirilməsi, elm və təhsilə dövlət xərclərinin artırılması;

Qabaqcıl texnologiyaların yerli istehsala adaptəsi üçün onların idxal həcmi artırılması;

Elmi-texniki ideyaların fərdi işləmələr (inkışaf etdirmə) əsasında texnoloji tamamlıq səviyyəsinə çatdırılması məqsədilə idxalının artırılması.

Elmi-texniki məhsulun yetərsiz rəqabətə davamlılığı onun zəif texnoloji tamamlanması ilə bağlıdırsa, ixtiraların istehsalatda reallaşdırılması sahəsinə

sərmayələrin cəlb olunmasını stimullaşdırmaq, elm və istehsalın daha səmərəli birləşmə formalarını inkişaf etdirmək, sınaq və istehsalat şöbələrinin yaradılması məqsədləri üçün güzəştli kreditlərin verilməsi vacibdir.

İqtisadi inkişaf səviyyəsi. Ökənin iqtisadi inkişaf amili aşağıdakı istiqamətlərdə bazarın inkişafına aşkar təsir göstərir:

Ödəmə qabiliyyətli tələbat tendensiyaları. İstehsal sahəsinin inkişaf səviyyəsinin düşməsi yeniliklərin tətbiq olunmasına tələbatın azalmasına gətirib çıxarır (onlara fiziki tələbatın artması zamanı). Elmi-texniki məhsul bazarı durulur yaxud daralır;

Elmin maliyyələşdirilməsi imkanları. İstisadi inkişaf səviyyəsinin aşağı düşməsi dövlətin gəlirlərinin, nəticədə isə dövlətin elm üçün etdiyi xərclərin azalmasına gətirib çıxarır;

Elmi xərclərin azalması elmi-texniki məhsulun dövlət bazarının daralmasına aparır;

İstehsal həcmnin azalması və dövlət büdcəsinin çatışmazlığı inflyasiyaya, kreditlərin bahalaşmasına gətirib çıxarır ki, bu da uzunmüddətli, yüksək texnoloji və daha perspektiv olan ETSKİ layihələri bazarında öz əksini tapır.

1.3. Milli innovasiya sistemlərinin formalaşmasının xarici təcrübələri

İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadi modeli fərqli strategiyalar əsasında qurulmuşdur.

Yaponiya iri həcmli daxili bazarının imkanlarından tam istifadə edərək muxtəlif sahələrdə həm özünün, həm də başqa ölkələrdən alınmış yeni ideyaların kommersiyalaşmasının təşkili əsasında, Finlandiya bir sahədə (mobil telefonların istehsalı) ixtisaslaşmaqla, İsrail isə iri istehsalat sahələrini təşkil etmədən muxtəlif sahələrdə intellektual mulkiyyətin yaradılması ilə inkişaf yolunu seçmişdir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə yüksək texnologiyalı inkişaf modelinin qurulması prosesinin müddəti barədə məlumatlar (*cədvəl 1*) ölkəmizdə reallaşmaqda olan iqtisadi siyasətin nəticələrinin nə zaman nəticə verə biləcəyi barədə təsəvvür yarada bilər.

Cədvəl2.

İnkişaf etmiş ölkələrdə yüksək texnologiyalara əsaslananiqtisadi modelin qurulma dövrləri

Ölkə düşünülmüş başlangıcı dövrü	Hökumətin siyaəstinin	Nəticələrə nail olma dövrü
ABŞ 1960-cı illərin əvvəli		1980-ci illər 25 il
İsrail 1980-ci illər		2000-ci illərin əvvəli 20 il
Tayvan 1970-ci illərin əvvəli		1990-cı illərin sonu 25 il
Cənu bi Koreya 1980-ci illər		2000-ci illərin əvvəli 20 il
Finlandiya 1980-ci illər		2000-ci illərin əvvəli 20 il

Mənbə: Чубайс А. (2011) Инновационная экономика в России: что делать? Журнал “Вопросы Экономики”, №1, с. 120-126

ABŞ–da dövlət xüsusi mülkiyyətli müəssisələrin yenilikçi fəaliyyətinin dəstəklənməsindən yaxından iştirak edir. Yeni məhsulların və texnologiyaların dəstəklənməsi üçün SBİR (*SmallBusiness InnovationResearch–KicikBiznes İnnovasiyaTədqiqatlar*)və STRR (*SmallBusinessTechnologyTransfer–KicikBiznesTexnologiyalarının Ötürülməsi*) adlı dövlət proqramları fəaliyyət göstərir. Hər iki proqramABŞ–ın kiçik biznes üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən idarə olunur. Agentlik 11 federal orqanın yeni məhsulların alınmasına və ETSKİ–nin (*elmi–tədqiqatvə sınaq–konstruksişləri*) maliyyələşdirilməsinə yönələn vəsaitlərini idarə edir. Bu proqramın qrantlar şəklində bölüşdürülən ümumi həcmi 2 mlrd. dollara yaxındır [20].

Dövlət vəsaitlərinin özəl müəssisələrə koçürülməsi həmin vəsaitlərin səmərəli istifadəsinəməstəqil nəzarətin təşkilini tələb edir. SBİR–in işinin təhlilinə həsr olunmuş tədqiqatların birində dövlət qrantı almış yenilikçi müəssisələrin nəticələri ilə analoji ölçülü və özəl vəsaitlərlə fəaliyyət göstərən yenilikçi müəssisələrin nəticələri müqayisə olunmuşdur. Bu zaman müəssisələrin bəzi fərdi xüsusiyyətləri–sahə mənsubiyyəti, yerləşdiyi region və s. də nəzərə alınmışdır. SBİR proqramında qərarların qəbulunun elmi–texniki meyarlar və yaxud müəyyən şatlara və ya sahələrə

aid olma əsasında qəbul olunmasının (*siyasiləşmənin*) müəyyən edilməsi tədqiqatın əsas suallarından biri olmuşdur. SBİR-in ABŞ Konqresinə təqdim etdiyi hesabatlardan məlum olmuşdur ki, vəsaitlərin 40%-ə qədəri elm və texnologiyanın inkişaf etdiyi Kaliforniya və Massacusetts ştatlarından olan müəssisələrə verilmişdir. 1980-ci illərin əvvəlində özəl vencur fondlarının sayının xeyli artması və maliyyə bazarlarında lazımi dəstəyi tapa bilməyən müəssisələrin dövlət qrantlarını alması SBİR proqramının səmərəliliyini azaldan amillərdən hesab olunur.

Tədqiqatın digər nəticələri də tamamilə gözlənilməz olmuşdur: dövlət qrantları yüksək texnologiyalı və inkişaf etmiş özəl vencur fondları olan ştatlarda daha yaxşınəticələr verir. Vencur fondlarının inkişaf etmədiyi ştatlarda dövlət qrantlarının səmərəsi daha aşağı olmuşdur.

Başqa sözlə, dövlət qrantları texnoloji cəhətdən zəif ərazilərdə yüksəktexnologiyalı biznesin inkişafına təkan verə bilməmiş, güclü ərazilərdə isə inkişafı daha da sürətləndirmişdir. SBİR qrantları özəl vencur maliyyələşdirilməsini əvəz etmir. Bu qrantlar kiçik müəssisələrin xüsusi sərmayəçilər üçün maraqlı olma səviyyəsinə çatması üçün “vitamin” rolunu oynayır.

ABŞ-da yüksək texnologiyalı iqtisadiyyatın qurulmasında və inkişafında dövlət dəstəyi ilə bərabər özəl sektorun təşəbbüskarlığı da əsas rol oynayır. Yenilikçi müəssisənin nizamnamə fondunda öz vəsaitləri ilə iştirak edən şəxslər - “biznes-inkubatorların” yeniliyin ikinci mərhələsində, müəllifin şəxsi vəsaitlərinin qurtardığı və yeniliyin vencur fondu üçün hələ maraqlı olmaması anında cəlb olunur və 50 min - 1 milyon dollar intervalında maliyyə yatırımları ilə prosesə qoşulurlar. Adətən biznes-inkubator rolunda yenilikçi müəssisələrin idarə edilməsində təcrübəsi olan keçmiş sahibkarlar çıxış edirlər. Yenilikçi müəssisənin təsisçiləri sırasına daxil olan biznes-inkubatorlar yalnız maliyələşmədə deyil, həm də idarəetmədə səmərəli iştirak edir, bir çox hallarda isə müəssisəyə rəhbərlik edirlər [26].

Son dövrlərdə ABŞ-da daha bir meyil yaranmağa başlayıb: biznes-inkubatorlar passiv biznes-inkubatorların (müəssisənin idarə edilməsində iştirak etmək istəməyən, amma maliyyə vəsaitlərini borc verməyə hazır olan sahibkarlar) vəsaitlərini cəlb

etmək üçün xüsusi şəbəkələrdə birləşirlər. 2007-ci ildə biznes–inkubatorların assosiasiyası yaradılıb. Bu təşkilatın əsas vəzifəsi səmərəli maliyyələşdirmə usullarının tapılması və təcrübə mübadiləsinin təşkilindən ibarətdir.

Biznes–inkubatorların maliyyələşdirmə üçün prioritet sahələri onların biliklərinin, bacarıqlarının və əlaqələrinin yarandığı keçmiş iş yerləri ilə bağlı olur.

ABŞ-da biznes–sərmayələrin əsas hissəsi–44%-i yüksək texnologiyalı sahələrə (proqram təminatı, səhiyyə və biotexnologiya) yönəldilmişdir. İkinci yeri ənənəvi olan sənaye və energetika sahələri, sonuncu yerləri isə innovasiya sahələrinə aid olunması təəccüb doğuran ticarət və maliyyə sahələri tutur.

Yeniliklərin maliyyələşdirilməsinin növbəti fazası vencur dövrü adlanır. ABŞ-da ilk vencur şirkətləri kiçik biznesin maliyyələşdirilməsi barədə Aktın qəbul olunduğu 1958-ci ildə yaradılmışdır. 1973-cü ildə vencur kapitalının Milli Assosiasiyası yaradılmışdır. Bu təşkilatın əsas vəzifəsi vencur şirkətlərinin maraqlarını təmsil etməklə bərabər fondun fəaliyyətinin korporativ standartlarının hazırlanmasından ibarətdir. Vencur fondlarının səlahiyyətlərinə aşağıdakılar aid edilir: yüksək texnologiyalar bazarında perspektivli müəssisələrin axtarışı; onların nizamnamə fondlarında iştirak; belə müəssisələrin inkişafının təmin edilməsi. Bu vəzifələrin icrası uğurlu olduğu halda vencur fondu həmin müəssisələrin səhmlərindəki payını mənfəətlə satmaq imkanını qazanır [27].

Vencur fondu yenilikçi müəssisəyə maliyyə dəstəyindən əlavə olaraq strateji planlaşdırma, menecment metodlarının seçilməsi, əməli planlaşdırma, müəssisənin potensial alıcılara və təchizatçılara təqdim edilməsi, idarəetmə heyətinə və mulkiyyətçilərə odənişlərlə bağlı sualların həlli məsələlərində də yardım göstərir.

Avropa ölkələrində yüksək texnologiyalara əsaslanan iqtisadi modelin qurulması prosesində aparıcı rol üç institusional quruma məxsusdur: universitetlər və digər ali təhsil təşkilatları; biznes; elmi–tədqiqat müəssisələri. Avropa dövlətlərinin əksəriyyəti universitetlərin, elmi–tədqiqat müəssisələrinin və biznesdən ibarət mexanizmin dəstəklənməsi üçün tədqiqat infrastrukturunun inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Avropada tədqiqat infrastrukturunun inkişafında bir neçə meyl qeyd etmək olar [28]:

1. Tədqiqat infrastrukturunu zaman keçdikcə qeyri–maddi xarakter alır: tədqiqatların

qloballaşması və müxtəlif ölkələrin alimlərinin birgə fəaliyyət göstərməsi zərurəti

inkişaf etmiş informasiya və telekommunikasiya şəbəkələrinin mövcudluğunu tələb edir.

2. Elmin maliyyələşdirilməsi mexanizmində dövlətin rolu azalır, özəl sektorun payı isə artır: elm və yeni texnologiyaların inkişafına yönəldilən investisiyalarında dəqiq qiymətləndirilməsinə ehtiyac yaranır.

3. Tədqiqatlar elmlərarası, bir neçə elm sahəsinin birgə tətbiqinə istiqamətlənir. s. Fransa dövlətinin “qurşaqlar” üçün tətbiq etdiyi fiskal güzəştlər aşağıdakılardan ibarətdir [29]:

- fəaliyyətin ilk üç ilində mənfəət vergisindən azad edilmə;
- sonrakı iki ildə ödənilməli olan mənfəət vergisinin 50%-nin bağışlanması;
- bəzi hallarda əmlak vergisindən azad etmə və s.

Fransa hökuməti bu güzəştlərin illik ümumi miqdarını 100 min avro çərçivəsində məhdudlaşdırmışdır. “Rəqabətqabiliyyətlik qurşaqlarında” həyata keçirilən layihələr dörd növə bölünür:

- fundamental tədqiqatlar– Elm üzrə Milli Agentlik tərəfindən idarə olunur;
- sənayenin inkişafı layihələri–ayrı–ayrı nazirliklərin payları ilə yaranan fondlardan maliyyələşdirilir;
- kiçik və orta biznesin fərdi yenilikçi layihələri - Kiçik və Orta Müəssisələrin Dəstəklənməsi Agentliyi;
- iri sənaye layihələri (*büdcəsi 10 milyon avrodan çox olan*)–Sənaye İnnovasiyaları Agentliyi tərəfindən koordinasiya edilir.

Fransa dövləti fundamental elmlərin və tətbiqi tədqiqatların dəstəklənməsinə xüsusi diqqət yetirir. Universitetlərdən və elmi–tədqiqat laboratoriyalarından cəlb edilmiş peşəkar mütəxəssislərin Tədqiqat Birliyinin yaradılması məhz belə

siyasətin təcəssümüdür. Fransada universitetlərin nəzdində fəaliyyət göstərən tədqiqat laboratoriyaları dövlət büdcəsindən dotasiyalar alır. Nümunə üçün: Parisdə yerləşən Paris 1 Panteon Sorbonna Universiteti 200 milyon avroluq büdcəyə malikdir. Bu büdcənin təxminən 7 milyonu özəl sektorun sifarişləri əsasında formalaşır. Hal-hazırda Fransa universitetləri özəl şirkətlərlə əlaqələri genişləndirərək tədqiqat müqavilələrinin sayını və məbləğini artırmağa istiqamətlənirlər. Bu isə, öz növbəsində, aparılan tədqiqatların real aktuallığının və biznesin elmi biliklərə tələbatının artmasına mühüm təsir göstərir [22].

Fransada dövlət fundamental elmin əsas maliyyələşdiricisi kimi qalmaqdadır. Dövlət universitetlərin və istehsal müəssisələrinin fundamental biliklərə tələbatını artırmaq üçün institusional mühiti formalaşdırmağa çalışır, özəl şirkətlər və universitetlərlə fundamental tədqiqatların maliyyələşdirilməsində birgə iştiraka üstünlük verir. Bu istiqamətdə aparılan tədbirlər nəticəsində qeyd etdiyimiz “rəqabətqabiliyyətlik qurşaqları” əmələ gəlir, ali məktəblərlə tədqiqat institutlarının birləşməsi baş verir, təhsil-istehsal və təhsil-elm klasterləri yaranır.

Özəl sektorun universitetlərin və elmi-tədqiqat institutlarının apardığı tədqiqatlara tələbatı və bu layihələrdə iştirak etmək qabiliyyəti yüksək texnologiyalı iqtisadiyyatın qurulmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Avropa ölkələrində yenilikçilik mühitinin formalaşmasında dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas istiqamətlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- yüksək texnologiyalara əsaslanan layihələrin maliyyələşdirilməsində iştirak;
- antiinhisar siyasəti və rəqabətin dəstəklənməsi;
- dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya;
- fundamental və tətbiqi elm sahələrinin inkişaf etdirilməsi, biliyin əsas iqtisadi resursə çevrilməsi ilə həm özəl, həm də dövlət təşkilatlarının biliklərə tələbatının artırılması.

Koreyada elmi-texniki siyasətin inkişaf dövrünü ənənəvi olaraq onilliklərə bölürlər [33,4]:

-1960–cı və 1970–ci illər–imitasiya mərhələsi–qabaqcıl xarici texnologiyaların öyrənilməsi və onların Koreya şəraitində təkrarlanması;

-1980–ci illər–daxili inkişaf mərhələsi–fəal adaptasiya prosesləri və təkmilləşdirilmiş texnologiyaların geniş tətbiqi;

-1990–cı illər–innovasiya İnformasiya cəmiyyəti mərhələsi–yerli elmi–texnoloji işlərin artması;

- 2000–ci illər–yetkin innovasiya mərhələsi–dünya səviyyəli elmi–texnoloji işlərin həyata keçirilməsi.

1960–cı illərin başlanğıcından dövlət qabaqcıl texnologiyaların xaricdən alınması və onların əsasında yüksəktexnologiyalı məhsulların ixracı kursunu götürmüşdü. Elm siyasəti “ixrac yönümlü sənayeləşmə” siyasətinin tərkib hissəsi idi. 1960–cı ildə Koreyada yalnız iki elmi–tədqiqat institutu (ETİ) var idi: Koreya müharibəsindən dərhal sonra–1953–cü ildə yaradılmış Milli Müdafiə ETİ və 1959–cu ildə yaradılmış Koreya Atom Enerjisi üzrə Tədqiqat İnstitutu. 1963–cü ildə elmi tədqiqatlara çəkilən xərclər 9,5 milyon dollar həcmində idi (ümumi daxili məhsulun (ÜDM-in) 0,2 %-i). 1966–cı ildə Koreya Elm və Texnologiya İnstitutu (KETİ) yaradıldı. Ölkədə elmi–texniki siyasətin hazırlanması üçün institusional strukturun yaradılmasına ehtiyac vardı. Buna görə 1967–ci ildə elm və texnikanın dəstəklənməsi haqqında qanun qəbul edildi və milli elmi–texniki siyasətin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi üzrə mərkəzi orqan–Elm və Texnologiya Nazirliyi (ETN) yaradıldı. Dyuk Universitetinin (Karolina ştatı, ABŞ) professoru Han Mu–Yonq "Koreya elm və texnologiyasının izahlı xronologiyası: Düyü tarlalarından müstəvi ekranlı displeylərə" adlı məqaləsində 1960–cı ili Koreyada elm və texnologiyanın inkişafında koordinat başlanğıcı adlandırır və hesab edir ki, "ETN və KETİ-nin yaradılması Koreya Respublikasında elm və texnologiya dövrünün əsasını qoydu" [35].

Koreya sənayesinin yüksəlişində ən nəzərə çarpan mərhələ 1970–ci illər hesab edilir. Mühəndis və elmi kadrların kəskin çatışmazlığını aradan qaldırmaq və elm sahəsində təhsili gücləndirmək məqsədi ilə hökumət 1971–ci ilin fevralında Koreya

Perspektiv Elm İnstitutunu yaratdı. Özəl sektorun artmaqda olan tələbatını ödəmək üçün hökumət bir sıra ixtisaslaşmış dövlət elmi-tədqiqat institutları da (kimya, maşınqayırma, elektronika, okeanologiya, standartlaşdırma, nüvə enerjisi, biotexnologiya, sistemotexnika, kosmik) yaratmalı oldu. Xaricdə təhsil almış alim və mühəndisləri cəlb edəcək elm parkının yaradılması qərarlaşdırıldı. 1974-cü ildə Seuldən 140 km cənubda, ölkənin mərkəzi hissəsində regionlardan eyni məsafədə yerləşən Decon şəhəri yaxınlığında bir kənd ərazisi olan Dedokda elm parkının əsası qoyuldu (hazırda Decon şəhərinin hüduqlarındadır). 1978-ci ildə Dedok elm parkında 5 ETİ (kimya, maşınqayırma, standartlaşdırma, nüvə və energetika üzrə) fəaliyyətə başladı [36].

1970-ci illərin ortalarında aydın oldu ki, artıq xarici ölkələr Koreyanı rəqib kimi görməyə başlayırlar və qabaqcıl texnologiyaların xaricdən alınmasında gələcəkdə maneələr yaradılacaq. İqtisadiyyatının qabaqcıl ölkələrlə rəqabətini təmin etmək üçün fundamental və tətbiqi elmlərin dəstəklənməsi məqsədi ilə 1977-ci ildə Koreya Elm və Mühəndislik Fondu yaradıldı.

1970-ci illərdə iqtisadiyyatın lokomotivlərindən biri kimi Koreya hökuməti informasiya və kommunikasiya texnologiyalarını (İKT) qəbul etdi. İnformasiya texnologiyaları, elektronika və telekommunikasiya sahəsində yeni biliklərin və texnologiyaların inkişafı və bu sahələrdə ixtisaslı işçi qüvvəsinin hazırlanması məqsədi ilə 1976-cı ildə Elektronika və Telekommunikasiya ETİ təşkil edildi. ETRI 1982-ci ildə Koreyanın ilk yarımkeçirici məhsulunu – “32K ROM” çipini yaratmağa nail oldu. Hazırda ETRI elektronika və telekommunikasiya texnologiyaları sahəsində dünya liderlərindən biridir (yaddaş mikroçipləri, mini-superkompüterlər, rəqəmsal mobil rabitə sistemləri, verilənlərin yüksək sürətli ötürülməsi). ETRI İKT sahəsində Koreyanın ən iri elmi-tədqiqat institutudur, burada 2000-dən çox elmi-tədqiqatçı çalışır, onların əksəriyyəti (93-97 %) magistr və ya fəlsəfə doktorudur.

Bu tədbirlərlə yanaşı, hökumət özəl şirkətlərdən elm və texnologiya sahəsində öz elmi-tədqiqat təşkilatlarını təsis etməyi tələb etdi, onlar vergi güzəştləri və maliyyə dəstəyi ilə stimullaşdırılırdı. Sənaye texnologiyalarının inkişafını təmin etmək üçün

Koreya hökuməti iri şirkətlərin hər birini öz daxilində tədqiqat mərkəzi yaratmağa çağırırdı, kiçik və orta şirkətlərə tədqiqat konsorsiumları təşkil etmək tövsiyə etdi [7]. Koreyada ilk özəl elmi–tədqiqat mərkəzi *LG* şirkəti tərəfindən 1976–cı ildə yaradılmışdı, mərkəz yeni elektron texnologiyaların axtarışı ilə məşğul olurdu. *LG*–nin Decon şəhərində yaratdığı elmi–tədqiqat mərkəzində hazırda 1500–dən artıq əməkdaş çalışır.

1980–ci illərdə beynəlxalq iqtisadi mühitdə və Koreyada daxili siyasi arenada baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar elmi siyasətə yenidən baxılır. 1980–1981–ci illərdə Koreya hökuməti xüsusi ETİ–lərin dəstəklənməsinə və texniki inkişafa həsr edilmiş bir sıra qanunlar qəbul etdi. 1980–ci ildə KIST və KAIS vahid strukturda–Koreya Perspektiv Elm və Texnologiya İnstitutunda birləşdirildi. 1981–ci ildə elmi kadrlardan və avadanlıqdan daha səmərəli istifadə etmək üçün müxtəlif hökumət qurumlarına tabe olan 16 ETİ–dən 9 institut təşkil edildi və onlar ETN–nin tabeliyinə verildi. 1980–ci illərdə elmi–tədqiqatların və yaradılan texnologiyaların səviyyəsini yüksəltmək üçün elm və texnologiyalar sahəsində milli layihələrin planlaşdırılmasına və həyata keçirilməsinə başlanıldı. Humanitar və sosial elmlərin, incəsənətin və mədəniyyətin bəzi sahələrində tədqiqatlara qrant dəstəyi göstərmək məqsədi ilə 1981–ci ildə Koreya Tədqiqat Fondu (KTF) yaradıldı.

1985–ci ildə Koreyada özəl sektor tərəfindən ilk ali məktəb – Pohang Elm və Texnologiya Universiteti təsis edildi. 1985–ci ildə Koreya hökumətinin təşəbbüsü ilə Koreya Biologiya və Biotexnologiyalar ETİ yaradıldı. Bu institut biomateriallar, əczaçılıq, biotexnologiyalar və bioinformatika sahəsində aparıcı mərkəzlərdən birinə çevrildi. Alimlərin klonlaşdırma texnologiyalarında və xərçəng hüceyrələrinin öyrənilməsində uğurlarını xüsusi qeyd etmək olar.

1980–ci illərin sonundan ixrac məhsulunun yüksək rəqabət qabiliyyətini yüksək əməktutumlu məhsul buraxılışı hesabına deyil, yüksək texnologiyalı və elmtutumlu məhsulların hesabına təmin etmək zərurəti kəskinləşdi. 1990–cı illərin başlanğıcında Koreya hökuməti elm və texnologiyalar sahəsinin inkişafına yönələn bir çox proqramlar qəbul etdi. Məsələn, Milli Elm və Texnologiyalar Proqramına yüksək

texnologiyalar layihəsi, strateji elm və texnologiyalar layihəsi və beynəlxalq əməkdaşlıq layihəsi daxil idi. 1982-1995-ci illərdə dövlət bu qəbildən olan layihələrə 2.5 milyard dollar vəsait xərcləmişdi.

Koreyada elm və texnologiyanın idarə edilməsi sistemi müəyyən qədər dolaşıqdır və hökumət onun səmərəliliyini artırmaq üçün sistemi modernləşdirməyə cəhdlər edir. 1999-cu ilin yanvarında yaradılmış Milli Elm və Texnologiya Şurası (METŞ) milli elm və texnologiya siyasətini müəyyənləşdirir, elm və texnologiya proqramlarını analiz edir və əlaqələndirir, elm və texnologiya büdcəsinin ayrılmasında prioritetləri müəyyən edir. Koreya Respublikası Prezidentinin sədrlik etdiyi şuraya elm və texnologiya ilə əlaqəli nazirlər və sahə nümayəndələri daxildir. Dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən ETİ-lərin işinə nəzarət etmək üçün METŞ çərçivəsində üç elm və texnologiya şurası fəaliyyət göstərir. Təhsil, Elm və Texnologiya Nazirliyinin (TETN, 2008-ci ildə Təhsil Nazirliyi ilə Elm və Texnologiya Nazirliyi birləşdirilərək yaradılıb) mandatına uyğun spesifik vəzifələrin həyata keçirilməsini təmin edən ETİ-lər bu nazirliyin tabeliyindədir.

İqtisadi modeli Avropa ölkələri ilə müqayisədə bizim modelimizə daha coxoxşayan Rusiyada son illərdə yüksək texnologiyalara əsaslanan iqtisadi inkişaf modelinin qurulması istiqamətində intensiv iqtisadi siyasət aparılır. Rusiyanın innovasiya siyasətinin əsas istiqamətlərinə vergi güzəştlərinin verilməsi, texnoparkların və xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması, yüksək texnologiyaların yaradılması ilə məşğul olan dövlət şirkətinin - “RosNANO” şirkətinin yaradılması və başqalarını aid etmək olar. İlk baxışdan sistemli görünən bu tədbirlərin nəticələri böyük maraq doğurur. 2010-cu ildə aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, Rusiyada müəssisələrin yalnız 10%-i texnoloji innovasiyalarla məşğul olur. Onların cəmi 1%-i dünya bazarlarında rəqabət qabiliyyətli olmaq şansına malikdir. İnnovasiya fəaliyyətli müəssisələrin əksəriyyəti xarici ölkələrdə mövcud olan texnoloji həllərin təkrar istehsalını reallaşdırmaqla məşğuldur. Belə ki, onlardan 40%-i xarici ölkələrdən maşın və avadanlıqların alınması ilə texnoloji təkmilləşdirmə aparır; 45%-i innovasiyaların imitasiyası ilə məşğul olur (*yeni texnologiyaları*

patentlərin və lisenziyaların alınması ilə cəlb edirlər), 8%-i yeni bilikləri yaradır və Rusiyanındaxili bazarlarında rəqabət aparmağa çalışırlar, cəmi 7%-i isə dünya bazarlarına daxil ola bilər [23, 27, 24].

Rusiyada yaradılmış texnoparklar məzmununa görə, Avropadakı texnoparklardan fərqlənirlər. Onların əksəriyyətinin fəaliyyəti binaların və avadanlıqların icarəyə verilməsi ilə məhdudlaşır. Xüsusi iqtisadi zonalarda innovasiya fəallığı olduqca zəifdir. İnnovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olduqlarını sübut etməkdə çətinlik çəkən müəssisələr vergi güzəştlərindən istifadə edə bilmirlər. Dövlətin həyata keçirdiyi tədbirlərin sistemliliyinə nail olunmur. Belə ki, bu tədbirlər ya vaxtında reallaşmır, ya da yenilikçi təşkilatların aktual tələbatlarına uyğun gəlmirlər. Elm, təhsil və istehsal sahələri arasında əlaqələrin zəifliyi və bu sahələr arasında güclü hüquqi–iqtisadi maneələrin (*müəlliflik hüquqlarının qorunması, tədqiqatların məsrəflərinin böyüklüyü, nəticələrin keyfiyyəti, investisiya risklərinin böyüklüyü və s.*) mövcudluğu Rusiyada sistemli tədqiqat infrastrukturunun qurulmasına və inkişafına mane olan əsas amillər kimi qəbul olunur.

Təsvir edilən xarici təcrübələrdən iki başlıca məqam aşkar sezildi: birinci, elmin iqtisadi inkişafdakı rolu daha dəqiq aşkarlandı. İkincisi, elm–istehsal əlaqələrinin möhkəmliyinin və ardıcıl olaraq, elmi–tədqiqatın proqram–məqsədli təşkilinin səmərəliliyi müəyyənləşdi. Xarici ölkələrdə elmin resurs təminatı ilə bağlı aşağıdakı göstəricilər də bu cəhəti təsdiqləyir.

Cədvəl 3.

Elmi- tədqiqat sektorunun resurs təminatı

	Tədqiqat çıların sayı.min nəfər	Tədqiqatçı ların sayı.mln.nəf ərə	Elmi- tədqiqata məsrəflər. mld Dollar	Elmi- tədqiqata məsrəflər. ÜDM-ə%- lə 1999	Elmi- tədqiqata məsrəflər. ÜDM-ə%-lə 2009
ABŞ	1260	4374	398,2	2,64	2,78
Çin	811	634	120,6	0,76	1,7
Yaponiya	647	5085	148,7	3,02	3,33
AFR	265	3210	84,0	2,4	2,78
Rusiya	492	3415	33,7	1,0	1,24

mənbə:The Qlobal İnnovation Report 2012.UNESCO.elektron resurs

Yəqin ki, cədvəl göstəricilərinin ətraflı şərhinə ehtiyac yoxdur, çünki göstəricilər öz-özlüyündə bırı çox məsələləri izah edir. Ancaq elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkilinin səmərəliliyini daha dürüst təsəvvür etmək üçün digər göstəricilərə istinad etmək olar.

Cədvəl 4.

Elmi- tədqiqat sektoruna məsrəflərin strukturu.

	Dövlət.məcm u xərclərdə payı. %-lə	Sahibkarlıq sektoru. məcmu xərclərdə payı. %-lə	Ali təhsil. məcmu xərclərdə payı. %-lə	Xüsusi qeyri- sahibkarlıq sektoru. məcmu xərclərdə payı. %-lə
ABŞ	10,6	72,6	12,8	4
Yaponiya	8,3	78,5	11,6	1.6
Çin	18,3	73,3	18,5	-
Fransa	14,5	68,2	17,3	-
Rusiya	30,3	62,4	7,1	-

mənbə: The Global Innovation Report 2012. UNESCO. elektron resurs

Cədvəldə göstərilən ölkələrin iqtisadi inkişaf və iqtisadi dinamika səviyyələri arasındakı fərqlər—məsələn, ABŞ, Çin və Rusiya arasındakı fərqlər yetərinə məlumdur. Bu baxımdan elmi—tədqiqatın proqram—məqsədli təşkilinin səmərəliliyi bir daha aşkarlanır.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN FORMALAŞMASININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

2.1 Azərbaycanla elmi - texnoloji inkişafın mövcud durumu

İnnovasiya fəaliyyətinin vəziyyəti hər bir dövlətdə cəmiyyətin və onun iqtisadiyyatının çox mühüm inkişaf indikatorudur. Sosial-iqtisadi məqsədlərə nail olmaq üçün innovasiyaların aktuallığı nəzərə alınaraq, innovasiya və investisiya fəaliyyətinin fəallaşdırılması Azərbaycan Respublikasının prioritet məsələləri kimi müəyyən edilmişdir. Bu baxımdan hal-hazırda respublikanın ən mühüm sosial-iqtisadi vəzifəsi istehsalatda elmi tədqiqatların tətbiqinin səmərəliliyinin yüksəldilməsidir. Ölkəmiz liberal bazar iqtisadiyyatının elmi əsaslarına və prinsiplərinə söykənən çevik iqtisadi siyasət sayəsində inkişafın keyfiyyətcə yeni mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Azərbaycanda 2012-ci ildə iqtisadi artım qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətləndirilməsində, iqtisadiyyatın diversifikasiyasında, sahibkarlığın və regionların inkişafında, əhəlinin rifah halının yüksəlişində əldə edilmişdir. 2012-ci ildə ÜDM-un real artım tempi 2,2% təşkil etmiş və cari qiymətlərdə 54 mlrd. manat olmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM-un həcmi 5884,5 manat (7490,5 ABŞ dolları) təşkil etmişdir. Neft-qaz sektorunda əvvəlki ilə nisbətən 5,0% azalma qeydə alınmış, bu sektorun ÜDM-da xüsusi çəkisi 47,3% təşkil etmişdir (2011-də 51,2%). 2012-ci ildə qeyri-neft sahələrinin inkişaf dinamikası bu sahənin 9,7% artması ilə nəticələnmişdir. Əvvəlki illə müqayisədə rabitə sahəsi 15,9%, nəqliyyat sahəsi 5%, tikinti sahəsi 18%, kənd təsərrüfatı 5,8%, ticarət sahəsi 9,6% artmışdır. 2012-ci ildə ölkədə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 15338.5 mln. manat və ya ötən ilin müvafiq dövründə olduğundan 18% çox əsas kapitalla investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitalla qoyulmuş vəsaitin 78.8%-ni daxili investisiyalar, 21.2%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2012-ci ildə əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiyaların 11690.5 milyon manatı (76.2%-i) qeyri-neft bölməsinin, 3648 milyon

manatı (23.8%-i) isə neft bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir. 2012-ci ilin 1 dekabr tarixinə iqtisadiyyata banklar tərəfindən kredit qoyuluşlarının həcmi keçən ilin 1 dekabr tarixinə nisbətən 22.1% artaraq 11721.3 mln. manat təşkil etmişdir (2011-ci ilin dekabr ayının 1-nə kredit qoyuluşlarının artımı 7.9% olmuşdur)(mənbə: www.stat.gov.az Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi göstəriciləri əsasında müəyyən edilmişdir.).

Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiyası kontekstində ölkə iqtisadiyyatının innovasiyalı və rəqabətqabiliyyətli olması problemi dünya bazarı və qloballaşma prosesi meyarlarını anlamaq və uyğunlaşdırmaq zərurətini vurğulayır. Belə ki, müasir dünya üçün beynəlxalq innovasiya şəbəkələrinin formalaşması, müxtəlif ölkə və korporasiyaların birgə elmi-texniki tədqiqat və təkmilləşdirmələri xarakterikdir. “Qlobal dünyada ən yeni texnologiyaları mənimsəyən, insanın hərtərəfli inkişafına sərmayə qoyan millətlər rəqabətə daha davamlı olacaqlar. Millətin modernləşməsi, onun rəqabət potensialının artırılması zamanın qarşısıalınmaz tələbidir. Əgər biz müasir tarixin artan tələblərinə cavab vermək, Azərbaycanın daha da çiçəklənməsinə nail olmaq istəyiriksə, bu tələblə hesablaşmalıyıq” (5. I Fəsil).

Məlumdur ki, ölkəmiz bir çox sahələrdə rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı potensialına malikdir. Ancaq ayrı-ayrı texnoloji nailiyyətlər əsas olanı əvəz etmir: Azərbaycanda yeni iqtisadiyyat yaranır, onun əsasında yüksək rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyata, innovasiyalara, müdrik dövlət idarəçiliyinə, biznes, elm, hakimiyyət və cəmiyyət arasında sıx əlaqələrin formalaşdırılmasına arxalanan innovasiya inkişaf modeli durur. Əlbəttə ki, innovasiya yönümlü iqtisadi inkişaf modelində sahələrin inkişafı və sahələrarası əlaqələrin formalaşması mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan ölkəmizdə texnoloji mərkəzlərin yaradılması müsbət nəticə verə bilər. Bu tip elm və təhsil strukturlarının yaradılması (məs.: Sumqayıt texnoparkı) və elmi-texniki fəaliyyətinin inkişafı kiçik innovasiya müəssisələrinin təsis və inkişafını, elmi-tədqiqat və təcrübi–konstruktor işlərinin kommersiyalaşdırılması və sənayeyə tətbiqini təmin edir.

Azərbaycanın milli maraqları bütövlükdə elmi–texniki strategiyanın mühüm tərkib hissəsi olan, yeni iqtisadi və sosial-iqtisadi reallıqlara cavab verən, istehsalın modernləşdirilməsi üçün irimiqyaslı kapital axınını təmin edən innovasiya siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsi üzrə qəti tədbirlər tələb edir. “Bizim fəaliyyət xəttimiz təkcə bir siyasi–iqtisadi strukturdan digərinə keçid istəyinin rəmzi olmayıb, həm də moderndən postmodernə, sənaye dünyasından postsənaye dünyasına transformasiya arzusunun təəcəssümü idi. Şübhəsiz, zəruri inkişaf nöqtəsinə çatmaq üçün biz hələ çox iş görməliyik: inkişaf vektorunu təkmilləşdirmək, iqtisadiyyatı neft ixracından asılılıqdan azad etmək və biliklər iqtisadiyyatının, elm tutumlu istehsalatların, yüksək texnologiya və innovasiyalar sahəsinin yaradılmasına keçmək lazımdır” (5. I Fəsil). Bundan çıxış edərək, öndə olmaq və qarşıda qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün yeganə üsul innovativ mexanizmlərdən istifadə etməyi öyrənmək, energetika, biotexnologiyalar, nanotexnologiyalar və istehsalın elmi əsaslarla fəaliyyət göstərən digər sektorlarına aid biliklərə əsaslanan tamamilə yeni sahələri işə salmaqdır. İnnovativ texnologiyalar əmək məhsuldarlığının və iqtisadiyyatın ayrı–ayrı sahələrinin inkişafının ən mühüm mənbəyidir.

“Müxtəlif ölkələrin tarixinə, keçmişinə, təcrübəsinə nəzər salaraq görürük ki, ölkənin inkişafını, potensialını elmin inkişafı müəyyən edir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq, onu da görəcəyik ki, nə təbii ehtiyatlar, nə coğrafi vəziyyət yox, məhz intellektual potensial, elmin səviyyəsi o ölkələrin tərəqqisini müəyyən və təmin edir, ölkəni inkişaf etmiş ölkəyə çevirir”.(19). Cəmiyyətimizin sürətli və sabit inkişafından doğan müvəffəqiyyətlər, müasir tarixin və zamanın tələbləri bizi artıq innovation ictimai sistem, innovation (proqressiv) iqtisadiyyat, nümunəvi və mütərəqqi mədəni həyat barədə daha dərinlən düşünməyə və əməli işlər görməyə vadar edir. Cəmiyyətin və dövlətin innovasiyalara olan kütləvi və kəskin tələbatı bu gün bir fakt olaraq qalmaqdadır. Bu tələbat çoxşaxəli və çoxsəviyyəlidir. Innovation tələbat yeni iqtisadi üsul və formalardan tutmuş yeni sosial təşkilatlanma və idarəetmə məsələlərinə qədər problemləri əhatə edir. Biz bir tərəfdən, qabaqcıl elmi–texniki və texnoloji nailiyyətləri mənimsəməli, müvafiq iqtisadi, təsərrüfat sistemi

daxilində bu nailiyyətlərdən səmərəli istifadə etməli, digər tərəfdən, fərdi və kollektiv yaradıcılığa, daha yüksək birgə yaşayış və birgə fəaliyyət mədəniyyətinə yol açan sosial-siyasi, hüquqi norma və prinsiplər əsasında təşkilatlanıb tənzimlənən ictimai mühit yaratmalıyıq. Burada bir məsələni diqqətinizə çatdırmaq istədim: Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, həqiqi innovasion tələbat o vaxt etibarlı surətdə ödənilir ki, yeniləşmə istəyində olan cəmiyyətdə pozitiv mahiyyətli mənəvi (ruhi) çevriliş baş verir, iqtisadiyyat, idarəetmə, siyasi və bütövlükdə ictimai həyat elmi biliklərə, intellektual resurslara arxalanmaqla qurulur, fəalliyət göstərir. Əlbəttə ki, bu zaman qabaqcıl ölkələrin təcrübələrindən istifadə etmək lazımdır (məs.: ABŞ, Yaponiya, Sinqapur, İsrail və s.). Qeyd etdiyim ölkələrin elmi–texniki siyasətinin təhlili göstərir ki, elm, istehsal və sosial həyatın qarşılıqlı əlaqəsi bu ölkələrin dövlət siyasətinin başlıca vəzifəsidir. Həm də bu yeni tipli iqtisadiyyatın–innovativ iqtisadiyyatın mahiyyətini təşkil edir. Innovasion iqtisadiyyat dedikdə, yalnız elmin nailiyyətlərini öz inkişafında istifadə edən iqtisadiyyat nəzərdə tutulmur. Bu, elə iqtisadiyyatdır ki, burada intellektual kapital istehsal sisteminin, korporasiya və şirkətlərin, müəssisə və firmaların dəyərinin əsas hissəsini təşkil edir. Innovasion iqtisadiyyatda məhz elmi biliklərə, intellektual kapitalla həssas münasibət və qayğı milli daxili məhsulun əsas artımını təmin edir.

Amerika iqtisadçısı R.Solou öz araşdırmalarında sübut edib ki, ABŞ-da iqtisadi artımın ən azı 50%-i ənənəvi faktorlardan olan əmək və kapitalın böyüməsi hesabına yox, elmi–texniki–tərəqqinin nailiyyətləri sayəsində təmin edilib (o, öz araşdırmalarını XXI əsrin I yarısı üçün aparmışdır). Bu gün artıq heç kim şübhə etmir ki, cəmiyyətin bütün həyat sahələrinin inkişafı birbaşa innovasion texnologiyaların inkişafından asılıdır və bu bağlılıq durmadan artmaqdadır. Qabaqcıl ölkələr innovasion silsilələri yaşamaqdadır. Belə olduqda intellektual istehsala və intellektual kapitalla günbəgün artan diqqət də dərkolunandır. Innovasion silsilələr, bir qayda olaraq, fundamental elmin hesabına yaranır. Son 30-35 ilin təcrübəsi buna əyani sübutdur. Fundamental kəşf innovasion tsiklin başlanğıc mərhələsidir. Fundamental tədqiqatların və konstruktor–layihələşdirmə işlərinin yüksək riskli

olmasını nəzərə aldıqda aydın olur ki, dövlət bu sahədə əsas sponsor kimi qalmalıdır. O da məlumdur ki, dövlət etdiyi qoyuluşun müqabilində kifayət qədər yüksək gəlir götürür (əgər korrupsiya və rüşvətxorluğa yol verilmirsə). Məsələn, ABŞ-da bu gəlir 30 faizdən 80 faizə qədər təşkil edir. “Aparıcı ölkələrdə hökumət müasir progressiv iqtisadiyyatın "vizit vəsiqəsi" sayılan və əsasən universitetlər nəzdində fəaliyyət göstərən "elmi parklar"ın maliyyələşməsini, demək olar ki, bütövlükdə öz üzərinə götürür. Nəticədə həm elm və innovation istehsal, həm də dövlətin özü böyük dividendlər əldə edir. Təsadüfi deyildir ki, elmi parklar və texnopolislər müasir Yaponiyanın "iqtisadi möcüzə"sinin əsası sayılır. Qabaqcıl ölkələrdə, bir qayda olaraq, dövlət bankları, fondlar və şirkətlər elm tutumlu məhsul istehsal edən firmalara güzəştli faizlərlə uzunmüddətli kreditlər ayırır, torpaq və əmlakdan, bina və qurğulardan istifadədə güzəştli rejimlər yaradırlar. Hökumət və yerli hakimiyyət orqanları tərəfindən yeni ideya və ixtiralara həssaslıqla yanaşılır, onların "inkubasion dövrü"nə xüsusi diqqət yetirilir - nəzərə alınır ki, hər bir yeni ideya, kəşf və ixtira, körpə uşaq kimi birdən-birə ayaq üstə durmur və ona görə də xüsusi qayğıya, səriştəli münasibətə ehtiyaclıdır”(20 S. 5).

Azərbaycanın innovasiya sisteminin yaradılmasını və innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsini şərtləndirən əsas amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi, yeni texnologiyalar sahəsində imkanların beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə istifadəsi;
- elmi-texniki və innovasiya sferalarında dövlət siyasətinin aparılması;
- elmi nəticələrin ənənəvi inzibati-amirlik metodları ilə tətbiqinin yenisi ilə əvəz edilməsinin labüdlüyü;
- ölkənin əmək potensialının bütün növləri və ilk növbədə yüksək ixtisaslı kadrlar üçün iş yerlərinin yaradılması zərurəti;
- elm tutumlu istehsal mədəniyyətinin yenidən bərpa edilməsi (1, səh.105).

Azərbaycan Respublikasının innovasiyalı inkişafı əsaslı surətdə aşağıdakı amillərdən asılıdır:

- yeni texnologiyaların, texnikanın, ideya və biliklərin istehsalçısı olan müəssisələr şəbəkəsinin mövcudluğu;

- yeni ideya və texnologiyalar əsasında yeni məhsul istehsal edən istehsalat müəssisələri şəbəkəsinin mövcudluğu;

- sadalanan istehsal proseslərinin iştirakçılarının (müəssisələr və digər subyektlərin) maliyyələşdirilməsi sisteminin mövcudluğu;

- bütün tərəflər arasında münasibətlərin tənzimlənmə mexanizminin olması.

Respublikamızın sənaye müəssisələrində innovasiya inkişafına mane olan amillərin təsnifatı cədvəldə təsvir edilmişdir.

Cədvəl 5.

Sənaye müəssisələrində innovasiyalara mane olan amillər

	İnnovasiyalara mane olan amilləri aşağıdakı kimi dəyərləndirən müəssisələrin sayı											
	əsas və ya həlledici				əhəmiyyətli				az əhəmiyyətli			
	008	009	010	013	008	009	010	013	008	009	010	013
İqtisadi amillər												
öz pul vəsaitinin kifayət qədər olmaması	4	5	7	5	4	1	4	8	2	5	1	4
dövlət tərəfindən maliyyə dövlət tərəfindən maliyyə yardımının kifayət qədər olmaması	5	9	8	3	1	3	6	2	9	9	8	0
təzə məhsullara ödəniş qabiliyyətli tələbatın aşağı olması		8			6		2	5	7	8	5	8
yeniliklərin dəyərinin yüksək olması		5			3		5	3	0	5	4	5
yüksək iqtisadi risk		4			5		8	0	0	4	2	3
təzə məhsullara çəkilən xərclərin		7			2	0	6	6	2	7	8	6

əvəzinin ödənilməsi müddətlərinin uzun olması												
İstehsal amilləri												
müəssisənin innovasiya potensialının aşağı olması		8	1 9		7	8	9	5	7	8	4	3
ixtisaslı işçilərin çatışmaması		7	2				0	3	8	7	6	9
yeni texnologiyalar haqqında informasiyanın çatışmaması		4	2		9	5	5	2	6	4	9	7
müəssisələr tərəfindən yeniliklərin qəbul edilməməsi		9	2 0		0	0	2	2	6	9	3	0
satış bazarları haqqında informasiyanın çatışmaması		8	2		3			5	9	8	5	9
digər müəssisələr və digər elmi təşkilatlar ilə kooperasiya üçün imkanların olmaması		8	2		6		3	1	5	8	2	7
Digər səbəblər												
daha əvvəlki innovasiyalar nəticəsində təzə məhsullara ehtiyacın olmaması		5	3					6	7	5	5	0
innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən və həvəsləndirən qanunvericilik və normativ-hüquqi sənədlərin olmaması		5	2		4	0	3	1	6	5	2	7

innovasiya prosesi müddətinin qeyri-müəyyən olması		2										
	9							2	5	9	4	8
innovasiya infrastrukturunun (vasitəçilik, informasiya, hüquq, bank və s.xidmətlərinin) inkişaf etməməsi		2										
	3			4	2	2	3	5	3	0	8	
texnologiyalar bazarının inkişaf etməməsi		2										
	4			6	2	0	9	6	4	0	1	

Mənbə: www.stat.gov.az

Cədvəli təhlil edərkən, maliyyə vəsaitinin olmaması, yüksək iqtisadi risk, yeniliklərin dəyərinin yüksək olması, müəssisələrin innovasiya potensialının aşağı olması, yeni texnologiyalar və satış bazarları haqqında informasiya çatışmazlığı, müəssisələr tərəfindən yeniliklərin həvəslə qəbul edilməməsi, innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən və həvəsləndirən qanunvericilik və normativ-hüquqi sənədlərin olmaması, innovasiya infrastrukturunun və texnologiyalar bazarının lazımınca inkişaf etdirilməməsi və s. diqqəti cəlb edir. Qeyd edilən uyğunsuzluqları nəzərə alaraq, respublikamızın sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan amilləri xarakter və əhəmiyyətliyinə görə ümumiləşdirirək aydın oldu ki, həmin amillər bütünlüklə iqtisadi, istehsal və digər səbəblərdən təsnifləşirlər. Təhlil göstərir ki, 2008-2013-cü illərdə həmin amillər arasında iqtisadi amillər üstünlük təşkil etmişdir (21. səh.32).

Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərmişdir ki, iri kommersiya strukturlarının yaradılması sonradan dəyişərək kommersiya predmetinə çevrilməsi mümkün olan biliklərin, orijinal ideyaların səmərəli qarşılıqlı mübadiləsini təmin etmək üçün lazımdır. Lakin yüksək artım potensialına malik olan kiçik və orta firmalar da iqtisadiyyatın kreativ sektorunun əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Onlar üçün qarşılıqlı əməkdaşlıq və mübadilə uğur qazanmağın ən mühüm amilidir. Yeri gəlmişkən, böyük və kiçik firmalar tədqiqatçıların “innovasiyalı əmək bölgüsü” adlandırdıqları prosesdə xüsusi rol oynayırlar. İnnovasiyalar yeni ideyalar tapmaqdan

ibarətdir. XXI əsrdə o ölkə lider olacaqdır ki, innovasiyaları həyata keçirir və özəl sektorda yeni ideyaların istehsalını daha səmərəli dəstəkləyir(18. I fəsil).

Sürətlə dəyişən dünyada üstünlük təhsil sistemini inkişaf etdirə bilən, əsas daşıyıcısı gənclər olan innovativ potensialından səmərəli istifadə etməyi bacaran dövlətlərdə olacaqdır. Bununla bağlı Prezident İlham Əliyev qeyd edir ki, “gələcək, əlbəttə, yalnız biliklərlə bağlı olacaqdır. Gələcəkdə o ölkələr üstünlük qazanacaq ki, orada elmi–texniki tərəqqi, texnoloji yeniliklər vardır. Biz bu ölkələrin sırasına daxil olmağa çalışmalıyıq. Bu mümkündür...(22). İnnovativ iqtisadiyyatda ən mühüm amil məhz insan kapitalının inkişafıdır. Bunun üçün isə ölkədə elm və təhsil sisteminin üstün inkişafına nail olmaq lazımdır. Qeyd etmək lazımdır ki, XXI əsrdə Azərbaycanda təhsilin missiyası məhz ölkənin modernləşməsi və onun beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin artırılması üçün zəruri insan kapitalı yaratmaqdan ibarətdir. Bu, həll edilməli ən vacib məsələdir. Təhsil və elmin inkişafının milli strategiyası məhz müasir kompetensiyalara yiyələnmiş, yüksək keyfiyyətli menecer və müəllim hazırlığına nail olmaq hesabına qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan təhsil infrastrukturunu formalaşdırılmasına istiqamətlənmişdir.

Yaradıcılıq resursları yeni, son dərəcə qiymətli əlavə dəyər generasiya edir, iqtisadi artımın və sosial inkişafın mühüm amilinə çevrilir. Elmi ədəbiyyatda kreativ iqtisadiyyat yaradıcı sektor iqtisadiyyatı kimi nəzərdən keçirilir. O, elmi tədqiqat, istehsalat, sahibkarlıq, incəsənət, dizayn və s. sahələrdə innovasiya və yeni yanaşmaların əsas hərəkətverici qüvvəsi sayılan kreativ zümrənin yüksək xüsusi çəkisinə söykənir, çünki iqtisadi və sosial məsələlərin həllini tapmağa, humanitar və yaradıcılıq resurslarını cəlb etməyə imkan verir. İnnovativ iqtisadiyyatda işçi qüvvəsi üçün əsas tələblərdən biri kreativ iqtisadiyyatın formalaşmasında mühüm rol oynayan yüksək peşəkar hazırlıq səviyyəsidir. Kreativ sektorun payının artmasına şərait yaradan mühüm şərtlərdən biri yaradıcı şəxsiyyətlərə yeni ideyalar irəli sürməyə imkan verən açıq, yaradıcı mühitin olmasıdır. (18. I fəsil). Tədqiqatçılar innovativ iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərən aşağıdakı amilləri müəyyənləşdirmişlər: tələb, istehsal olunan məhsulun çoxçeşidliliyi, istehlakçıların gəlirlərinin səviyyəsi, təhsilin,

elmi araşdırmaların səviyyəsi, biliklərin səmərəli tətbiqi üçün zəruri infrastruktur yaratmaq bacarığı, müvafiq vərdişlərin olması, ictimai sektorun inkişaf səviyyəsi, ictimai və dövlət təsisatlarının münasibəti, intellektual kapital, iri kommersiya qurumlarının, innovativ ali məktəblərin mövcudluğu. Ali təhsil müəssisələri təhsilin inkişafının hərəkətverici qüvvəsidir. Bu, intellektual kapitalın artırılması, innovasiyalarla və yeni texnologiyalarla sıx bağlıdır. Məs: İsraildə əhəlinin 45%-i universitetlərdə təhsil almışdır. Bu dünyada ən yüksək göstəricidir. Tayvanda isə orta məktəbləri bitirən şagirdlərin 30%-i universitet kolleclərində təhsil alır. Beləliklə, insan kapitalı innovasiyalı iqtisadiyyatın inkişafında həlledici rol oynayır. İnsan kapitalına yönəldilmiş investisiyalar iqtisadiyyatın dayanıqlı dinamik inkişafında mühüm rol oynayır. İsrailin innovativ iqtisadi inkişafına diqqət yetirsək görürük ki, 60 ildə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı 50 dəfə artmışdır. Deməli dövlətin innovasiyalar əsaslanan makroiqtisadi siyasəti ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafına səbəb olur. Beləliklə, innovativ təhsil sisteminin yaradılması, təhsil sistemi, elm və yüksək texnologiyalı istehsalat arasında səmərəli qarşılıqlı əlaqənin tənzimlənməsi rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyata nail olmağın zəruri və mühüm əsasıdır. Təsədüfi deyildir ki, prof.D.Ə.Vəliyev innovasiya prosesinin milliiqtisadiyyata müsbət təsir göstərə bilməsinin mühüm şərtlərindən biri kimi elmi–tədqiqat müəssisələri və universitetlər ilə sahibkarlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasını və inkişaf etdirilməsini qeyd edir. Alim busahədə dövlətin vəzifələri sırasına innovasiya sisteminin gücləndirilməsini, innovasiya üçün zəruri şəraitin yaradılmasını, yeni texnologiyanın yayılmasını, şəbəkələşmə və təmərküzləşmənin tətbiqini daxil edir(23. s.52-53).

Ölkəmizdə elm və təhsilə ayrılan vəsaitlərin strukturuna diqqət yetirək:

Cədvəl 6.

Dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər

	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Dövlət bütçəsindən elmə çəkilən xərclər, milyon manat	9.3	28.8	62.1	83.3	92.8	106.1	116,7	117,0
ümumi daxili məhsulə nisbətən, faizlə	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0,2	0,2
dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	1.2	1.3	0.6	0.8	0.8	0.7	0,7	0,6

Mənbə:

www.stat.gov.az

Uğurlu innovasiya fərqli düşünmək və fərqli fəaliyyətlə gerçəkləşir. Bu gün Azərbaycan elminin qarşısında duran strateji hədəflərə çatmaq üçün biliklər iqtisadiyyatı haqqında çox danışılır. Artıq dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində belə fikir formalaşmış ki, “biliklər iqtisadiyyatının əsası innovasiyadır”. Bu fikri əsaslandırmaq üçün Finlandiya örnəyinə müraciət edə bilərik. Belə ki, ötən əsrin sonuncu onilliyindən başlayaraq bu ölkədə elmin, innovasiyaların və təhsilin maliyyələşdirilməsinə böyük vəsaitlər ayrılmışdır. XXI əsrin ilk illərindən isə bu ölkədə elmə, innovasiyalara və təhsilə ayrılan vəsaitlər ÜDM-in 3,5 faizini təşkil edərək 5 milyard avroya çatmış, təhsilə ayrılan vəsaitlər isə ÜDM-in 4,9 faizini təşkil etmiş, yaxud 7,4 milyard avro olmuşdur. Nəticədə, Finlandiya bir neçə ildir ki rəqabətqabiliyyətlik indeksi üzrə dünyanın ən qabaqcıl ölkələri sırasında möhkəmlənmişdir. Finlərin uğurunun əsasında üç düstur durur: təhsilin yüksək səviyyəsi, elmə vəsaitin müsabiqə prinsipi ilə ayrılması və inkişaf etmiş innovasiya infrastrukturu.

“Qloballaşma milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyi qarşısında olduqca yüksək tələblər qoyur. Bu gün ölkənin rəqabətqabiliyyəti qlobal iqtisadiyyatda və siyasətdə ən nüfuzlu konsepsiyalardan biridir, çünki o, təkcə sırf iqtisadi göstəriciləri əhatə etmir, həmçinin mühüm qeyri-iqtisadi hadisələrin iqtisadi nəticələrini qiymətləndirir” (24. S.5). Sevindirici haldır ki, Azərbaycan qlobal rəqabətqabiliyyətlilik reytingində Ermənistandan da, Gürcüstandan da öndədir. 2009-2010-cu illərdə Azərbaycan dünyada texnoloji hazırlıq reytinginə görə 133 ölkə arasında 75-ci yerə, innovasiya reytinginə görə 133 ölkə arasından 42-ci yerə çıxmışdır. Müvafiq olaraq 2010-2011-ci illər üzrə isə ölkəmiz texnoloji hazırlıq reytinginə görə 139 ölkə arasında 70-ci, innovasiya reytinginə görə isə 139 ölkə arasında 61-ci yerə çıxmışdır.

Cədvəl 7.

INNOVASIYA PARAMETRLƏRİ ÜZRƏ AZƏRBAYCANIN DÜNYADAKI REYTINGLƏRİ

Göstəricilər	2009- 2010	2010- 2011
<i>12. İnnovasiya reytingi</i>	<i>133/42</i>	<i>139/61</i>
12.1. İnnovasiya potensialı	133/29	139/40
12.2. Elmi-tədqiqat qurumlarının keyfiyyəti	133/39	139/77
12.3. Tədqiqat və inkişaf üzrə firma xərcləri	133/65	139/88
12.4. Tədqiqat və inkişaf üzrə universitet-sənaye əməkdaşlığı	133/55	139/92
12.5. Yüksək texnoloji məhsullar üzrə hökumət təminatı	133/16	139/36
12.6. Elm adamları və mühəndislərin mövcudluğu	133/49	139/78
12.7. Faydalı patentlər	133/72	139/90
Mənbə: World Economic Forum, Global Competitiveness Report		
<i>Qeyd: Cədvəldə göstərilən məsələn, “133/42” göstəricisi, 133 ölkə arasında 42-ci yerdə olmaq deməkdir.</i>		

Ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyini müəyyən edən bəzi faktorları qeyd edək: Birincisi, təhsilin səviyyəsi. İkincisi, insan kapitalının inkişafı. Üçüncüsü, innovasiya

inkişafı. Rəqabət qabiliyyətinin bir hissəsi olan "texnologiyalar indeksi" innovasiya inkişafının səviyyəsindən, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafından, elmi tədqiqatlara və araşdırmalara, bu sahədə bizneslə universitetlərin əməkdaşlığına sərf olunan investisiyaların həcmnin qiymətləndirilməsindən asılıdır. Dördüncüsü, icra keyfiyyəti. Və nəhayət, siyasi iradə və milli consensus (24.S.5).

İnnovasiya iqtisadiyyatının cövhəri olan rəqabətqabiliyyətli texnologiyalar öz-özündən yaranmır. Bu, elmi tədqiqatın mürəkkəb və məsrəfli eksperimentlərindən və nəhayət, alimlərin ideya ruhundan qaynaqlanan çox çətin başa gələn məhsuludur. Yüksək brendli əmtəələrin istehsalı üçün, əlbəttə ki, xarici texnologiyanı əldə etmək lazımdır.

Bundan əlavə, əgər yalnız başqalarından götürəcəyimiz texnologiyalara arxayın olsaq, onda biz texnoloji geriliyimizi aradan qaldırıb, texnologiya və elmi sonradan inkişaf etmiş ölkələrdən asılı vəziyyətə düşə bilərik. Ona görə də öz elmimizi inkişaf etdirmək vacibdir. Bundan ötrü biz ölkənin elmi-texniki potensialını səfərbər etməli, elmin inkişafının prioritet istiqamətlərində toplanmış resursları bir yerə yığmalı, onun nailiyyətlərini istehsala fəal tətbiq etmək üçün şərait yaratmalıyıq.

Yeni elmi–texniki istiqamətlər–biotexnologiyalar, nanotexnologiyalar, informasiya–kommunikasiya texnologiyaları–bütün bu sahələrdə bizim vətən və transmilli bizneslə tərəfdaşlıq şəraitində konkret nəticələrə nail olmaq şansımız vardır. Yaxın gələcəkdə məhz bu istiqamətlərdə bizə minlərlə yüksək ixtisaslı mütəxəssis və diplomlu alimlər lazım olacaqdır.

İqtisadi islahatların aparıldığı dövrlərdə innovasiya fəallığı nəzərə çarpacaq dərəcədə aşağı düşmüşdür. Bunun da əsas səbəbi yüksək təhsilli heyətin olmaması, investisiya resurslarının məhdudluğu və innovasiya infrastrukturunun zəif inkişaf etməsidir. Burada elmlə istehsalın, sənaye və kənd təsərrüfatının bazarla, istehsal olunan məhsulların rəqabət qabiliyyətliliyinin texnika ilə zəif əlaqəsini əlavə etsək, onda həqiqətən görərik ki, innovasiya fəallığının yüksəldilməsi xeyli maneələrlə qarşılaşır. Mövcud şərait Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə elmi–texniki

proseslərdən geri qalmaq təhlükəsini törədir. Texniki və texnoloji cəhətdən geri qalmanı sürətləndirən amillərdən biri Qərbin inkişaf etmiş ölkələrinin iqtisadi inkişafın investisiyalı tipindən innovasiyalı tipinə keçididir. Məhz bu səbəbdən hal-hazırda Azərbaycanda iqtisadi inkişafın innovasiyalı tipinə keçid zəruriləşir ki, bu da bir sıra amillərlə əlaqədardır. Hər şeydən əvvəl innovasiyalı məhsul istehsalçılarının sayını artırmaq, innovasiyalı məhsul istehlakçılarının davranışına üstünlük vermək, innovasiyalı məhsul istehsalçıları ilə istehlakçıları arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirmək lazımdır. İnnovasiya prosesi əsasında davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün elmi bazaya əsaslanan məhsulların təklifini irəli sürmək, innovasiyalı məhsul istehsal edənlərin birbaşa innovasiya bazarına sərbəst daxil olması mexanizmini daim təkmilləşdirmək vacibdir. Bunun üçün də innovasiyalı bazarın təşkilati-hüquqi bazasını yaratmaq lazımdır. Bu da öz növbəsində intellektual mülkiyyətçilərin müdafiə olunmasına səbəb ola bilər. Əlbəttə ki, innovasiya tipli inkişafa keçid və mütərəqqi struktur dəyişikliklərinin formalaşdırılması məsələləri hazırda müəyyən tədbirlərin görülməsini tələb etsə də, qısa müddətdə onlar həll oluna bilməzlər. Bu məsələlər yalnız yaxın orta müddətli və uzun müddətli perspektivdə prioritet istiqamətlər kimi qoyula bilər.

Bazar münasibətləri şəraitində Azərbaycanda elmin inkişaf perspektivləri ilə bağlı çətinliklər meydana çıxmışdır. Bu çətinliklər sırasına elmin inkişafına xidmət edən qanunvericilik bazasının olmamağını, elmin maliyyələşməsi, elmi kadrların təbii yaş hədlərinin artması, elm və pedaqoji fəaliyyətin nüfuzunun kəskin aşağı düşməsinə və s. problemləri daxil etmək olar. Bu gün elmin maliyyələşməsi ən ciddi problemlər sırasında durmaqla ölkənin elmi potensialının qorunub saxlanılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu, problem həmçinin Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkə kimi dünya arenasına çıxmasını çətinləşdirir. Bu gün, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan ölkələr sırasında durur, lakin, müasir bazar iqtisadiyyatı, qlobal informasiya məkanına uyğunlaşma şəraitində bu inkişafın davamlı olması elmi potensialın da inkişafını tələb edir. Çünki, elmin inkişafı hər şeydən əvvəl ümumi milli məhsulun

formalaşma strukturunu dəyişməyə (xammaldan istifadəni azaldaraq, yüksək texnologiyaların tətbiqi ilə alınan məhsulları artırmaq) əlverişli imkan yaradır.

Bu cəhətləri nəzərə alıb, öncə ölkənin elmi-tədqiqat sferasının mövcud vəziyyətini qiymətləndirək. Öncə qeyd edək ki, elmi-tədqiqat sferasının fəaliyyətini birbaşa qiymətləndirmək üçün patentlərin sayı, innovasiya məhsullarının həcmi, uğurlu elmi nəticələrin sayı və.s. bu kimi göstəricilərdən istifadə edilir. Bundan başqa elmtutumlu məhsullar istehsalı və ixracı, elmi məsrəflərin həcmi və elmin kadr resursu kumu göstəricilər də istifadəyə yararlı hesab olunur. Qeyd olunmalıdır ki, son dövrdə ölkə elmi-tədqiqat sferasında müəyyən inkişaf baş verib və 2000-ci illərin əvvəllərində cəmi 12 patent alınması göstəricisi 2012-ci ildə 55-lə əvəzlənib. 2012-ci ildə 150 mühüm elmi nəticə əldə edilib. (AMEA-nın hesabat yığıncağının sənədlərindən). Əlbəttə ki, dinamika mövcuddur. Ancaq ölkələrarası müqayisələrdə vəziyyətin çox da qənaətbəxş olmadığı aşkarlanır. Üstəlik ölkədə elmtutumlu istehsal ÜDM-in cəmi 0,2%-ni təşkil edir və bu da çox da məqbul olmayan vəziyyətdə xəbər verir. Vəziyyəti daha ətraflı göstərmək üçün zəruri müqayisələri cədvəl şəklində təsvir edək.

Cədvəl 8.

Elmtutumlu məhsul ixracı və patentlərin sayı

Ölkələr	Yüksək texnolojiyalı ixrac.mld.dollar	Patentlərin sayı.mln.nəfərə
ABŞ	141,5	359,8
AFR	142,5	255.1
Çin	348,9	0,5
Rusiya	4,6	15
Azərbaycan(cəmi qeyri-neft ixracı)	1,6	5,5

Mənbə: World development indicators-2012 və dövlət statistika komitəsi.(elektron resurs)

Beləliklə, ölkədə elmi-tədqiqat sektorunun fəaliyyətinin müasir vəziyyətini qiymətləndirərkən bir tərəfdən müsbət dinamikanın olduğunu, digər tərəfdən isə bütövlükdə postsovet regionuna məxsus problemlərin mövcudluğunu qeyd etmək gərəkdir.

2.2 Azərbaycanda innovasiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsinin müasir vəziyyəti.

Azərbaycanın inkişaf etmiş ölkələrdən elmi-texniki geriliyini aradan qaldırmaq və onun tam tərəfdaş kimi qlobal innovasiya mühitinə daxil olması milli innovasiya sisteminin tezliklə formalaşmasından çox asılıdır. Bununla əlaqədar müvafiq inkişaf proqramının işlənilməsi bir çox problemlərin konstruktiv həllini, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün zəruri olan təsirli, səmərəli innovasiya sistemi nəzəriyyəsinin işlənilməsinin vacibliyini ön plana çəkir.

Son illər əsaslı iqtisadi və sənaye isahatları, ardıcıl olaraq həyata keçirilən məqsədli dövlət proqramları,akkumulyasiya edilən maliyyə imkanları və geniş xarici iqtisadi əlaqələr Azərbaycanı xoş gələcək qurmaq üçün möhkəm baza ilə təmin etmişdir. Bununla belə, bu gələcək uğurun əsas elementləri – yeni ideyalar yaratmaq və bu ideyaları ölkənin innovativ və uğurlu məhsulları, xidmətləri və yeni tipli şirkətləri timsalında həyata keçirmək bacarığından asılıdır. Bu, öz gücünə əmin, yeni imkanları tədqiq etmək və uğurlu həyata keçirmək istəyən yeni azərbaycanlı nəslini yetişdirmək üçün Azərbaycan dövlətinin qarşıya qoyduğu məqsədin bilavasitə təsdiqidir.

Cənab Prezident İlham Əliyev keçid dövrünün başa çatdığını elan etməklə inkişafda yeni mərhələnin başladığını və keçən onilliklərdə problemlərin həlli üçün istifadə edilən üsul və yanaşmaların bu yeni, bilik və imkanlar mərhələsi üçün kifayət olmadığını göstərdi. Artıq qloballaşma erasında qabarıq büruzə verən fakt, insan və

intellektual resurların, inkişafın ənənəvi dəyərləri torpaq, əmək və kapital ehtiyatlarından önə keçməsidir. Ona görə də müasir inkişaf mərhələsində yaradıcılıq, işgüzarlıq, sahibkarlıq və s. innovativ amillər əsas götürülməlidir.

Akademik Ramiz Mehdiyevin göstərdiyi kimi “Təhsil və elm zəruri səviyyədə olmasa milli inkişafın perspektivləri və Azərbaycan dövlətçiliyinin davamlı inkişafı barədə düşünməyimiz çətin olacaqdır. Bu gün aşkar görünür ki, prezident İlham Əliyev qarşıdakı illərdə məhz millətin intellektual bazasının yeniləndirilməsi və genişləndirilməsi üçün inkişaf strategiyasını müəyyən edir.”
(mənbə: www.science.az/az/?id=1757)

Milli innovasiya sisteminin formalaşması öz-özlüyündə müxtəlif istiqamətlər üzrə–zəruri qanunverici bazanın yaradılması, elmi–texniki prioritetlərin müəyyənləşməsi, elmi- tədqiqat sektorunun idarəedilməsi, elmi–tədqiqat sektorunun maddi–texniki bazasının yeniləşməsi və s. üzrə tədbirlərin reallaşmasını tələb edir. Şübhəsiz ki, bu baxımdan vacib tədbirlərdən biri də elmi–tədqiqatın təşkilinin inzibati–təşkilati metodundan proqram–məqsədli metoduna keçididir. Belə bir keçid heç də inzibati–təşkilati metodun bütövlükdə ləğvini tələb etmir və ümumiyyətlə, bu mümkün də deyil. Yəni məsələ inzibat–təşkilati metodun ləğvində deyil. Məsələ bu iki metodun düzgün uzlaşdırılmasındadır. Bu məqamın qeydindən sonra elmi - tədqiqatın proqram–məqsədli təşkili vəziyyətinin təhlilini həyata keçirək.

Qeyd edək ki, elmi–tədqiqatın proqram–məqsədli təşkili həm müxtəlif elmi layihələrə donor təşkilatlar tərəfindən qrantlar verilməsi yolu ilə, həm konkret layihələrin birbaşa maliyyələşməsi vasitəsi ilə və s. üsullarla gerçəkləşə bilər. Ümumiyyətlə, bu yanaşma hər hansı elmi təşkilatın deyil, elmi - tədqiqat layihəsinin maliyyələşdirilməsini nəzərdə tutur. Buna görə də özəl sektorda aparılan elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkil əsasında reallaşdığını iddia etmək olar və xarici təcrübələrin təhlilində də məsələyə belə yanaşılmışdı.

Bələliklə, elmi–tədqiqat sektorunu maliyyələşdirilməsi strukturu əsasında elmi - tədqiqatın proqram–məqsədli təşkili vəziyyətini qiymətləndirmək olar. Öncə bütövlükdə elmi–tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsi vəziyyətini dəyərləndirək.

Cədvəl 9.

Azərbaycanda elmi - tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsi

İllər	2001	2005	2009	2010	2011	2013
Cəmi xərclər.mln.manat	15,9	27,5	88,9	92,1	109,8	122,0
ÜDM-də payı %-lə	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Büdcə xərclərində payı %-lə	1,2	1,3	0,8	0,8	0,7	0,6

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2014 cədvəl.8.55

Cədvəl göstəriciləri təsdiq edir ki, ölkə elmi-tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsində problem mövcuddur, ancaq məsələ büdcə ayırmalarının artırılması hesabına həll edilə bilməz. Xarici təcrübələrin araşdırılmasından bəlli oldu ki, elmi-tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsində həlledici rolu özəl sektor oynayır və maliyyələşdirmədə bu sektorun payı 70%-dən yüksək olur. Bu baxımdan ölkə elmi - tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsinin strukturuna diqqət yetirmək gərəklidir və aşağıdakı cədvəlin göstəriciləri qeyd edilən məsələ barədə lazımi təsəvvürlər yaradır.

Cədvəl. 10.

Elmi - tədqiqat sferasının maliyyələşdirilməsi mənbələri

İllər	2000	2005	2009	2010	2011	2013
Büdcə vəsaiti.mln.manat	10,8	21,3	66,1	81,8	98,5	82,9
Büdcədən kənar fondlar	0,7	0,4	0,7	1,8	0,8	0,7
Təşkilatların öz vəsaiti	2,9	1,4	8,7	6,1	6,9	5,6
Sifarişçinin vəsaiti	1,5	3,7	13,3	2,1	3,5	31,5

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2014 cədvəl.8.55

Cədvəl göstəriciləri vəziyyəti aşkarlamaq baxımından lazımi əsaslar yaradır və

aydın olur ki, maliyyələşdirmənin bu strukturunda elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkili çox məhdud əhatə dairəsinə malikdir, ancaq eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, maliyyələşdirmədə dövlət büdcəsinin payının yüksəkliyi birbaşa elmi - tədqiqat işlərinin proqram–məqsədli təşkilinin aşağı həddini bildirmir. Çünki budcə ayırmalarının mühüm qismini prinsipcə elmi–tədqiqat işlərinin proqram–məqsədli təşkili metodu əsasında xərcləmək olar. Ancaq bəllidir ki, ölkə büdcəsindən elmə ayırmaların mütləq əksəriyyəti məhz inzibati–təşkilati metod əsasında xərclənir və hələlik yeni yaranan Elmin İnkişafı Fondunun payı xırda bir məbləğlə–ildə 7mln.manata qədər məbləğlə məhdudlaşır.

Beləliklə, əslində elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkil hələlik çox geniş tətbiq edilmədiyi aşkar sezilir, ancaq bu cəhət elmi–tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsinin sektorlar üzrə bölgüsündə daha dəqiq nəzərə çarpır. Buna görə də elmi–tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsinin sektorlar üzrə bölgüsünü nəzərdən keçirək.

Qeyd edək ki, hətta bu göstəricilər belə elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkili barədə tam müfəssəl məlumat vermir və son illərdə maliyyələşdirmədə ali təhsil sektorunun payının yüksəlməsi heç də elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkilinin genişlənməsinin təsdiqi deyil. Çünki, elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram - məqsədli təşkilini təkcə ayrı-ayrı layihələrin maliyyələşdirilməsi kimi qavramaq yanlışlıqdır. Elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkili daha çox birbaşa innovasiya proseslərinə yönələn, yaxud ölkənin ictimai–siyasi, mənəvi–mədəni maraqları baxımından çox zəruri olan problemlərin araşdırılmasını nəzərdə tutan layihələrin reallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Lakin nəinki dövlət sektoru və ya ali təhsil sektorunda, hətta özəl sektoda reallaşan elmi–tədqiqat işlərinin səmərəliliyi barədə ümumiləşdirilmiş məlumatları əvvəlki paragrafda əks etdirmişik və bu məlumatlardan sezildi ki, elmi–tədqiqat işlərinin konkret nəticələrə–ardıcıl olaraq, konkret məqsədlərə ünvanlanması səviyyəsi kifayət qədər aşağıdır. Bütün bunlarla birgə elmi–tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsinin sektorlar üzrə bölgüsü də bu cəhəti–elmi–tədqiqat işlərinin

bütövlükdə proqram–məqsədli təşkilinin geniş yayılmadığını bir daha təsdiqləyir.

Cədvəl.11.

Elmi - tədqiqat işlərinin sektorlar üzrə maliyyələşdirilməsi.

İllər	2005	2009	2010	2011	2013
Dövlət sektoru.mln.manat	20,0	63,8	67,6	79,5	104,3
Sahibkarlıq sektoru	5,7	19,5	18,0	19,5	12,8
Ali təhsil müəssisələri	1,8	5,6	6,5	10,8	4,9

Mənbə:Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2014 cədvəl.8.56

Azərbaycanda elmi–tədqiqat işlərinin bütövlükdə proqram–məqsədli təşkilinin gücləndirilməsi baxımından çox mühüm bir addım atılıb və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin“Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun yaradılması haqqında” 2009-cu il 21 oktyabr tarixli 526 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu (bundan sonra - Fond) yaradılıb.

Fond dövlət sifarişi əsasında fundamental, tətbiqi və axtarış-innovasiya xarakterli sahələr üzrə elmi tədqiqatları və digər elmi tədbirləri qrant şəklində məqsədli maliyyələşdirməklə, elmin inkişafına xidmət edən qeyri–kommersiya qurumu olan hüquqi şəxskimi təsis edilib.Beləliklə, ən müsbət xarici təcrübələrdən istifadə edilib və ən vacib məsələnin həlli–elmi–tədqiqat işlərinin məqsədli qrantlar formasında maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulub.

Fondun yaradılmasından cəmi 5 ilə yaxın müddət keçməsinə baxmayaraq artıq elmi–tədqiqat işlərinin proqram–məqsədli təşkili baxımından real fəaliyyət həyata keçirilib.Ölkənin iqtisadiyyatının innovasiya inkişafının sürətlənməsinə yönələn bu fəaliyyəti aşağıdakı cədvəlin göstəriciləri də təsdiq edir.

Cədvəl.12.

Elmi İnkişafı Fondunun əsas müsabiqələrinin nəticələri.

İllər	2010		2011		2012	
	ay	Məbləğ.mln manat	Say	Məbləğ. mln manat	Say	Məbləğ. mln manat
Layihə növü						
Fundamental -tətbiqi	1	3,026	50	4,505	27	1,585
Xüsusi		0,074	29	0,370	8	0,315
Pilot		3,0	3	1,725	4	5,6
Cəmi	1	6,1	82	6,6	39	7,6

mənbə:EİF-nun məlumatları

Cədvəl məlumatlarında aydın sezilir ki, Fond nəinki qısa müddətdə real fəaliyyəti təmin edə bilib, hətta işin effektivliyinin artırılması istiqamətlərini də düzgün müəyyənləşdirə bilib.Belə ki, 3il ərzində pilot Layihələrin - daha əsaslı və konkret nəticələrə ünvanlanan layihələrin həm miqdarı, həm də maliyyələşmə həcmi ciddi yüksəlib.

Ümumiyyətlə, Fondun fəaliyyəti elmi-tədqiqat işlərinin proqram-məqsədli təşkili məsələsinə yanaşmada da müsbət meyllərin güclənməsini şərtləndirib və elmi sferanın bu məsələyə münasibəti daha ciddi xarakter almağa başlayıb. Bu meyllər aşağıdakı cədvəldən də sezilir.

Cədvəl.13.

EİF-ə təqdim edilən layihələr və nəticələr

	Təqdim edilən layihələr	Ekspertizaya buraxılan layihələr	Uğurlu layihələr
2010	218	169	51

2011	184	155	82
2012	174	122	52

Mənbə: EIF-in məlumatları

Beləliklə, qısa müddətdə kəmiyyət parametrlərinin keyfiyyət parametrləri ilə əvəzlənməsi baş verir. Təqdim edilən layihələrin sayının azalması fonunda uöurlu layihələrin sayının artımı və ya stabilliyi müşahidə olunur.

Fondun fəaliyyətinin başqa uğurlu cəhəti elmi-tədqiqat istiqamətlərinə konseptual yanaşmada aşkara çıxır və məhz belə yanaşma təkcə elmi-texnoloji baxımdan əhəmiyyətli layihələri deyil, həm də ölkənin mədəni-mənəvi irsinin qorunmasına yönələn layihələrin də maliyyələşdirilməsinə imkan yaradıb. Belə ki, fond 2012-ci ildə "Şuşa" grant layihəsi çərçivəsində bu yönlü 5 layihəyə 170 min manat vəsait ayırıb.

Məlumdur ki, hər hansı bir ölkədə innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya sisteminin formalaşmasını başqa bir necə əsaslı faktor, o cümlədən sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazası, sahibkarlıq və investisiya fəaliyyətini dəstəkləməyə yönələn dövlət siyasəti - konkret və ünvanlı dövlət proqramlarının hazırlanması və reallaşması ilə, xüsusi mülkiyyətin qorunmasına yönələn əməli tədbirlərlə və s.lə müəyyənləşən siyasətlə şərtlənir.

Bu baxımdan innovasiya- investisiya mühitini və innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən qanunverici bazanı araşdırmaq məqsəduyğundur.

Şübhəsiz ki, innovasiya-investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi və investisiya mühitinin yaxşılaşması baxımından xüsusi əhəmiyyətli qanunverici sənəd vergi məcəlləsi sayıla bilər və 2000-ci ildə bu məcəllə hazırlandı. 11 iyul, 2000-ci ildə qəbul olunan Vergi Məcəlləsi 2001-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə mindi. Sonradan çoxsaylı təkmilləşdirimələr aparılan Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsində investisiya fəaliyyətinin və innovasiya proseslərinin sürətlənməsinin çox əsaslı həlli əksini tapdı.

Ötən əsrin 90-cı illərinin hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi 35%-li dərəcələrlə tutulurdu. VM-nin qəbulu zaman bu dərəcə 27%-ə endirilmişdi, sonra 27% və 24%-ə

qədər azaldıldı - nəhayət, 2009-cu ildəki növbəti dəyişikliklə mənfəət vergisinin dərəcəsi hüquqi və hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslər üçün 20%-ə qədər azaldıldı və məqsəd biri idi. Sahibkarlara yeni investisiya imkanları yaratmaq idi.

Qanunvericiliyinin xüsusilə vergi qanunvericiliyinin innovasiya proseslərinin tənzimlənməsindəki çox mühüm bir rolunu Vergi Məcəlləsinin X fəslində öz əksini tapır. Bu fəslin 113 və 114-cü maddələri bu baxımdan çox təkmil hüquqi əsaslar yaradır.

113-cü maddəyə görə elmi-tədqiqat, layihə-axtarış, təcrübə-konstruktor işlərinə çəkilən xərclər (kapital xərclər istisna olmaqla) gəlirdən çıxılır.(5.147)

Məcəllənin 114-cü maddəsində isə amortizasiya ayırmalarının dərəcələri müəyyən olunur. 114.3-cü maddəyə bina və tikililər üçün amortizasiya norması 4%-dir.

114.3.2 - ci bənd maşın, avadanlıq və hesablama texnikası üçün 25%-li amortizasiya normaları müəyyən edir.

114.3-cü bəndə görə nəqliyyat vasitələri 25%-li dərəcələrlə amortizasiyaya cəlb olunurlar.

İstifadə müddəti məlum olmayan qeyri-maddi aktivlərə 10%-li, məlum olanlara isə illər üzrə mütənasib normalar tətbiq edilir. (114.3.6).

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Vergi qanunvericiliyi bir sıra inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan sürətli amortizasiya hüquqi əsaslar yaradıb. Vergi qanunvericiliyi bu baxımdan bir qədər irəliləyib. VN-nin 114.3.8-ci maddəsinə görə cari ildə dəyəri faktiki ödənilmiş istehsal təyinatlı kapital qoyuluşları, habelə ləzizinq obyektinə olan əmlak üçün bu normalar 2 dəfə artırılır.

Yəni, hər hansı müəssisə cari ildə dəyəri (mln manat olan yeni avadanlıq alıb, quraşdırıb və istifadə edərsə, bu avadanlıq üçün 500min manat 50%-lə) amortizasiya məsrəfi hesablaya bilər. Daha dəqiqi, vergiyə cəlb olunan mənfəəti 500min azalda bilər. Əlavə investisiya imkanları yaranar.

Beləliklə, vergi qanunverciliyi kredit sektoruna güzəşt tətbiq etməklə, effektiv amortizasiya siyasətinə hüquqi baza yaratmaqla, mənfəət vergisi dərəcəsini 20% qədər azaltmaqla, sadələşdirilmiş vergi üçün dövrüyyə bazasını artırmaqla, faiz və dividend gəlirlərini vergidən azad etməklə çox əlverişli innovasiya - investisiya mühitinin formalaşmasına köklü yardım edib.

İnvestisiya- innovasiya fəallığının tənzimlənməsində digər mühüm bir makroiqtisadi rıçaqın monetar siyasət olması məlumdur. Azərbaycan hökuməti bu rıçaqdan da effektiv istifadəyə etməyi bacarıb. Belə ki, uzun müddət ərzində Mərkəzi Bank məcburi ehtiyat normalarını 10% həddində saxlayırdı. Qlobal maliyyə böhranın ölkə iqtisadiyyatına, xüsusilə investisiya fəallığına müəyyən əsiri hiss olunanda Mərkəzi Bank məcburi ehtiyat normalarını əvvəl 6%, sonra 3% və nəhayət 0,5%-ə qədər azaltdı.(6,Cədvəl 2.12) Mərkəzi Bankın uçot dərəcələri siyasəti də eyni çevikliklə dəyişdirildi. 2007-ci ildə 13%-ə bərabər olan uçot dərəcələri 2008-ci ildə 8%-ə 2009-cu ildə 2%-ə qədər azaldıldı. Yəni, əlavə likvidliyə, əlavə investisiya resurslarının formalaşmasına yol açıldı.

Ölkədə innovasiya-investisiya fəaliyyətinin dinamizmi konkret və ünvanlı dövlət dəstəyi tədbirlərindən də asılı olur və Azərbaycan hökumətini bu istiqamətdəki fəaliyyəti də yetərinə güclüdür. Konkret faktlar bu cəhəti daha aydın göstərir.

Ayrı-ayrı ölkələrin təmsalında dünya təcrübəsi göstərir ki, texnoloji zonalar iqtisadi inkişafda rol oynaya bilər. Lakin milli innovasiya sisteminin formalaşması daha effektiv nəticələrə gətirə bilər. Texnoloji zonalar isə bu sistemin əsas elementi kimi özünü artıq təsdiqləmişdir. Təhlillər göstərir ki, kiçik innovasiya müəssisələri vahid məkanda fəaliyyət zamanı daha effektiv nəticələr əldə edirlər. Və belə fəaliyyət formasında iqtisadi inkişafa daha çox töhfələr verə bilirlər. Təcrübə göstərir ki, bu forma texnoparkdır və onun formalaşması üçün kompleks yanaşma prinsipi inkişafın əsas prinsiplərindən biridir. Bu baxımdan da dövlət fəaliyyəti qənaətbəxşdir.

Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin -AİŞ-nin fəaliyyətində dinamizmi ilə fərqlənmişdir. 2009-cu ildə AİŞ-lə Küveyt Maliyyə Evinin Törəmə şirkət "Türkapital" birgə "Küveyt - Azərbaycan İnvestisiya şirkəti" yaradıblar.

AİŞ-lə İslam Korporasiyası və İslam İnkişaf Bankı tərəfindən təsis edilən Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkəti 2009-cu ildə Samux rayonunda 25 tonluq soyuducu anbarın yenidən qurulması, 2 ha ərazidə yeni istixana kompleksinin qurulması, ildə 12 mln kV metr karton kağız və tara istehsalı layihəsini gerçəkləşdirməyə başladı. Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkətinin bu layihəyə investisiya qoyuluşu 5,5 mln manatdır. Və bunun da 1,3 mln manatı dolay yolla AİŞ-in payına düşür.

Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkətinin digər bir layihəsi Masazır qəsəbəsində "Villa Badam " kompleksinin tikintisidir və layihə 6,4 mln manat vəsait tələb edib. Vəsaitin 1,5 mln manatı dolay olaraq, AİŞ payına düşüb.

"Aqroyurd" MMC-nin tərəfdaşlığı ilə Abşeronda yeni istixana kompleksinin qurulması da Xəzər Beynəlxalq İnvestisiya Şirkətinin fəaliyyət istiqamətidir. Layihə xərci 1,9 mln dollar təşkil və bunun da 0,5 mln dolları AİŞ-in vəsaitidir.

20 noyabr 2009-cu ildə AİŞ ,ARDNŞ və Sinqapurun "Koppel Offshore and marine" Gəmiqayırma zavodunun inşası barədə saziş imzalayıblar. Layihədə ARDNŞ 75%, AİŞ 25% paya malik olacaqlar. Sinqapur şirkəti isə birgə müəssisənin 20%-lik iştirak payını əldə etmək hüququna malik olacaq. Layihənin dəyərinin 300-500 mln ABŞ dolları olacağı və 3 il ərzində reallaşacağı gözlənilir. Bu layihə 1700 yeni iş yeri vəd edir.

AİŞ-lə Almaniyanın "RAO Aqromilk" şirkətinin niyyəti Ağstafada gündə 50 ton süd elan edən zavodun tikintisi olub və 2009-cu ildə bu barədə memorandum imzalanıb. Layihə 30 mln avro vəsait tələb edirdi və AİŞ payı 20% idi.

AİŞ-lə "Ataholdingin" 2009-cu ildəki razılaşması Şəmkirdə quşçuluq fabrikinin qurulmasına yönəlmişdi. İlk dəyəri 22 mln manat olan layihə 400 yeni iş yeri vəd edirdi.

AİŞ, "Paşa Holding" MMC , "Kaspian Qlases" MMC-nin 1 dekabr, 2009-cu il razılaşması illik gücü 27-30 mln ədəd olan şüşə tara zavodunun qurulması ilə bağlı idi. Layihənin dəyəri 12-13 mln qiymətləndirildi.

Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaları Təşviqə Fondunun (AZPROMO) fəaliyyətinin məqsədi Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna birbaşa xarici investisiyaların artırılması və yeni investisiyaların cəlbə olub.

Son dövrlərdə qeyri-neft sənayesində investisiya fəallığının artırılması baxımından daha konseptual tədbirlər reallaşdırılır. Texnoparkların yaradılması və onlarda güzəştli vergi mühitinin tətbiqi və nəhayət “2015-2020-ci illərdə sənayenin inkişafına dair” Dövlət Proqramının hazırlanması və qəbulu bu qəbildəndir.

III FƏSİL. MİLLİ İNNOVASIYA SİSTEMİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycanda dövlət elmi - texnoloji inkişaf siyasətinin təkmilləşdirilməsi yolları.

İnnovasiya infrastrukturunun formalaşması və inkişafının nəzəri və praktiki əsaslarını öyrənmək və Azərbaycanın milli innovasiya sisteminin təhlili əsasında respublikanın innovasiya infrastrukturunun təşkili-iqtisadi modelini hazırlamaq mümkündür. İnnovasiya infrastrukturunda formalaşan ən vacib element istehsal texnoloji istiqamət sayılmalıdır ki, bunun da əsasında çox da böyük olmayan innovasiya mərkəzləri dayanır. Milli iqtisadiyyatımıza rəğmən respublikamızda innovasiya mərkəzlərinin üç modelinin istifadə olunması məqsədə uyğun sayılmışdır:

- milli texnoparklar;
- regional innovasiya mərkəzləri;
- yüksək texnologiyaya malik ərazilər.

Milli texnoparkların yaradılmasında əsas məqsəd müasir elmin prioritet sahələri üzrə milli elmi-texniki potensialın iqtisadi proseslərə cəlb olunması və elmi tədqiqatların kommersiya reallaşdırılması yolu ilə bu sahələrin gələcək inkişafına əlavə vəsaitlərin cəlb olunması sayılır. Xarici ölkə parklarının yaradılması təcrübəsinin təhlili və bu sahədə aparılan ümumiləşdirmələr (I Fəsil. 3-cü sual) əsas verir ki, ictimai-siyasi reallıqları və təbii-iqtisadi resursları nəzərə alan texnopark modelinin düzgün seçilməsi, eləcə də konkret regionun elmi-texniki və innovasiya potensialının inkişaf səviyyəsinin nəzərə alınması sosial-iqtisadi məsələlərin daha uğurlu həllinə təsir göstərir. Deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək olar ki, ABŞ-da, Böyük Britaniyada, Avropada (Fransada, Almaniyada, İspaniyada, Finlandiyada), Rusiyada, Yaponiyada, Türkiyədə və s. ölkələrdə texnoparkların yaradılması və fəaliyyət göstərməsi təcrübələrinin kompleks təhlili texnoparkların

yaradılması sahəsində Azərbaycan üçün də nümunə ola bilər. Belə ki, bu sahədə artıq ilk addımlar atılmışdır. 22 Dekabr 2009-cu ildə Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Sumqayıt Texnologiyalar Parkının (STP) birinci mərhələsi işə salınmışdır. Parkın ərazisi 45 hektardır. Parkdakı zavod korpuslarının ərazisi isə 140 min kvadrat metrdir. Texnoparkın birinci mərhələsi çərçivəsində müəssisələrin tikinti-quraşdırma işlərində 2300 nəfərdən çox işçi çalışmışdır. Müəssisə tam işə düşdükdən sonra burada 3000 nəfər, o cümlədən yüksək ixtisaslı mühəndislər daimi işlə təmin ediləcəkdir. Sumqayıt texnoparkında elektroenergetika sənayesi üçün məhsullar hazırlanır, zavodlar, sexlər və istehsal xətləri yaradılır. Sumqayıt Texnologiyalar Parkı: 1) Alternativ enerji mənbələrindən istifadə etməyə imkan yaradan avadanlıqlar; 2) Külək və alçaq gücə malik su elektrik stansiyalarının avadanlıqları; 3) İri çaplı plastik, yüksək təzyiqə davamlı metal-plastik borular; 4) Arqon, oksigen, azot və digər texniki qazlar; 5) İrihəcmli metal konstruksiyaları qaynar üsulla sinkləmə; 6) Günəş enerjisindən istifadə məqsədi ilə istifadə edilən qurğular; 7) Müxtəlif çeşidli plastik kütlə, izolyasiyalı, müasir, alçaq, orta, yüksək və ifrat yüksək elektrik güc kabelləri (MDB və Yaxın Şərqdə analoqu olmayan 500 kV-luq mis və alüminium damarlı, korroziyaya davamlı sualtı qurğusun qabıqlı, yeraltı polad alüminium zirehli və s.); 8) Çılpaq və plastik kütlə izolyasiyalı elektrik hava xətləri naqilləri və müasir güc transformatorları istehsal etməyə imkan verən zavodlara malikdir. Zavod ölkədə analoqu olmayan, regionda ən iri və yüksək texnologiyalı müəssisələrdən biridir. Hal-hazırda STP (Sumqayıt Texnologiyalar Parkı) ərazisində fəaliyyət göstərən zavodlar aşağıdakılardır: 1) Kabel zavodu; 2) Kabel zavodunun mis və alüminium elektrotexniki çubuqlar istehsalı sexi; 3) Alüminium və mis profillərinin istehsalı zavodu; 4) Ağır maşınqayırma zavodu; 5) Ağır maşınqayırma zavodunun mexaniki təmir sexi; 6) Qaynar sinkləmə zavodu; 7) Dəqiq emal mərkəzləri zavodu; 8) Texniki qazlar istehsalı zavodu; 9) Metal əritmə zavodu; 10) Elektron cihazlar zavodu; 11) Günəş kollektoru sexi; 12) Yüksək gərginlikli elektrik avadanlıqları zavodu; 13) Toz boya sexi. Gələcəkdə zavodların sayının 30-a çatdırılması nəzərdə tutulur.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, texnoparklar xüsusilə İKT sahəsində böyük uğurlar gətirib. Təsadüfi deyildir ki, tanınmış İKT şirkətlərinin 70-80%-i öz fəaliyyətinə texnoparklardan başlayıb. Bu təcrübəni nəzərə alaraq Azərbaycan prezidenti 2012-ci il noyabrın 5-də Sumqayıt şəhərində Yüksək Texnologiyalar Parkının ("YT Park") yaradılması haqqında fərman verdi. "YT Park" informasiya və kommunikasiya texnologiyaları, telekommunikasiya və kosmos, enerji səmərəliliyi sahələrində tədqiqatlar aparılması, yeni və yüksək texnologiyaların hazırlanması və idarəetmə qurumları olan ərazi olacaq.

Daha bir texnopark yenə də Sumqayıtda yaradılır. 2011-ci ilin sonunda imzalanan fərmana uyğun olaraq Sumqayıtda Kimya Sənaye Parkı yaradılır.

Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının ərazisində neft–kimya və digər prioritet sənaye sahələri üzrə rəqabət qabiliyyətli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) istehsalı və emalı müəssisələri qurulacaq. Bu parkda "Azərkimya"-nın istehsal etdiyi məhsullardan xammal kimi istifadə edən müəssisələr yaradılacaq və son məhsul istehsal ediləcək. Burada indiyə qədər Azərbaycanda istehsal olunmayan məhsulların istehsalını təşkil edən şirkətlərə bu parkda daha çox üstünlük veriləcək. Yeni etilen–propilen qurğusunun qurulması nəzərdə tutulur. Kanada texnologiyası ilə qurulan bu qurğu təxminən 80–100 mln. manata başa gələcək.

28 Dekabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən "Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" və "Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" imzalanmışdır. 19 dekabr 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfində Balaxanı Sənaye Parkının təməli qoyulmuşdur. Park ərazisində mexaniki emal və istehsal qurğuları üçün bütün şəraitlər və lazımi dəstək dövlət tərəfindən təmin ediləcək. Sənaye Parkının Balaxanı poliqonuna və tullantıların yandırılması zavoduna, o cümlədən əsas nəqliyyat qovşağına yaxınlığı xammal və enerji təchizatı və əldə edilmiş xam material və ya

istehsal edilmiş məhsulun asanlıqla satış bazarına çıxmasına əlverişli imkan yaratmış olacaq. Balaxanı Sənaye Parkının başlıca faydaları:

- Bir məkanda vahid infrastruktur yaratmaq;
- Yaşıl biznesin fəaliyyəti nəticəsində ətraf mühitə təsiri azaltmaq;
- Təkrar istehsal/təkrar istifadə və istehsal müəssisələrini yaratmaq, bu sahəyə dəstək;
- Əldə edilən xam malların satışı və ya istehsal olunmuş məhsullar bazarını genişləndirmək

Milli Məclis tərəfindən Vergilər Məcəlləsinə edilən son əlavə və dəyişikliklərdə sənaye və texnologiya parkları nəzərə alınmışdır. Belə ki, əsasən, ölkədə yaradılan sənaye və texnologiya parklarının idarəedici təşkilatı və ya operatorunun mənfəətinin parkın infrastrukturunun tikintisinə və saxlanılmasına yönəldilmiş hissəsi vergidən azad ediləcək. Bundan başqa, parkın rezidenti olan, yəni burada fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin parkdakı fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlər 7 il müddətinə vergiyə cəlb edilməyəcək.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda sənaye parklarının yaradılmasına başlanılmasının ciddi əsasları var. Xarici ölkələrin təcrübəsinə istinad edərək deyə bilərik ki, sənaye parkları sahibkarlığı dəstəkləmək, qeyri–neft sektorunun davamlı inkişafını təmin etmək və əhalinin istehsal sahəsində məşğulluğunu artırmaq imkanına sahibdir. Buna görə də müxtəlif sənaye sahələrini inkişaf etdirmək istəyən, ölkə iqtisadiyyatının tarazlı inkişafında maraqlı olan dövlətlər iqtisadi siyasətlərində sənaye parklarının yaradılmasına, inkişafına yer verirlər.

Türkiyə, Almaniya, Polşa, Latviya, Rusiya, Çin və Cənubi Koreya təcrübələri göstərir ki, sənaye parklarının yaradılması ölkə iqtisadiyyatının ixrac, rəqabət qabiliyyətinin, idxalı əvəz edən məhsulların istehsalının artırılması, ətraf rayonlarda məşğulluğun təmini, investisiyaların və müasir texnologiyaların cəlb edilməsi kimi prioritet vəzifələrin həyata keçirilməsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Sənaye parkları müxtəlif cür (sənaye şəhərcikləri, ixrac–emal zonaları, biznes parkları, ali texnologiya parkları, sənaye inkişaf zonaları və eko–sənaye

parkları kimi) adlandırıla bilsə də, onların iki ümumi fərqləndirici xüsusiyyəti var. Birincisi, həmin məqsəd üçün ayrılan torpaq sahəsində bir neçə firma bir-birinə yaxın olmaqla yerləşdirilir, ikincisi, onların ümumi infrastruktur, kommunal xidmətləri, yanğınsöndürmə və təhlükəsizlik xidmətləri və ümumi əraziləri olur.

Sənaye parkları həmçinin park fəaliyyətlərini idarə edən ümumi idarəetmə strukturuna da malik olur. Sənaye parklarının üstünlüyü həm də ondan ibarətdir ki, onlar investisiya layihələrinin inkişafını, eləcə də kiçik və orta müəssisələrin gəlir əldə etməsi imkanlarını asanlaşdırır.

Sənaye parkında yerləşən biznes müəssisələrindən fərqli olaraq, kənarda yerləşən müəssisələr bəzi çətinliklə üzləşir. O cümlədən, sahibkarlar torpaq əldə etmək üçün müraciət etmək və müvafiq ödənişi həyata keçirmək, torpağı müvafiq istifadə üçün hazır şəkildə gətirmək, kommunal xidmətlərə giriş imkanı əldə etmək üçün əlavə təzminat ödəmək, tullantıların emalı sistemlərini tikdirmək, əraziyə münasib giriş strukturunu təmin etmək, yerli hakimiyyət orqanlarından müvafiq icazələrin alınması prosesində bürokratiya halları ilə üzləşmək, sənaye parkında təklif edilən ümumi xidmətlərin bu ərazidə təklif edilməməsi kimi problemləri həll etmək məcburiyyətində qalırlar. Sənaye parklarında isə biznes təşkilatları bu cür çətinliklər yaşamır. İlk növbədə ona görə ki, sənaye parklarında biznesin təşkilində dövlət maraqlı olur. Bundan başqa, sənaye parklarında xidmətlər ortaq olduğundan, əməliyyatların ümumi dəyəri çox vaxt sənaye parklarında daha sərfəli olur və kiçik və orta müəssisələr orta biznes imkanlarından bəhrələnir. Sənaye parkları iri şirkətləri cəlb etməklə kiçik və orta müəssisələrin inkişafına əlavə dəstək verir, daha böyükiqtisadi rəqabətə davamlılığını təmin edir. Bu isə öz növbəsində biznes mühitinin təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Lakin, sənaye parkları əlverişli biznes mühitini tam formalaşdırma bilmir.

Beləliklə, texnopark strukturlarının yaranması və formalaşması Azərbaycanda elmi-texniki infrastrukturun moderləşməsinə, elmin, təhsilin və istehsalın integrasiyasının təmin edilməsinə, innovasiya siyasətinin səmərəliliyinin artırılması

və iqtisadiyyatın yüksəldilməsinə və bütövlükdə ölkənin dünya iqtisadiyyatına integrasiya olunmasına müsbət təsir göstərir.

Regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılmasının əsas məqsədi Azərbaycanın regionlarında texnoloji istiqamətin geniş spektri üzrə innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsi sayılır. Yüksək texnologiyalara malik ərazilər innovasiya infrastrukturunun subyektləri sayılırlar və istehlak təyinatlı yüksək texnoloji məhsulların buraxılışı üzrə xarici şirkətlərlə birgə müəssisələr yaratmaq əsasında fəaliyyət göstərilir. Bu cür təşkilatların yaradılmasında məqsəd Azərbaycan iqtisadiyyatına istehlak mallarının istehsalı üzrə müasir texnologiyaların cəlb olunması sayılır. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin yaradılması üçün ilkin şərtlər əlverişli coğrafi mövqe, istehsal infrastrukturunun kifayət qədər inkişaf səviyyəsi zəngin mineral resursların mövcudluğu, iqtisadi və siyasi sabitlik hesab olunur. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin effektiv inkişafı üçün ən mühüm şərtlər müvafiq qanunvericilik bazasının işlənilib hazırlanması və potensial partnyorlar üçün güzəştlər sisteminin tətbiqi sayılır. Yüksək texnologiyalı ərazilər assosiasiya formasında yaradıla bilər. Yüksək texnologiyaya malik ərazilərin inkişafı nisbətən az müddətdə ÜDM-də elmtutumlu məhsulların payının artmasına yerli elmi-texniki və istehsal heyətin yüksək texnologiyalı sferaya cəlb olunmasına, rəqabətqabiliyyətli məhsullarla dünya bazarına çıxmaq üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına və beynəlxalq keyfiyyət standartına keçidin sürətlənməsinə kömək edir.

Azərbaycanda elmi-texniki və innovasiya sferalarının gələcək inkişafı üçün vençur sahibkarlığı sisteminin formalaşması zəruridir. Qeyd etməkləzımdır ki, vençur sahibkarlığının inkişafı sahəsində daha böyük nəticələriyalnız bu sferada xeyli təcrübəsi olan beynəlxalq və xarici maliyyə institutları ilə sıx əməkdaşlığın təmin edilməsi şərtilə əldə etmək olar Azərbaycanı elmi-texniki və innovasiya sferalarının gələcək inkişafı üçün vençur sahibkarlığı sisteminin formalaşması zəruridir. Vençursahibkarlığının inkişafı prosesində aparıcı rolu texnoparklar oynamalıdır. Müasir mərhələdə vençur maliyyələşdirilməsinin inkişafını ləngidən əsas amillərdən biri kifayət miqdarda cəlbəedici şirkətlərin və ya innovasiyatəşəbbüsəkarlarının

olmaması sayılır. Odur ki, cari iqtisadi vəziyyət şəraitində investisiyalaşma üçün cəlbedici olan şirkət deyil, ayrıca innovasiya layihəsimüəyyən edilməlidir ki, bu da innovasiya infrastrukturunun bütünsübyektlərinin sıx qarşılıqlı təsirinin zəruriliyini şərtləndirir.

İnnovativ inkişafa nail olmaq üçün son illərdə ölkədə qazanılmış bütün nailiyyətlərin qorunub saxlanmasına və inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş siyasət aparılır. Müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş iri sənaye müəssisələrinin yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilir. Böyük texnoparkların və sənaye parklarının işə salınması və fəaliyyət göstərməsini buna misal göstərmək olar. Yeni texnologiyalara əsaslanan kiçik və orta müəssisələrin fəaliyyəti daha da güclənir və onların sayı artır. Bu məsələdə dövlət tərəfindən özəl sektora güzəştli kreditlərin verilməsi mühüm rol oynayır.

Ölkə iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən neft-qaz sektorunda genişmiqyaslı layihələr həyata keçirilir. 2012-ci ildə ən müasir texnologiyalar bazasında fəaliyyət göstərən yeni neft-kimya kompleksinin yaradılması layihəsinin həyata keçirilməsinə başlanmışdır. “Azərbaycan rəhbərliyi ölkəni artıq 2021-ci ilə - müstəqilliyin bərpa edilməsinin 30-cu ildönümünə qədər vətəndaşların yaşayışı üçün daha firavan məkana çevirməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur. Millətin yaradıcılıq fəaliyyətinə, innovasiyalara qabil olan daha çox nümayəndələrini yetişdirmək lazımdır. Neft resurslarının məhdud olduğu zamanda yaşayıb inkişaf etməyin yolları, gələcək nəsələ necə ölkə təhvil vermək problemini indiki nəsillə sabaha saxlamadan həll etməlidir”(18. I Fəsil). Bundan çıxış edərək, öndə olmaq və qarşıda qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün yeganə üsul innovativ mexanizmlərdən istifadə etməyi öyrənmək, energetika, biotexnologiyalar və istehsalın elmi əsaslarla fəaliyyət göstərən digər sektorlarına aid biliklərə əsaslanan tamamilə yeni sahələri işə salmaqdır. İnnovativ texnologiyalar əmək məhsuldarlığının və iqtisadiyyatın artımının ən mühüm mənbəyidir. Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında əsas prioritet kimi qeyri-neft sektorunun inkişafı respublikamızın qarşısında duran mühüm problemlərdəndir. Bu sahədə mühüm işlər həyata keçirilməlidir. Artıq bu sahədə

mühüm işlərə start verilmişdir. 2013-cü ilin sonuna qədər Bakı şəhərinin Qaradağ rayonunda İCİ ingilis texnologiyası bazasında metanol istehsalı üzrə iri kimya zavodu istifadəyə veriləcəkdir. Metanol neftin və qazın ən səmərəli alternativ olacaqdır. Gəncə şəhərində yeni alüminium zavodu fəaliyyətə başlamışdır. Bu, ölkənin sənaye potensialını xeyli gücləndirəcəkdir. 2014-cü ildə iri metallurgiya kompleksinin istifadəyə verilməsi sayəsində metallurgiya sənayesinin mövcud imkanları artacaqdır. Gübrə istehsalı üzrə yeni zavodun tikilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu zavod ölkənin tələbatını tam təmin etməklə bərabər, ixrac potensialını da artıracaqdır. Qeyd edilən müəssisələrin tikintisi müasir texnologiyalar əsasında həyata keçiriləcəkdir ki, bu da ölkəmizdə yüksək rəqabətqabiliyyətli məhsullar istehsal etməyə imkan verəcəkdir.

Hesablamalara görə, on ildən sonra Azərbaycanın iqtisadi və sənaye potensialı iki dəfə artacaqdır. Ölkəmiz ən yeni texnologiyalardan və xarici təcrübədən istifadə etməklə alternativ və bərpa edilən enerji mənbələri yaratmağa başlamışdır. Məsələn, Qobustan rayonunda günəş və külək enerjisi ilə işləyən Alternativ Enerji üzrə Təcrübə-Sınaq Mərkəzi istifadəyə verilmişdir. Respublikanın digər regionlarında da bu istiqamətdə iş aparılır. 2012-ci il aprelin 24-də Sumqayıt şəhərində günəş modulları və LED lampaları istehsal edən “Azgüntex” zavodu istifadəyə verilmişdir. Alternativ və bərpa edilən enerji sahəsində dünya şöhrətli şirkətlərin ən müasir texnologiyalarından istifadə edilməklə yaradılmış bu zavod tamamilə kompyuterləşdirilmişdir. Burada hər birinin gücü 42-250 vatt olan 60 fotoelementlə təchiz edilmiş günəş panelləri beynəlxalq standartlara uyğun hazırlanacaq və stabil elektrik enerjisi istehsal edəcəkdir. Panellər istehsal edən texnoloji xətdə proses tamamilə avtomatlaşdırılmışdır.

Qənaətli və uzunömürlü olması ilə fərqlənən yeni nəsil yüksək texnoloji LED lampalarının istehsalı üçün xüsusi zavod tikilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycanda geniş çeşiddə neft və elektrik avadanlığı, metaldan və kompozit materiallardan müxtəlif diametrli borular, kimya sənayesi məhsulları, inşaat materialları və başqa mallar istehsal edilir. Minik və yük avtomobilləri istehsalına

start verilmişdir. Bizim ixrac etdiyimiz yüksək keyfiyyətli, bütün beynəlxalq standartlara cavab verən sənaye və yeyinti məhsullarına xarici alıcıların böyük tələbatı vardır. Kənd təsərrüfatında innovasiyaların tətbiqi tədbirlərinin həyata keçirilməsi bu gün aqrar siyasətin əsasını təşkil edir. Kənd təsərrüfatının maddi-texniki bazası yeniləşdirilir, yeni metodlar və texnologiyalar tətbiq edilir.

İKT sektorunun sabit və ardıcıl inkişafının təmin edilməsi üçün hökumət aşağıdakı istiqamətləri daha vacib hesab edir: kosmik sənayenin inkişafı, yüksək sürətli internetdən istifadə imkanı, İKT sektorunun rəqabət qabiliyyəti və ixrac tutumu; ölkənin bütün yaşayış məntəqələrini, habelə evləri və mənzilləri optik-lifli rabitə vasitələri ilə əhatə edən genişzolaqlı xidmətlərin inkişaf etmiş müasir şəbəkə infrastrukturunu (yüksək sürətli internetdən istifadə) dövlət idarəçilik sistemində informasiyadan yararlanmağa, biznes fəaliyyəti və xidmətlər göstərilməsi üçün müasir texnologiyaların üstünlüklərindən tam istifadə etməyə imkan yaradacaqdır. Bu, infrastruktur məsələləri arasında birinci dərəcəli vəzifədir. Ekspertlərin hesablamalarına görə, genişzolaqlı xidmətlərin istifadəçilərinin sayının 10 faiz artması, bütövlükdə ÜDM-in 1-1,5 faiz artmasına imkan verir.

Ölkədə kosmik sənayenin yaradılması, habelə milli telekommunikasiya peyklərinin buraxılması yaxın və uzaq perspektivə istiqamətlənmiş daha bir vacib məsələdir. 2012-ci ilin sonu - 2013-cü ilin əvvəlində ilk telekommunikasiya peykinin buraxılması ölkənin İKT sektorunun möhkəmlənməsi, onun xidmətlər ixracı üçün sərhədlərinin genişlənməsi baxımından yeni imkanlar yaratmışdır. Artıq ikinci telekommunikasiya peykinin, habelə Yerin səthinin tədqiqi və monitorinqi üçün aşağı orbitli digər peyklərin buraxılması məsələləri üzərində iş aparılır. Xarici ekspertlər hesab edirlər ki, 2020-2025-ci illərdə Azərbaycanda İKT sektorunun gəlirləri neft gəlirləri səviyyəsinə çata bilər.

İKT sahəsinin inkişafı vektorunun innovasiyalı tərkib hissəsi ilbəlil genişlənəcəkdir. Rəqabətə davamlı və ixrac tutumlu İKT sektoru yaradılmasına yönəlmiş tədbirlər ölkənin daha bir mühüm vəzifəsidir. Hökumət bu sektorun inkişaf etdirilməsi məqsədilə ixrac imkanlarının artırılması, bu sahəyə daxili və xarici

investisiyalar cəlb edilməsi üçün müxtəlif stimullaşdırıcı mexanizmlər tətbiq edir. Bizim fikrimizcə, qlobal və regional İKT bazarlarına çıxmağın mümkün yollarından biri elektron mallar və xidmətlər ixracıdır. Bu məsələnin həll edilməsi üçün yaxın 5-10 ildə “Regional innovasiya zonası” layihəsi mərhələlər üzrə həyata keçiriləcəkdir.

Qeyd edilən bütün məsələlər **“AZƏRBAYCAN - 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ”** inkişaf konsepsiyasında öz əksini tapmışdır

“AZƏRBAYCAN - 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” inkişaf konsepsiyasında elmi potensialın və innovasiya inkişafının əsas istiqamətləri nəzərdə tutulmuşdur:

- Uzunmüddətli davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsi, bilikiqtisadiyyatının formalaşdırılması, elmtutumlu texnologiyanın, məhsulun (işin, xidmətin) yaradılmasının sürətləndirilməsi məqsədilə innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən birini təşkil edəcəkdir.

- Bununla əlaqədar olaraq, elmin inkişafı onun ölkəmizdəki tarixinə və dünyada gedən meyllərə əsasən prioritetləşdiriləcək və mütərəqqi dünya elminə səmərəli inteqrasiya prosesi davam etdiriləcəkdir.

- Elmi infrastruktur təkmilləşdiriləcək, elmin maddi-texniki bazası müasirləşdiriləcək və bu sahədə informasiya təminatı sistemlərinin elektron formaya keçirilməsi təmin ediləcəkdir. Eyni zamanda, elmin maliyyələşdirilməsinə dövlət büdcəsi resursları ilə yanaşı, digər mənbələrin də cəlb olunması stimullaşdırılacaq ki, bu da son nəticədə elmi fəaliyyətlə məşğul olan işçilərin sosial müdafiəsini gücləndirəcək və “beyin axını”nın qarşısını alacaqdır.

- Ölkədə innovativ iqtisadiyyatın yaradılması məqsədilə elm və istehsalarasındakı əlaqələr gücləndiriləcək, tətbiqi elmi araşdırmaların bazarın tələbatınamüvafiq olaraq aparılması məqsədlə zəruri mexanizmlər yaradılacaqdır.

- İnnovasiya fəallığının yüksəldilməsi yolu ilə rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının stimullaşdırılması, innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri mexanizmlərin qurulması, innovasiya potensialının səmərəli istifadəsi və inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət dəstəyi tədbirləri reallaşdırılacaq və müvafiq qanunvericilik bazası yaradılacaqdır.

-İnnovasiya sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi və yeni fəaliyyət növlərinin və məhsullarının inkişafına əlverişli mühitin formalaşdırılması ilə yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların transferi və mənimsənilməsi istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi, elmtutumlu məhsulların və texnologiyaların işlənilməsi və tətbiqi üçün texnoparkların və innovasiya zonalarının yaradılması nəzərdə tutulur. Bu baxımdan, müvafiq normativ-hüquqi baza hazırlanaraq qəbul ediləcək, innovativ sahibkarlığın və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafını təmin etmək məqsədilə İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun yaradılması nəzərdə tutulur.

-Növbəti illərdə qabaqcıl dünya təcrübəsindən istifadə etməklə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq yeni bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli innovasiya sisteminin formalaşdırılması prosesi tamamlanacaqdır. (26. səh. 17-18)

“Məhiyyət etibarilə milli inkişafın yeni strategiyası olan bu konsepsiya innovativ iqtisadiyyatın yaradılması, qabaqlayıcı sosial inkişaf trendinin təmin edilməsi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunması, mədəniyyətin və ictimai həyatın gələcək inkişafı üçün yeni intellektual bazanın formalaşması üzrə məsələləri konkretləşdirməlidir. Başqa sözlə desək, konsepsiyanın reallaşdırılması yaxın gələcəkdə postsənaye (informasiya) cəmiyyətinə keçid üçün modernləşdirilmiş fundamental iqtisadi, sosial və siyasi zəmin yaradacaqdır. Bu, elə cəmiyyət olacaqdır ki, orada yeni mərhələdə inkişafın lokomotivi artıq kreativ sinif, düşünməyi və fəaliyyət göstərməyi bacaran ağıllı insanlar cəmiyyəti olacaqdır. Millətin kreativliyi və ya onun fəal hissəsinin kreativliyi dövlətin firavanlığının əsas mənbəyi olacaqdır”(18. I Fəsil).

Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illəri əhatə edən elmin inkişafı üzrə Milli strategiya və 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı Dövlət Proqramı qəbul olunmuşdur. Elmin inkişafı üzrə Milli strategiyada elmi-texnoloji və innovasiya inkişafında dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

- Fundamental elmlər üzrə araşdırmaların muasir tələblər səviyyəsinə çatdırılması;
- Sosial-iqtisadi inkişafın aparıcı istiqamətləri üzrə perspektiv tədqiqatların davam etdirilməsi;
- Müxtəlif tədqiqat sahələrində çalışan alim və mütəxəssislərin elmi fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi;
- Elm və texnologiyaların inkişafının yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirərək onların reallaşdırılması üçün zəmin yaradılması;
- Müasir texnologiyaların mənimsənilməsi, yaradılması, elmdə və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində tətbiqi və inkişaf etdirilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyətinin müasir tələblərə və elmi-praqmatik meyarlara uyğun gücləndirilməsi;
- Elmi potensialın inkişafında iqtisadiyyatın dövlət və qeyri-dövlət sektorlarının qarşılıqlı əlaqələrinin təşkili;
- Elmtutumlu məhsulların istehsalı və ixracı mexanizmlərinin formalaşdırılması;
- Tətbiqi elmi tədqiqatların rəqabətə davamlı sektorunun yaradılması və inkişafı;
- İstehsal və tədqiqat sektorları arasında fəal integrasiyanın təşkilinə dəstək verilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyəti infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, o cümlədən texnoparklar, texnoloji mərkəzlər, biznes inkubatorları şəbəkəsinin genişləndirilməsi;
- İnnovasiya fəaliyyətinə dövlət tərəfindən maliyyə dəstəyinin verilməsi. (27.səh.7)

3.2. Milli innovasiya sisteminin formalaşdırılmasında korporativ sektorun rolunun gücləndirilməsi istiqamətləri.

Ümumiyyətlə bəllidir ki, yüksək gəlir “resursların kombinasiyasının” (Y.Şumpeter) tapılması ilə reallaşır və məlumdur ki, “yeni kombinasiyanı” əsl sahibkar, daha doğrusu, bacarıqlı menecer tapır. Çünki, “menecment -iş fəaliyyətinin

elə bir kordinasiyası prosesidir ki, bu fəaliyyətin effektivliyi təmin edilsin” (31, 256). Daha doğrusu, investisiyaların effektivliyini – yüksək mənfəəti prinsipial olaraq, təkmil, daha doğrusu, innovasiya menecment reallaşdırır.

İnnovasiya menecmenti innovasiya proseslərinin, innovasiya fəaliyyətinin, bu fəaliyyətlə məşğul olan təşkilati strukturun və heyətin idarə edilməsinin prinsip, metod və formalarının məcmusudur.

İnnovasiya meneceri innovasiya prosesinin müxtəlif fazalarında fəaliyyət göstərir və bu sahədə özünün idarəetmə fəaliyyətini qurur. Müəssisə və təşkilatlar innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olmaq məqsədi ilə aşağıdakı təşkilati strukturları yarada bilirlər:

1. Elmi tədqiqat institutları və ya elmi mərkəzlər.
2. Layihə - konstruktor şöbələri.
3. Strateji araşdırma mərkəzləri.
4. Marketing şöbəsi nəzdində marketing tədqiqatları bölməsi.
5. Laboratoriyalar.
6. Məsləhət (konsaltinq) şöbələri və s.

Vençur biznesi ilə məşğul olan firmalar yeni məhsulların layihələşdirilməsini, tədqiqini və istehsalını, ixtiraçılıq və elmi axtarışla bağlı fəaliyyəti həyata keçirirlər. Mahiyyətinə və məzmununa görə vençur biznesi riskli biznesdir. (Vençur sözü ingilis dilindən “venture” sözündəndir. Mənası “risk”, “cəsarətli addım” deməkdir. Yəni vençur müəssisələrinin həyata keçirdikləri kapital qoyuluşları olduqca riskli bir işdir. Çünki istehlakçılar yeni layihələri, məhsulları necə qəbul edəcək, yeniliklərin nəticəsi necə olacaq bunu qabaqcadan proqnozlaşdırmaq çox çətindir. Ona görə də, vençur kapitalı riskli kapital hesab olunur.

Vençur firmaları böyük firmaların struktur vahidi kimi törəmə müəssisələri formasında da fəaliyyət göstərilir. Vençur firmasının təşkil edilməsi və yaradılması üçün lazım olan şərtlər aşağıdakılar hesab olunur:

- 1) Maliyyələşmə mənbəyi – risk kapitalı.
- 2) Vençur firmasının gəlir gətirə bilmək potensialı.

3) İnnovasiya ideyalarının mövcudluğu.

4) Firmanın məhsuluna bazar tələbatının yaranması.

İnnovasiya firmalarına və qurumlarına rəhbərlik mühəndislər və menecerlər tərəfindən həyata keçirilir.

Funksional yanaşma üsulundan istifadə edərək ayrı-ayrı ölkələrin MİS-lərinin tədqiq olunması və onların Azərbaycanın sosial-mədəni və iqtisadi mühitinə uyğunlaşdırılması xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi yolu ilə Respublikamızın milli innovasiya sisteminin aşağıdakı səkkiz funksiyasının formalaşdırılmasının vacib olduğunu müəyyənləşdirməyə bilərik:

- innovasiya siyasətinin formalaşdırılması;
- innovasiyalar üçün tənzimləyici mühitin yaradılması;
- perspektivli elmi istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi və prioritetli innovasiya proseslərinin seçilməsi;
- resursların formalaşdırılması və bölüşdürülməsi;
- innovasiya istiqamətli ETTKİ-lərin yaradılması və həyata keçirilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi tələblərinə cavab verən insan kapitalının formalaşdırılması və zəruri olan material aktivlərinin yaradılması;
- innovasiyaların yaradılması və istifadəsi üçün stimulların yaradılması;
- yüksək texnologiyalara əsaslanan yeni istehsal və xidmət sahələrinin inkişafının maliyyə cəhətdən dəstəklənməsi.

İnnovasiya menecmentinin təhlili bir sıra mühüm məqamları - vençur maliyyələşdirmə sxeminin effektivliyini, innovasiya risklərinin idarəedilməsini və.s.-i aydınlaşdırmağa, o cümlədən elmi-tədqiqatın proqram-məqsədli təşkilinin mikro səviyyədə təkmilləşdirilməsi məsələsinin aydınlaşmasına imkan yaratdı və qeyd olunmalıdır ki, bütövlükdə innovasiya proseslərinin effektivliyi həm də korporativ idarəetmə standartlarının keyfiyyətindən asılıdır.

Ümumiyyətlə, müasir idarəetmə praktikası və nəzəriyyəsi bu sualı cavablandırır və artıq məlumdur ki, “korporativ idarəetmə hər bir kompaniya – böyük və kiçik,

özəl və ictimai kompaniyalar üçün ən mühüm məsələdir” (журнал обзор экономического Европы 2003).

Bu baxımdan müasir idarəetmədə yüksək korporativ standartların tətbiqi vacibdir və məhz bu idarəetmənin mövcudluğu xarici investisiya mənbələrinə - səhm, istiqraz buraxılışı hesabına vəsaitlər cəlbinə imkan yaradır. Nəzərə almaq gərəkdir ki, ötən əsrin 50-ci illərində tətqiqatlarla sübut olunub ki, xarici maliyyələşmə mənbələrindən üstün istifadə bütövlükdə səmərəlidir.

Keyfiyyətli korporativ idarəetmə sisteminin formalaşması əlbəttə ki, təkcə sahibkarlığın idarəetmədən ayrılması ilə şərtlənmir. Bir çox hallarda sahibkarlığın inzibati-təşkilati forması da bu cəhətə ciddi təsir göstərir. Azərbaycan mühitində bu baxımdan əsas məsələ korporativ formanın zəif inkişafında deyil. Əsas məsələnin mahiyyəti bir qədər fərqlidir. Öncə qeyd etdiyimiz kimi ölkədə yaradılan əlverişli investisiya və sahibkarlıq mühiti son illərdə sahibkarlıq subyektlərinin sayının sürətli artımını şərtləndirib. Belə ki, 2001-ci ildə dövlət registirində qeydə alınmış müəssisələrin sayı 55799 idi. 2006-cı ildə bu göstərici 70287-yə, 2011-ci ilin əvvəlinə isə 93416-ya bərabərləşdirilmişdi (2,.698-699 cədv.25.1) . Bu dövrdə kiçik müəssisələrin sayı 44738-dən 77225-ə qədər artmışdı. Deməli, bu dövrdə böyük müəssisələr cəmi 5min, kiçik müəssisələrsə 32487 say artıb. Əlbəttə ki, kiçik müəssisələrdə keyfiyyətli korporativ idarəetmə tətbiqi bir sıra amillərə görə mümkün olmur.

Ancaq keyfiyyətli korporativ idarəetmə sistemlərinin formalaşması baxımından kiçik müəssisələrin sürətli artımı ciddi bir maneə deyil.

Başqa bir cəhət – hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıqla məşğul olan formalaşmasına şərait yaratmır. Belə bir sürətli artım aşağıdakı cədvəldən aşkar görünür.

Cədvəl 14.

Sahibkarlıq subyektlərinin sayı və effektiv menecment sistemlərinin formalaşdırılması imkanları

	2006	2013	артым	Effektiv menecment təşkil etmək
1.Böyük müəssisələr	11061	16067	5006	Vardır
2.Kiçik müəssisələr	44738	62899	18161	əsasən mümkündür
3.Hüquqi şəxs yaratmadan fəaliyyət	209170	432141	222971	əsasən mümkün deyil

Mənbə: Azər.stat.gös.səh 698-712Azərbaycan rəqəmlərdə 2014 səh.64

Ayındır ki, 432141 fərdi sahibkarlıq subyektinin böyük əksəriyyətində, yaxud mütləq əksəriyyətində nə maliyyə planlaşdırılması, nə investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi, nə SWOT, nə də STEP təhlil və s. idarəetmə metodlarından istifadə olunmur.

Bu baxımdan biznesin inzibati-təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsinə, daha doğrusu, fərdi sahibkarlıq subyektlərinin tədricən hüquqi şəxs formasında fəaliyyətə çevrilən müəssisələrə çevrilməsinə stimül yaradan tədbirlərin reallaşdırılmasına ehtiyac vardır. Sadələşdirilmiş vergi sisteminin təkmilləşdirilməsi, biznesin təşkilati formaları ilə bağlı mülki məcəllədə lazimi düzəlişlərin edilməsi – daha doğrusu, biznesin yalnız hüquqi şəxs formasında təşkilinin nəzərdə tutulması kimi tədbirlər effektiv idarəetmə sisteminin hər bir sahibkarlıq subyektində təşəkkülünə əsas yarada bilər.

Korporativ idarəetmənin təşəkkülü və bu idarəetmənin keyfiyyətinin artımı-baxımdan mühüm məsələlərdən biri də menecmentdə ən müasir idarəetmə metodlarından istifadədir.

Bu baxımdan inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə istinad vacibdir. Bəllidir ki, bir sıra Qərb ölkələrində korporativ menecmentin bəzi daxili funksiyalarının – Loqistika, daxili audit, satış sifarişlərinin emalı, bir çox mühasibat işləri xarici tərəfdaşlara – ixtisaslaşmış firmalara həvalə olunur. Yeni informasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə ilə yaranan bu yeniliklər – Ümumi Xidmətlər Mərkəzi, autorsinq, beçmerking və s. əsas əhəmiyyəti bundadır ki, bu metodlar idarəetmə xərclərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmağa imkan yaradır. Belə ki, daxili audit, Loqistika və s. bəzi işlərin firma daxilindən istifadəsindən imtina – yəni, çoxsaylı əlavə kadr heyəti saxlamaq və digər xərclərdən imtina edib, bu işləri xarici tərəfdaşa – ixtisaslaşmış Ümumi Xidmətlər Mərkəzinə həvalə edəndə, müvafiq xərclərin 30% azaldılması mümkün olur (Моргапет мей. Трансформации функции финансов. М.2005 ст.53). Ümumiyyətlə, ÜXM, autorsinq, beçmarkinqdən istifadə korporasiyaların müvafiq işlərə sərf etdiyi xərclər diapazonunu 0,6-6,95% -dən 0,5-4,79% -ə qədər azaldıb (Мир.мей.ст.65).

Bu metodlardan, yaxud dövriyyə kapitalının idarə edilməsində istifadə olunan “just-on-time” metodundan istifadə şübhəsiz ki, vəsaitlərin daha effektiv istifadəsində ardıcıl olaraq, mənfəətin yüksəlməsi və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşmasına əsas yaradır. 1994-2000 –ci illər ərzində Böyük Britaniyada təkcə autorsinq əməliyyatlarının həcmnin 3 dəfə artımı məhz belə metodların istifadəsinin effektivliyini təsdiqləyir (Мир.мей.ст.55-56). Bu öncül təcrübələrin Azərbaycan müəssisələri tərəfindən yaxın perspektivdə istifadəsi prinsipcə mümkündür və ölkədə informasiya texnologiyaları sferasının sürətli inkişafı bu baxımdan ən ciddi hesab edilə bilən maneəni – texniki imkansızlığı aradan qaldırıb.

Korporativ idarəetmənin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin milli innovasiya sisteminin formalaşmasına təsiri ümumiyyətlə aydınlaşdı və müvafiq təkmilləşdirmə istiqamətləri müəyyənləşdi. Aparılan təhlilləri yekunlaşdırmaq, ümumiləşdirmək və bir sıra nəticələri müəyyənləşdirmək olar.

NƏTİCƏ

Aparılan təhlillər bizə aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan yaradır:

- İqtisadi artımın və innovasiya fəaliyyətinin qarşılıqlı əlaqəsi innovasiyanın tətbiqinin nəticələrinin ilə müəyyənləşir və XX əsrin son onilliyindən başlayaraq iqtisadi tsiklin nəticələri yeni informasiya-komunikasiya texnologiyalarının əmək məhsuldarlığının, iqtisadiyyatın ümumi səmərəliliyinin yüksəldilməsindəki müsbət təsiri də bu cəhəti təsdiqləyir;

- İnnovasiya fəaliyyətinin effektivliyi ayrı – ayrı innovasiya yönümlü tədbirlərin, makro və mikro səviyyədə hazırlanan innovasiya siyasətinin, müxtəlif innovasiya inkişafı proqramlarının, o cümlədən ümumölkə, regional, sahə və.s. proqramların uzlaşdırılmasını, bir – birini tamamlanmasını tələb edir. Belə uzlaşdırılmış fəaliyyətin təminatı isə MİS-in formalaşdırılması çərçivəsində mümkündür;

- MİS konsepsiyası elmi-texniki tərəqqinin iqtisadi rolunun öyrənilməsi sərhədlərindən kənara çıxır, iqtisadiyyatın institusional elementlərinin yeni texnologiyalarla birgə müasir proseslər və məhsulların hazırlanma və tətbiq edilməsində - inkişafın təmin edilməsində mühüm rol oynadığını deməyə imkan verir, iqtisad elmində yeni innovation paradigmanın formalaşdırır;

- Elmi - tədqiqat sferasındakı inkişaf meyllərinə baxmayaraq, hələlik ölkə elmi - tədqiqat sektoru respublikanın innovasiya inkişafını təmin etmək baxımından tam qənaətbəxş səviyyədə deyil və bu vəziyyəti maliyyə çatışmazlığı, elm - istehsal qarşılıqlı əlaqələrinin zəifliyi, elmi-tədqiqat sferasının idarəedilməsinin tam təkmil olmaması- o cümlədən elmi-tədqiqat sferasının fəaliyyətinin təşkilində proqram - məqsədli metoddan zəif istifadə şərtləndirib;

- İnnovasiya layihələrinin strateji idarə olunmasının inkişafı perspektivlərini nəzərə alaraq ölkəmizdə elmi-texniki potensialı ilə elmi və texniki nailiyyətlərin maliyyələşdirilməsi və kommersiyalaşdırılması həcmi arasındakı uyğunsuzluğun aradan qaldırılması iqtisadi inkişafa müsbət təsir edə bilərdi. Bu mənada Azərbaycan Respublikasında vergilər, amortizasiya, gömrük və s. sistemlərində güzəştlər vasitəsilə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına zəruri ehtiyac duyulur;

- İnnovasiya inkişafında sahələrarası əlaqələrin optimallaşdırılmasında qabaqcıl ölkələrin təcrübəsindən istifadə etməklə milli texnoparkların, sənaye parklarının, regional innovasiya mərkəzlərinin yaradılması ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafının dinamizmini artırma bilər;

- Ölkə iqtisadiyyatında elmi-tədqiqat sektorunun inkişafını təmin etmək üçün dövlət büdcəsindən elmə və elmi-tədqiqat və işləmələrə ayrılan vəsaitlərin həcmnin artırılması yeni ideyaların, məhsulların, texnologiyaların işlənilib hazırlanmasını və real sektora tətbiqini genişləndirmiş olar;

- İEO-in təcrübəsindən istifadə etməklə, onlarla elmi-texniki sahədə əməkdaşlıq, yeni bilik və texnologiyaların mübadiləsi, lisenziyaların alqı-satqısı, xarici ölkələrdə kadr hazırlığının təşkili ölkəmizin elmi və texnoloji inkişafında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;

- Elmtutumlu sahələrin inkişaf etdirilməsi, nanotexnologiya, biotexnologiya, mikroelektronika, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, gen mühəndisliyi və s. sahələrdə texnoloji inkişafın beynəlxalq təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi, bu sahələr üzrə kadrların hazırlanması ölkəmizdə perspektivdə həmin sahələrin inkişafına imkan yaradar;

- Beynəlxalq təcrübə əsasında innovasiya inkişafında fundamental və tətbiqi tədqiqatları həyata keçirən təşkilatların və elmtutumlu məhsulların istehsalını həyata keçirən iri korporasiyaların yaradılması rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalında əhəmiyyətli rol oynaya bilər;

- Yeni məhsulların işlənilib hazırlanması üzrə mərkəzlərin ayrılması, istehsal bölmələrində innovasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor şöbələrinin, elmi mərkəzlərin, vençur fondların və innovasiya fəaliyyətini stimullaşdıran xüsusi fondların yaradılması, yeni məhsulların mənimsənilməsi üzrə xüsusi sahə laboratoriyalarının yaradılması effektiv MİS formalaşdırmaq baxımından vacibdir;

- İnnovasiya proseslərinin dinamizmi yüksək keyfiyyətli korporativ idarəetmə standartlarının tətbiqini tələb edir və belə bir idarəetmə sisteminin tətbiqi

isə Azərbaycan Respublikasında biznesin təşkilati – hüquqi təşkilinin təkmilləşdirilməsini – fiziki şəxs kimi sahibkarlıqla məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin əksəriyyətinin tədricən hüquqi şəxsə çevrilməsini şərtləndirir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. İ. Əliyev. Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutu (MDBMİ) məzunlarının I Dünya Forumunda nitqi. Azərbaycan qəzeti. 2013. 13 aprel.
2. И.Ялийев. АР НК-нин 2009-жу илин доггуз айынын социал-иqtисади инкишаф йекунларына щяр олунмуш ижласда нитг. Азәрбайжан гязети 2009. 25 нойабр.
3. Азәрбайжанын статистик эюстярижиляри Б. 2014
4. Азәрбайжанын статистик эюстярижиляри Б. 2013
5. R.Mehdiyev: XXI əsrdə Azərbaycan ideyası kreativ millət konteksində. I Fəsil
6. K.A.Şahbazov, M.H.Məmmədov, H.S.Həsənov «Menecment» Bakı -2005.
7. A.B.Abbasov «Biznesin əsasları», Bakı-2005.
8. Allahyar Muradov «Elmi-texniki potensial: Əsas inkişaf meyilləri və problemləri» Bakı.
9. Ziyad Səmədzadə, «Çin Qlobal Dünya İqtisadiyyatında», Bakı-2009
10. Н.Л.Дружинин. «Япония: экономическое чудо», Питер-2003
11. <http://library.adau.edu.az>
12. Валента Ф. «Управление инновациями». М.: Прогресс, 1985.
13. Gülhüseyn Əhmədov «Kənd təsərrüfatında innovasiyaların tətbiqi istiqamətləri» Bakı-2005
14. T.Ə.Quliyev «Menecmentin (idarəetmənin) əsasları», Bakı-2001 -2005
15. Аньшин В.М., Дагаев А.А. «*Инновационный менеджмент*», Дело, 2007
16. M.Ataşşiyev, Q.Süleymanov «İnnovasiya menecmenti», Bakı-2004.
17. www.science.az/az/?id=1757
18. Т.Г.Евдокимова, Г.А.Маховикова, N.F.Ефимова: «Инновационни менеджмент», Sankt-Peterburq – 2005
19. <http://tehsil.azerall.info/kitabxana/dt/dt12.php>
20. Швандар В.А., Горфинкель В.Я. (ред.) «*Инновационный менеджмент*», «Проспект», 2013 г.
21. www.stat.gov.az/source/industry/az/19_3.xls

22. Гончаренко Л.П. «Инновационная политика» Учебник/М.:КНОРУС, 2009
23. Vəliyev D.Ə. «Azərbaycanın qlobal iqtisadiyyata integrasiyası» Bakı-2008
24. “AZƏRBAYCAN - 2020: GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ” İNKİŞAF KONSEPSİYASI. 2012
25. Наджафов З.М. «Методы стимулирования инновационной деятельности в Азербайджане» Bakı: Elm, 2010, s. 8-13.
26. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı: Elm, 2009, 416 s.
27. Мосовкин В.М., Раковская-Самойлова А.Х. «Меры Европейской инновационной политики и идентификация лучших инновационной политики». Бизнесинформ № 3-4, 2005.
28. Шумпетер Й. (1911) “Теория экономического развития”. М.: Прогресс, 1982, 341 стр.
29. “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın və Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında “Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 4 may 2009-cu il, №255.
30. Янсен Ф. Эпоха инноваций. Пер. с англ.-М.: Инфра-М-М, 2002.
31. Очковская М.С. Формирование инновационной инфраструктуры в России (статья). // Финансовые проблемы РФ и пути их решения: теория и практика: Труды 6-й МНПК. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2005.
32. <http://az.wikipedia.org/wiki/İnnovasiya>
33. http://economy.az/az/13_innovations/index.php
34. Чубайс А. (2011) Инновационная экономика в России: что делать? Журнал “Вопросы Экономики”, №1, с. 120-126
35. World development indicators-2012

Целью диссертации является разработка теоретических основ и комплекса практических рекомендаций по формированию и развитию национальной инновационной системы в Азербайджане. В диссертации была рассмотрена сущность основ инновационной теории экономики и проанализирована схема инновационной классификации. В работе предложен проект программы формирования и развития национальной инновационной системы Азербайджанской Республики.

Диссертация состоит из введения, 3 глав, выводов, списка использованных источников и приложений.

В первой главе даны основные понятия инновационной системы, основы формирования и концепции национальной инновационной системы, а также тенденция развития инновации в мировых странах и Республике в целом, теоретические основы инноватики.

Вторая глава диссертации посвящена анализу инновационной деятельности в Азербайджанской Республике. Здесь подробно рассмотрены основные показатели научно-технического потенциала и инновационной деятельности. Здесь также раскрывается оценка эффективности государственного регулирования инновационной деятельности в Азербайджанской Республике. На основе анализов современная состояния инновационного развития экономики страны оценена в целом удовлетворительным. Вместе с этим отмечено недостатки в управлении научным сектором, и недостаточные прочные взаимосвязи научного и реального сектора. и. т.д.

В третьей главе даны пути развития научной и инновационной деятельности в Азербайджанской Республике, методы стимулирования инновационной деятельности, проект программы формирования и развития концептуальных основ национальной инновационной системы.

В выводах диссертации обобщены результаты и предложения

проведенных исследований. Основные положения диссертации отражены в 3 научных работах.

SUMMARY

The dissertation is devoted to the preparing of the theoretical grounds and practical recommendations over the shaping and development of national innovation system in Azerbaijan. Bases of the economical essence of the innovation theory are analyzed in the dissertation, scheme of the innovation classification is analyzed and it has been prepared for Azerbaijan for the first time. Conception and projects of development program of the national innovation system of the Azerbaijan Republic have been offered in the work.

Dissertational work consists of introduction, three chapters, conclusions, the list of literature and appendix.

In the first chapter - basic concepts of the innovation system, forming the national innovation system and grounds of its conception, development tendency of the innovation in our state and the world, theoretical bases of innovate have been given.

In the second chapter of the dissertation - the analysis of the basic indicators of the scientific-technical potential of Azerbaijan has been given. The problem of role of the state of Azerbaijan in innovation development has been considered widely in this chapter.

In the third chapter - The development ways of science and innovation activity in Azerbaijan, stimulating methods of innovation activity, forming of the conceptual bases of the national innovation system and the project of its development program have been given.

In the conclusion part of the dissertation - results and offers coming from enforced investigation are generalized. Basic theses of the dissertation have been shown in 3 scientific works.